Ci

అంశుమతి

(ఆంధ్ర చాళుక్య సామ్రాజ్య స్థాపన చరిత్రాత్మిక గాథ)

'కులపతి'
అడివి బాపిరాజు

త్రివేణి పబ్లిషర్సు
మచిలీపట్టణము

రు. 1-0-0

తృతీయ ముద్రణ
1954

త్రివేణి ప్రెస్
మచిలీపట్టణము

అంకితము

నా గృహలక్ష్మి

చిరంజీవి సౌభాగ్యవతి సుభద్రకు

పీఠిక

శ్రీ చాళుక్య కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు వాతాపి చాళుక్య సామ్రాట్టు పృథ్వీవల్లభ పులకేశి మహారాజునకు రెండవ తమ్ముడు.

పులకేశి మహారాజు సకల దక్షిణాపథము దిగ్విజయము చేసి, సురాష్ట్రమున పెద్ద తమ్ముడు జయసింహ వల్లభునకు బట్టము గట్టెను.

తూర్పు చాళుక్యాంధ్ర సామ్రాజ్యము స్థాపింప గుబ్జ విష్ణువర్ధనునకు ప్రేమతో ననుమతి నొసంగి, పంపినాడు పులకేశి పృథ్వీవల్లభుడు.

కుబ్జ విష్ణువర్ధన విషమసిద్ధి ఆంధ్రదేశ రాష్ట్రము లన్నియు జయించి, వేంగీ రాష్ట్రాధిపతి విష్ణుకుండిన మంచన భట్టారక మహారాజు ఏకైక పుత్రిక, అంశుమతీ దేవిని పరిణయమై, ఆంధ్ర చాళుక్య సామ్రాజ్యమును సంస్థాపించి, ఒక మహావంశమునకు మూలపురుషు డయ్యెను. ఇది ఈ నవలానిక యందలి యితివృత్తము.

ఈ నవలానిక ఉన్నతపాఠశాల విద్యార్థులకు బఠనీయ గ్రంథమగుటకు ననువుగ రచింపబడినది.

—అడివి బాపిరాజు

అంశుమతి

౧

శ్రీ ఆంధ్ర సామ్రాట్టు వేంగీమహానగర స్వామి, మహారాజు మంచన భట్టారక దేవుని ఏకైకపుత్రిక అంశుమతీ కుమారి గోవూరు గోపాద క్షేత్రమునందు స్నానము చేయుచున్నది. ఆ బాలికతో పాటుగ నామె చెలి మాధవీలతా కుమారియు నదియందు గ్రుంకులిడుచున్నది. రాజ పురోహితుడు 'అఖండ గౌతమీస్నానమహం కరిష్యే' అని ప్రారంభించి, 'దశాపరేషాం దశపూర్వేషాం' అను మంత్రములతో రాజకుమారికను గోదావరీ స్నానము పూర్తిచేయించెను.

గట్టుపైన తనకై నిర్మించిన శిబిరములోనికి బోయి, యాబాలిక యుచితవేషము ధరించి, చెలులు కొలుచుచుండ నీవలికివచ్చి, అక్కడచేరిన భూదేవు లందరకు సంభావనలు సమర్పించినది. ఆ వెనుక స్యందనమెక్కి, విడిది చేసియున్న మహాభవనమున బ్రవేశించినది.

పదునెనిమిది వత్సరముల ఎలప్రాయమున నున్న ఆ బాలిక లోకోత్తరసుందరి యని ప్రసిద్ధిగాంచినది. ఆనాటి రాజకుమారు లెందరో ఆమెను వివాహమాడ వాంఛించి శ్రీ మంచనభట్టారక మహారాజు కడకు రాయబారములంపుచుండిరి. కాని యా బాలిక ఏ కారణముననో యా రాయబారములలో నొక్కటినైనను అంగీకరించ లేదు.

అంశుమతీ కుమారి జాతకమున నేదియో గ్రహ దోషము వచ్చినదని రాజజ్యోతిష్కుడు నారసింహభట్ట పండితులు సెలవిచ్చినారు. అందులకు గోపూరు గోపాదక్షేత్రమున గోదావరీస్నానము చేయుచు, నుత్తమ బ్రాహ్మణులచే గ్రహజపము లొనరింపజేయుచు, దానాదు లర్పింపవలయునని నారసింహభట్టు నిర్ణయించినారు.

'ఆ దోషము గ్రహచారము వలన కలిగినది. తమ రాజ్యమునకే ముప్పు తెచ్చును. గ్రహశాంతి చేయించినచో నా యుపద్రవము తీరిపోవును' అని రాజగురువు వచించినాడు.

'అటుల దోషము తీరిపోయిన అమ్మాయి జాతక మెట్లుండునందురు గురుదేవా?'

'రాజకుమారి జాతక ముత్కృష్టమైనది. ఆమెకు మహారాజు భర్తగా లభించును. ఆమె గర్భమున కులదీపకుడైన సుపుత్రు డుద్భవించి, సామ్రాజ్యాధిపతి యగును.'

రాజగురువే గోపూరునందు రాజకుమారికచే గోదావరీ స్నానవ్రతము చేయింప నేర్పాటయ్యెను. వ్రతము నలుబది దినము లొనరింప వలసి యున్నది.

సాగరు లపవిత్రము సలిపిన భూమిని పవిత్రము సేయుటకు భగీరథుడు హిమవన్నగమున దప మాచరించి, ఆకాశ గంగను మెప్పించెను. ఆమె భూమి నవతరించుట కనుగ్రహించినను, ఆమె దిగివచ్చు నురవడి నాపగల వా రెవ్వరు? కావున భగీరథుడు మరల నుగ్రతప మొనర్చెను. ఆ తపమునకు మెచ్చి పరమశివుడు ప్రత్యక్ష మయ్యెను. ఆ మహేశ్వ

రుడు తన జటాజూటము విప్పి భూమికి మహావేగమున ప్రాలి వచ్చు మందాకినీ నదిని తన జడలలోనికి గ్రహించినాడు. ఆ దివ్యనదిలో నొకపాయను మాత్రము పరమేశ్వరుడు భూమిని పూత మొనరించుటకై వదలినాడట. అప్పటి నుండియు గంగను జటాజూటమున ధరించి శివుడు గంగాధరుడైనాడు. భగీరథుడు గంగను భూమి నవతరింపజేయుటచే నా దివిజనది భాగీరథియైనది.

ఉత్తర భరతదేశమునందు ఈ మహోత్తమసంఘటన జరిగిన కొన్నియుగములకు, పరమశివుని యవతారమొక్కటి వింధ్యపర్వతము దాటి దక్షిణాపథమునకు వచ్చి, పశ్చిమాద్రి యందు ప్రత్యక్షమయ్యెను. అచ్చట నా శంభుదేవుడు త్ర్యంబకేశ్వరుడై వెలసెను. ఆ దినములందే దండకారణ్యమున నేటి గోవూరుప్రాంతమున గౌతమమహర్షి తన యాశ్రమము నిర్మించుకొని తపం బాచరించుకొను చుండెనట. ఆ ప్రదేశమున మాత్రము వర్ష మెల్లప్పుడు కురియుచుండెనట. ఆ వానలే పంటల కాధారములట. కావున ఆ సీమ నాదిమ నివాసులగు ఆంధ్రు లుపాయమును బన్ని గౌతమమహర్షి యాశ్రమములోనికి గోవు నొకదానిని తోలిరట. ఏనాటి కానాడు పండు వరిచేను నాగోవు మేసిపోవుచుండ గౌతముడు దాని తరిమివేయ నొక దర్భపుల్లను విసరినంత మహర్షి తపోబలంబున నా యావు మరణించి నేలఁగూలినది.

గోహత్యా మహాపాతకము గౌతముని జేరవచ్చినది. ఆ పాపమును నాశనము జేసికొనుటకు నా ఋషిసత్తముడు

దీక్షతో తపమ్మొనరింప బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమైనాడు. త్ర్యంబకేశ్వరమునకు జని యచ్చట వెలసిన పరమశివునిజటలో నున్న గంగను గొనిరా బ్రహ్మ ఆతని నియమించెనట. గౌతముడా త్రినేత్రుని వేడి యభ్రగంగలో వేరొకపాయను గొని వచ్చెను. గోహత్యాపాతకము నాశనము జేసినది గావున గోదావరి యనియు, గౌతముడు కొనివచ్చెనుగాన గౌతమి యనియు నా దివ్యనదికి ప్రసిద్ధనామములు వచ్చినవి. గోవు చనిపోయిన ప్రదేశము గోపాదక్షేత్రము. అచ్చట వెలసిన మునిపల్లె గోవ్వూరయినది.

రాజకుమారి గోదావరీస్నాన వ్రతము నిర్విఘ్నముగ సాగుచున్నది. ఆ సాయంకాలమున నొంటిగా భవనోద్యానమున నాబాల విహరించుచు నూత్న పరిమళమూర్తియై అప్పుడే యీ వనవాటికను ప్రవేశించిన వసంతదేవుని నవ్యవిలాసముల గమనించి 'మాధవీ! యిటు ర' మ్మని చెలిని బిలచెను. ఆమె మాటలోని తొందరపాటును నానందమును గ్రహించి మాధవీలతయను రాజకుమారి యిష్టసఖి, 'ఏమి రాజకుమారీ! ఏదియో వింత గనినట్లుంటి' వనుచు బరుగిడి దరిచేరెను.

'మాధవీ! ఈ మల్లెపొద మొగ్గలు దొడిగినది. ఆ గున్నమామిడి లేబూత నలంకరించుకొనుచున్నది. వాయుదేవుడు గంధవహుడగుచున్నాడు చూచితివా?'

'రాజకుమారీ! ఏ సంవత్సరమున కా సంవత్సరము వచ్చు వసంతదేవు డొకడా లేక యనేకు లంపువా?

"ఓసి వెఱ్ఱిదానా! వసంతుడు నిత్యయౌవనుడు. నిత్య లీలావిలాసుడు. ప్రాతఃకాలమున నుదయించి ముప్పది గడియలు నభోమండలమున బరిభ్రమించి సాయంకాల మస్తాద్రిని జేరు సూర్యభగవాను డొక్కడందువా వేవు రందువా?"

"ఒక్కడే అందును."

"ఈ నవ్యత్వ మాలోచించియే దివ్యకవులైన కాళి దాసాదులు తమ గీతామృత ధారల మాధవదేవుని పలు గతుల కీర్తించిరి."

"ఈ వనికన్యను వరించి యీమాధవదేవుడు వచ్చి నాడు. మా రాజకుమారిని..."

"ఛీ! మూర్ఖురాలా! నోరుమూయుము."

"క్షంతవ్యను. మాధవదేవుని రాక చేగదా ఈ నికుం జములు పుష్పభరితము లాయె ననుకొనుచు తొందరలో నటు లంటిని."

ఆమాటల కా రాచకన్నియ కోపము నటించి చెలిపై అవతంస కుసుమము విసరినది. మాధవి కిలకిల నవ్వుచు నా పుష్పవాటిక నెందో మరుగై పోయినది.

౨

ఒక యుత్తమాజానేయము నధిరోహించి పడుచువా డొకడు మహావేగముతో వేంగీనగరమునకు బశ్చిమముగా నిరువది యోజనముల దూరమున 'మధ్యదుర్గ' మను గ్రామ మును దాటి వచ్చుచుండెను. ఉత్తమలక్షణ సమన్వితమైన

యా ధవళ పారశీకాశ్వ మెట్టి కౌతుకైనను సరకు గోన నిది. అట్టిదయ్యు నా యాజానేయము తన కధిక ప్రియము గూర్చు నా యువకునిమనస్సు గ్రహించి, యనువర్తించు చుండెను. గడియ కైదుయోజనముల వేగముతో నా యాశ్వి కుడు మధ్యదుర్గమునకు బదిగోరుతముల దూరము ప్రయా ణము చేసివచ్చెను. కొండలు, లోయలు, నదీకంఠములు, కొండదొనలు, కొలకులతో నిండిన యా ప్రదేశము గంభీ రారణ్య మధ్యదేశము.

బాలకుడైన యా యాశ్వికు డాగిన మహారాజ పథముప్రక్క సువిశాల గిరిపాద ప్రదేశమున్నది. అందు శిబిరము లేర్పరచుకొని మహాసైన్య మొకటి దండు విడిసి యున్నది. ఆ బాలకు డచటికివచ్చి, యాగునప్పటి కిరువురు సైనికులు పరుగిడి వచ్చి, చేతులు జోడించి వంగి ఆతనికి నమస్కరించిరి. ఒకడు గుఱ్ఱము కళ్ళెము పట్టుకొనెను. వే రొకడు కత్తిదూసి సగౌరవముగా విగ్రహామువలె నిలుచుండి పోయెను. ఆతడు గుఱ్ఱముపైనుండి ఛంగున భూమికురికి యా శిబిరములోనికి విసవిస నడిచి పోసాగెను. చక్కని మార్గములు తీర్చియున్న స్కంధావారములోనికి వేగమున బోవు నాబాలకుని దారిపొడుగునను యోధవీరు లందరు బొమ్మలవలె నిలబడి వీరనమస్కారము లర్పించుచుండిరి.

ఇంతలో నాస్కంధావారాధిపతియైన సేనాధిపతి వేగమున నెదురై వీరనమస్కార మర్పించినాడు. ఏదియో యాలోచించుకొనుచు, నాబాలకుడు స్కంధావారమధ్య

మున బంగరు గుడారమువైపునకు నడక సాగించినాడు. ఆతని వెనుక సేనాపతియు నా బాలకునిపై భక్తియుతములైన చిరునవ్వుల బరపుచు ననుసరించినాడు. బాలకు డా గుడారము చేరబోవుసరికి నచ్చట బారులుదీరి మాగధులు వందులును "జయ! జయ! ఉత్తమచాళుక్యా! జయ! జయ! కదంబమహారాజ గర్వాపహరణ! జయ! జయ! బిరుదాంక భీమ! జయ! జయ! రాష్ట్రకూట గోవిందరాజ గర్వాపహరణ! జయ! జయ! త్రిమహారాష్ట్రక ప్రభూ! జయ! జయ! విషమసిద్ధి దివ్యబిరుదాంకా! జయ! జయ! విష్ణువర్ధన మహారాజా!" అని జయధ్వానములు సలిపిరి.

ఇట్లు విష్ణువర్ధన మహారాజును పట్టవర్ధన వంశతిలకుడగు కాలకంపనుడను సేనాపతియు నా గుడారములోనికి బోయినారు. విష్ణువర్ధన మహారాజు సువర్ణాసన మధివసించి, "కాలకంపన ప్రభూ! ఆసన మధివసింపు" డని గౌరవ ముట్టిపడు మాటలతో సేనాధిపతికి పీఠము జూపినాడు.

విష్ణువర్ధనుడు రాజపరమేశ్వర, సర్వసిద్ధి బిరుదాంక, సత్యాశ్రయ శ్రీపృధ్వీవల్లభ వాతాపినగర చక్రవర్తికి జిన్ని తమ్ముడు. అన్నగారికన్న నెనిమిదేండ్లు చిన్నవాడై నేటికిరువదెనిమిది సంవత్సరముల ప్రాయమువాడై యున్నను, రూపమున బాలకునివలె నుండెను. ఆతడు నాలుగడుగుల పదనొకం డంగుళముల పొడవువాడు. వాతాపినగర చాళుక్య చక్రవర్తు లందరును నారడుగుల పొడవువారు. చాళుక్య రాజపుత్రులలో నిట్టిపొట్టివా డెన్నడును బుట్టలేదని

ప్రజలను కొనుచుందురు. ఆషాడపునకు సరితూగు సంగములు కలిగి చారుశరీరి యగుటచే విష్ణువర్ధనుడు బాలకునివలె గన్పట్టును. ఈతని పూర్వీకులలో విష్ణువర్ధన నామములు గలవా రున్నారు. వాతాపి చక్రవర్తుల మూలపురుషుడే విష్ణువర్ధనుడు. అందుచే గాబోలీతనిని గుబ్జవిష్ణువర్ధనుం డని పిలుచుకొందురు.

పచ్చని బంగారుచాయ. పదునారేండ్ల వయసు మిసిమిచే వెలుగు నాతనిమోమున నూనూగుమీసలు గాంచినవా రాతని బాలకు డనియే యనుకొందురు. అయినను విష్ణువర్ధనుని శరీరాంగకము ఉక్కుతో నిర్మించినవి. ఇనుప గుదియ నైన నాత డుంగరమువలె వంచివేయునట. పొడగరులై రాక్షసులవంటి దిట్టరులు విష్ణువర్ధను నవలీలగ నోడించవచ్చునని యాతనితో ముష్టి మల్లయుద్ధముల దలపడి మూడు నిమేషములలో ప్రాణములు కడబట్టి, బ్రతుకుజీవుడా! యని దాసోహ మందురట.

ఆతని బాణప్రయోగములు, ఆతనికత్తివ్రేటులు విద్యుద్వేగములు. శార్ఙ్గకోదండ వినిర్ముక్త బాణములవలె తీవ్రములు. విష్ణువర్ధనుడు భయమన్న నెఱుంగడు. తానోడిపోదు నన్న సంశయ మెన్నడును నాతనికి బొడమలేదు. సైన్యము నడుపుటలో, వ్యూహమును బన్నుటలో, నెదిరి బలములను దాకుటలో కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు ప్రజ్ఞావంతుడగు సేనాపతి. తన బలముకన్న శత్రువులసైన్య మెంత యధికమైనను యుద్ధ నిర్వాహణమునందు బగతురు తన కెప్పుడును తక్కువ

వారను నమ్మక ముండుటచేతనే విష్ణువర్ధనుడు మేకల మందపై బడు సింహమువలె బ్రజయ ప్రభంజనమై వైరులపై విరుచుకొని పడును.

కాలకంపనుడు: మహాప్రభూ! సార్వభౌములు తమ చిన్నన్నగారైన సత్యాశ్రయ శ్రీ జయసింహ మహారాజును సురాష్ట్రి, కుకర, ఆనర్త, అనుప అపరాంత దేశములకు మహారాజుగా జేసి పట్టము గట్టినారు. తాము కుంతల దేశమును జయించినారు. అశ్మక నడంచినారు రాష్ట్రకూటులను బాధాక్రాంతులుగ జేసినారు. వనవాసి దేశమునకు దాము ప్రతినిధులై యుండిరి. మరి, అడుగడుగునకును నద్భుతగులు నీ పూర్వ సముద్రతీర రాజ్యములకు బుద్ధిచెప్పుడని ఇప్పుడేల వారు పంపిరో నాకవగత మగుటలేదు మహాప్రభూ!

విష్ణువర్ధనుడు: సేనాధిపతీ! అన్నగారు దివ్యప్రతిభావంతులు. వారి హృదయము అవగతము సేసికొనుటకు బృహస్పతులైన జాలరు. రాజ్యములు సుస్థిరములై ప్రజలు రామరాజ్యము లనుభవింపవలెనని ఎప్పుడును వారు గోరుచుందురు.

కాల: మహాప్రభూ! నాకు సార్వభౌముల హృదయ మిప్పుడు దిఙ్మాత్ర మవగతమైనది. చిన్నచిన్న రాజ్యములు దురాశచేతను, గర్వముచేతను సంతతమును దమలో దాము యుద్ధములు సలుపుచుండును. అందువలన బ్రజలకు నష్టములు కలుగును, సార్వభౌముల కది యిష్టము లేదు.

ఈ తూర్పుతీర ప్రదేశములందు శాంతి యడుగంటిపోయినదని చక్రవర్తులయిపేండ్ల క్రిందటనే పైత్రయాత్ర సలిపిరిగదా!

విష్ణు: ఎవరి రాజ్యములు వారు సుఖముగ బరిపాలన చేసుకొనుచుండినచో నీ యశాంతి దుస్స్వప్నమువలె దేశము నావరించి యుండెడిది కాదు.

కాల: చిత్తము.

విష్ణు: అన్నగారూ పిష్టపురమునకు బోయి తిరిగి యా నగర మాక్రమింపు మనిరి.

కాల: మహాప్రభూ! తమకొక మనవిచేయవలెనని యుండియు ధైర్యము చాలక యూరకుంటిని. మనము మధ్యదుర్గము కడనే గోదావరీనదీ మధ్యస్థ పట్టిస ద్వీపము నకు బోవు రాజపథము ననుసరింప వలసియుండినది కదా!

విష్ణు: సేనాధిపతీ! తాము కొంచెమోపిక పట్టియుండుడు. నాకాజ్ఞ యిచ్చునప్పటికి పిష్టపురమునయున్న మన రాజప్రతినిధి పృథ్వీధ్రువ రాజేంద్రవర్మ పల్లవ సైన్యములతో డలపడుటకు కృష్ణాతీరమునందలి ధనకటక నగరమున కేగెనని, మధ్యదుర్గముకడనే వేగువచ్చినది కదా!

కాల: అగును మహాప్రభూ! ఏ యుద్ధమునందైనను దాము దీర్ఘమాలోచించియే యుద్ధవిధానము నిర్ణయింతురు.

విష్ణు: కాలకంపన ప్రభూ! నాచిన్నతనము నుండియు దామే గురువులై, సంగ్రామవిద్య నాకు నేర్పినారు. కంటిని రెప్పవలె నన్ను గాపాడినారు. మా జనకులు శ్రీ సత్యాశ్రయ కీర్తివర్మ వల్లభచక్రవర్తులు మహేశ్వర

సన్నిధానము జేరుకొని నప్పటికి మే మన్నదమ్ములము చిన్న వార మగుటచే మా పినతండ్రి శ్రీ మంగళేశ చక్రవర్తి మాపై బ్రయోగించిన కుట్రలనుండి మమ్ము రక్షించి తండ్రి వలె గాపాడినారు.

విష్ణువర్ధనుని మాటలు వినుచున్న కాలకంపనప్రభువు కన్నులు చెమరించినవి.

3

అంశుమతీకుమారి శుక్రవారమునాడు దోషాపహంగణ స్నాన మాచరించిన పిదప శుభ్రవస్త్రధారిణియై, సర్వ భూషణాలంకృతయై యిష్టసఖులు గొలిచిరా నంగరక్షక వీరాంగనలు, వీరులు కావలిగాయ దాను విడిదిసేయు భవ నము నంటియున్నట్టియు, గోదావరీతీరమున కనతిదూరమున నున్నట్టియు గోమాతృ దేవాలయమునకు బోయి షోడశోప చార యుక్తమైన యష్టోత్తర శతనామ గోమాతృదేవీ సమార్చన సలుపుచుండెను.

విష్ణుకుండినులకు గోదేవి కులదైవము. మహారాజులు మహారాణులు రాజకుమారులు రాజకుమారికలును సమస్త విష్ణుకుండిన వంశజులును గోపూరు పుణ్యక్షేత్రమున గోమాతృ దేవాలయమునం బూజలు సలుపవలయును. ప్రథమ విష్ణుకుండిన చక్రవర్తియగు మాధవవర్మ మహారాజుచే నటులా గోదేవ్యాలయము ప్రతిష్ఠింపబడినది. ఆత డా దివ్యా లయమును బ్రతిష్ఠించుట కొక ప్రబల కారణము సంఘటిల్లినది. మాధవవర్మ చక్రవర్తి దిగ్విజయ మొనర్చి, పల్లవుల జయించి,

కృష్ణాతీరమున నుత్తమక్షేత్రములలో నొకటియగు విజయ వాటికయందు సర్వమల్లికేశ్వరుని అర్చించుటకై సకుటుంబముగా విడిదిచేసి యుండెను. మహారాజున్న నెలదినములును నా నగరవాసులును పరిసర గ్రామప్రజలును మహోత్సవము లొనరించుకొనుచుండిరి.

ఎచ్చట జూచినను వీధినాటకములు, తోలుబొమ్మలు, పుణ్యకథా కాలక్షేపములును జరిగినవి. మహారాజు నగర వాసులకు బరిసర ప్రాంతవాసులకును గూడ పంచభక్ష్య పరమాన్నములు పెట్టించుచుండెను. ఇంటింట దోరణములు వీథివీథుల నూరేగింపులును, దేవాలయముల, జైనాలయముల, బౌద్ధ సంఘారామముల దేవతల పూజలు, భిక్కుల యర్చనలు వైభవముగ జరుగుచుండెను. పానశాలలయందు వివిధ పరిమళయుక్తములు రుచ్యములు నగు పానీయములను వివిధ మద్యములను సేనాధికారులు, రాజబంధువులు, రాజసభ్యులు సేవించుచు, నర్తకీబృంద నృత్యవినోదముల యందును, మధురసంగీత సమారోహముల యందునుగాలము నానందమయ మొనర్చుకొనుచుండిరి.

యువరాజు బ్రహ్మాణ్యుడును, ఉత్తమవ్రతుడే అయినను, విధినిర్ణీతమైన కాబోలు, దేవాలయముల జరుగుబూజల బాల్గొనక, విలాస లాలసుడై పానగృహముల నుండి అనేకవర్ణములచే ధళధళలాడు నవియు, వివిధ పరిమళములచే ఘుమఘుమలాడుచున్నవియు, జక్కనిరుచులచే నోరూరించునవియు, మధురమత్తతచే నానందమును గల్గించునవియు

నగు నా మద్యములం దన భవనమునకు దెప్పించుకొని యిష్ట జనముల గలసి యవి సేవించు చుండెను. రాజకుల మర్యాద లను మీఱి యాతడు భ్రష్టబుద్ధి యయ్యెను.

ఒకనాడు యువరాజు దేవవర్మ తీక్ష్ణమైన మద్యమును సేవించి యతిమత్తతతో లోకమునుమఱచి, రెండు త్తమాశ్వ ముల బూన్చిన తన విహారరథ మెక్కి సూతుని వెనుక నుండుమని తానే రథము నడపుచు విహారాయత్తచిత్తుడై కన్నుమిన్నులు గానని మహావేగమున విజయవాటికా వీథుల బోసాగినాడు. అంగరక్షకులు లేరు. త్రోవలందు జన సమ్మర్దమును సర్దునాశ్వికులు ముందులేరు. సూతుడు వెనుక నుండి "భద్రము మహాప్రభూ! భద్రము మహాప్రభూ!" యని యరచినను దేవవర్మ చెవి కెక్కుటలేదు.

దేవవర్మ యట్టహాసము చేయుచు, ప్రజలుభీతచిత్తులై హాహాకారములు సేయుచు బారిపోవుచుండ, మత్తుతో మఱియు నుప్పొంగి, కశచే జురుక్కుమని యశ్వములకు రెండాఘాతములంటించెను. ఆ యుత్తమాశ్వము లదలించుట యేని సహింపనివి. ఆ కులీనములు క్రోధముచే గట్టుతప్పి మహావేగమున బరుగిడజొచ్చెను. ఆ వేగమున కింకను బొంగి, "ఇంకను వేగ మింకను వేగ" మని ఆ యువరా జరవ జొచ్చెను.

రాజకుమారుని రథము పోవు వీథిలో పూంగిరాష్ట్ర సంజాతమైన పెద్దజాతి యావు తనవత్సమునుగలసి ఆలమంద లతోగూడి నగర బాహ్య దేశమున బచ్చికమేసి యేమేం, తిరిగి

యజమాని యింటికి బోవుచుండెను. అందమైన యా కోడె దూడ తెల్లని కాంతులీనుచు గాళ్ళకు గట్టిన గజ్జెలు, మెడ నలంకరించిన చిఱుమువ్వలు మ్రోగుచుండ, గంతులిడుచు తల్లి కాళులసందున దూరుచు, జెంగున ముందు కురుకుచు బ్రక్కకురుకుచు దన చిన్నగంగడో లాడిపోవ దల్లితో నడుచుచుండెను.

కామధేను వంశమునబుట్టిన యా గోమాత మృదులమైన తన తేనెకన్నుల బ్రేమకాంతులు వెలిగిపోవ, ముట్టితో దన వత్సవమును బుజ్జుకుచు, మందగమనమున నడచు చుండెను. ఇంతలో మహాప్రళయమువలె రాజకుమారుని రథ మా వీథిబడినది. ప్రజల గగ్గోలు, పరుగులు, కొందరు పడి దొరలి ప్రాణములు దక్కించుకొనుట, ఇట్లా వీథియంతయు నల్లకల్లోలమై పోవుచుండెను.

వేయి పిడుగుల పాటువలె ఘుర్ఘురారవములతో నా రథమువచ్చి మాయమైపోయెను. 'అంబా' యని ఆ కోడె దూడ యరచుచు నేల పడియున్నది. దాని యొడలంతయు రక్తము చిమ్ముకొని వచ్చుచుండెను. వీపును బొట్టయు దెగి మాంసపుగండలు వెలువడి యుండెను. 'అంభా' యని యూ వరచుచు గన్నుల నీరుగార నా దూడచుట్టు దిరుగ దొడగినది. ఆ గోమాత తన శిశువు గాయములనుండి స్రవించు, రక్తస్రావము నాప యత్నించును. తన బిడ్డను ముట్టితో బైకెత్తి యథాపూర్వముగ నడిపింపజూచును. 'అంభా' యని యరచును. తలయెత్తి రథముపోయిన

దిక్కు జూచును. తన చుట్టును, పడిపోయిన తన దూడ చుట్టును జేరిన జనసమూహమువైపు దీనదృష్టుల బరపును. ఆ నోరులేని సాధుజంతువు హృదయమున నేమో ప్రళయము వచ్చిపడినది. "నా బిడ్డ యిట్లు పడిపోయిన దేమి? నాబిడ్డను లేవనెత్తి మఱల నడిపించువారు లేరా" యన్నట్లు "అంబా అంబా" యని అరుచుచునే యున్నది.

ఆ దూడ యఱుపు నంతకన్న నంతకన్న సన్నగిల జొచ్చినది. విలవిల కాళ్లుతన్నుకొని, యా లేగ ప్రాణములు విడిచినది. గర్భనిర్భేద్యమగు మహారావము సలుపుచు నా గోపురంధ్రి యాం లేగప్రక్కనే కూలబడిపోయినది.

౪

ఆనాటి సమారాధన లన్నియు నిర్వర్తించి, తానును భోజనాదికము గావించుకొని, యొక ముహూర్తము విశ్రమించి, తృతీయ యామాంతమున దాను నివసించుచున్న సామంతుని కోటలోని సభాభవనమున శ్రీవిష్ణుకుండిన మాధవవర్మ సార్వభౌముడు గొలువుదీరినాడు. సామంతులు నితర రాష్ట్రముల రాయబారులు పరివేష్టించి యున్నారు. వేద పారాయణ, ధర్మార్థ నిర్వచన, పురాణపఠన, కవిప్రశంస అయినపిదప గాయకులు పాడిరి. ఆటకత్తె లాడిరి. మహామంత్రి యేవియో రాజకీయ విషయములు సార్వభౌమునితో మనవి చేయుచుండిరి.

ఆ సమయమున సభాప్రాంగణ మంటపమునందు ధర్మ ఘంటిక "ఖంగు" "ఖంగు"మని మ్రోగ నారంభించెను. ఆ ధర్మఘంటికకుఁ గట్టిన రజ్జువు ధర్మస్తంభము మీదనుండి, ప్రాకార కుడ్యము మీదనుండి, సభాభవన గోపురము ప్రక్కగ వ్రేలాడుచుండును. రాజోద్యోగు లెవరైన నన్యాయము చేసినచో, ధర్మమునకు గ్లాని వాటిల్లినపుడు తనకు ధర్మము దయచేయింపవలసినదని యెవరైనను ప్రభువునకు ఆ ఘంటారావముచే విన్నవించుకొనవచ్చును.

ఆ విన్నపమునకు గాలనియమము లేదు. రాత్రియైన బగలైనఁ బ్రభువు కొలువుదీరి యున్నను లేకపోయినను నా రాష్ట్ర ప్రభువులైనను, ఆతడు లేనిచో ఆ రాష్ట్ర రాజ ప్రతినిధియైనను వెంటనే యా విన్నప మందికొనుటకుగాను మాధవవర్మ మహారాజు ధర్మఘంటిక నిట్లు మ్రోగించుట కేర్పాటు చేసినాఁడు. తన సామంతులందరును దన వలెనే యా విధాన మవలంబింప వలయును. తాను ధర్మపాలన మున నప్రమత్తుఁడు. ఈ రీతిని బూర్వప్రభువు లనేకులు ధర్మపాలన జేయుచుండిరట.

నే డా ఘంటానినాద మొక్కసారిగ సభయంతట మారుమ్రోగగనే, సభాభవనము చిటుక్కున నిశ్శబ్దత వహించినది. ఘంట మ్రోగుచునే యున్నది. మాధవవర్మ మహారాజు సింహాసనమునుండి లేచినాడు. సభయంతయు లేచినది. సింహాసనవితర్దికా సోపానములనుండి దిగి, మహా రాజు విసవిస నడచుచు సభాసింహద్వారము దాటి, ధర్మ

ఘంటికా మంటపముకడ నిల్చినాడు. "ధర్మమును నిల బెట్టు" మన్నట్లాఘంట మ్రోగుచుండెను. ఎత్తినతల దించి, మాధవవర్మ మహాప్రభువు గోపురముదిక్కునకు నడచినాడు. ప్రభువువెంట మహామంత్రి, ఆతని ననుసరించి సేనాపతులు, వారివెనుక రాయబారులు, మహారాజున కీవల నావల బండితులు, వారికిటునటు నంగరక్షకులు, అందరివెనుక తక్కుంగల సభయంతయు నిలబడినది.

మహారాజు గోపురము దాటి భవన ముఖస్థలమునకు వచ్చెను. ఆ విశాల ప్రదేశమున వేలకువేలు ప్రజలు, స్త్రీలు, పురుషులు, వృద్ధులు, శిశువులు, కన్నులనీరునించుచు జేతులు జోడించి నిలచియున్నారు. ధర్మఘంటికా రజ్జువును లాగుచు నుత్తమకులజమైన గోవొకటి నిలచియున్నది. ఆ గోవువెనుక రక్తసిక్తాంగమైన కోడెదూడ శవమును మోయుచున్న ఒక గృహస్థు నిలచియున్నాడు. మహాప్రభు వట్లునిలుచుండి, "ఏమిది! గోమాతయే, త్రాటిని లాగుచుండుట! ఆ తల్లికేమి ధర్మహాని సంఘటిల్లినది? ఈ త్రాడు లాగ నా గోమాత కెవ్వరు నేర్పిరి?" అని ప్రశ్నపరంపరల బ్రజల నుద్దేశించి పలికినాడు.

అప్పుడొక పెద్ద ముందుకు వచ్చి, "ఆ త్రాటినిలాగ నీ గోమాత కెవరును నేర్పలేదు మహాప్రభూ! ఈ యావు ఇచ్చటకు వచ్చుననియేని మే మనుకొనలేదు. ఈదూడ రథముక్రింద బడి ప్రాణము కోల్పోయినది. ఈయావు పడిన బాధ వర్ణనాతీతము. ఇంతలో నాగోవుయజమాని వచ్చినాడు.

ఈ యావు త్తమజాతిజ యని రోదించినాడు. తన కోడె దూడ యుత్తమలక్షణ సమన్వితమట. దానిని దమకుటుంబము వారందరు అల్లారుముద్దుగ బెంచుకొనుచుండిరట. ఆయజమాని పడువేదనను మేము చూడలేకపోతిమి. ఆతడా దూడకళేబరము నెత్తికొని తనయింటికి దీసికొనిపోవుచు 'దల్లీ! నందినీ! రా, అమ్మా!' అని పిలచినాడు. కాని యాలోచనాధీనవలె కదలినదికా దీయావు. ఇంతలో నీ గోమాత కోట కభిముఖమై రాసాగినది.

"ముందు నీ యావు, వెనుక నా దూడ శవమును మోయుచు నా యజమాని, అచ్చట జరిగిన దుస్సంఘటన జూడం జేరిన మేము, ఇటుల నా యావు దిరిగిన దిక్కునకు నడచుచు వెంటవచ్చితిమి. కోటగుమ్మము దాటి, అంతర్ద్వారము దాటి, యీ గోపురమునొద్ద నున్న ధర్మరజ్జువుకడకీ తల్లి వచ్చి దానిని గ్రహించి లాగ నారంభించినది. జరిగిన వృత్తాంతమిది మహాప్రభూ!" యని విన్నవించినాడు.

మహారా జాశ్చర్యమును సంభ్రమమును నందినాడు. ఇంతలో నాతని మోము గంభీరత దాల్చెను. "ఇదిగో ధర్మసభ! ఇచ్చట ధర్మము సంస్థాపింపం బడుగాక!" యని మహారా జనెను.

"ధర్మమేవ జయతు, ధర్మమేవ జయతు" అని ప్రక్క నున్న పండితులు, దీప్తకంఠములతో పలికినారు. "ధర్మసంస్థాపనాదీక్షిత శ్రీ విష్ణుకుండిన మాధవవర్మ సార్వభౌమా! జయతు జయతు!" అని సభ్యులందరు జయవాక్యములు నిన

దించిరి. ప్రాడ్వివాకులు ముందునకు వచ్చి సాక్ష్యవిచారణ ప్రారంభించిరి. ఒక యర్థ ఘటికలో విచారణ పూర్తి యయినది.

యువరాజు దేవవర్మ 'దోషి' యని నిర్ధారింపబడి నది: మహాప్రభువు ధర్మజ్ఞులైన పండితులవైపు చూచినాడు.

"యువరాజు దేవవర్మ యొనరించిన యీ తప్పిదము నకు మరణమే దండనము. ఈ గోమాత డెక్కలకు వాడి యంచులుగల యుక్కు డెక్కలను తగిలించి శ్రీ యువరాజుల వారిని బరుండబెట్టి, భూమిని బాతిన మేకులకు గట్టి, యీ గోమాతచే దొక్కించి మరణము నర్పించుటయే వానికి శిక్ష!" యని, పండితులు కరుణముగ మనవిచేసి, "తాము దయార్ద్రహృదయులు. యువరాజొనరించిన ఇది మొదటి తప్పిదము. వారికి మహాప్రభువు వేరొక శిక్ష విధించి, యీ యజమానికి దగు పరిహార మిప్పించుట రాజధర్మమును మించిన పరమధర్మమని మనవిచేయుచున్నాము" అని పండితులు మౌనము వహించిరి.

"మహారాజా! యువమహారాజును క్షమించుటే పరమ ధర్మమని మేమందరమును దమకు మనవి చేయుచున్నా"మని అక్కడ జేరిన ప్రజ లందరు నేకకంఠమున నరచిరి.

సార్వభౌముడు చలించలేదు. "రేపు ఉదయము విష్ణుకుండిన వంశజుడు, దేవవర్మకు మరణశిక్ష పురబాహ్య స్థలమున విధింపబడును. ఇది మా ఆజ్ఞ! మహాదండనాయ

కులు మా విధించిన ఈ శిక్ష దేవవర్మ తల్లిదండ్రుల సమక్ష మున నిర్వహింప మేము ఆనతి నిచ్చుచున్నాము'' అని గంభీర ధ్వనుల పలికి తలవంచుకొని, వెనుకకు తిరిగి, తిన్నగ నభ్యంతర మందిరములలోనికి వెడలిపోయెను.

విజయవాటికా నగరమంతయు నా వార్త ప్రాకి పోయెను. ప్రజ లట్టుడికి పోయిరి.

※

దేవవర్మ నడుపుకొని పోయిన యా రథమట్లు వాయువేగమున పరుగిడుచుండ, యువరాజు పూర్ణముగ మత్తెక్కి ఆ రథముపైన పడిపోయినాడు. సూతు డశ్వహృదయము నెరిగిన ప్రజ్ఞావంతుడగుటచే, యువరాజొరిగిపోవగనె ముందున కురికి, యువరాజు చేతులనుండి జారిపోయిన పగ్గముల నందుకొని, తీయనిమాటల జెప్పుచు, గుఱ్ఱముల నను నయించుచు, అశ్వశాంతి మంత్రము పఠించి, వాని వీపులపైన దక్షిణహస్తతలముచే నిమిరినాడు. నురుగలు గ్రక్కుచున్న యా తురగములు రెండును భయముతీరి వేగముతగ్గించి, నెమ్మదించి చివర కాగిపోయినవి.

సూతుడు వానిని పూర్తిగ సేదతీర్చి, వెనుకకు త్రిప్పి రథము కోటలోనికి గొనిపోయెను.

రాజకుమారుడు విడిదిచేసిన హర్మ్యము ప్రోల నా రథ మాగగనె సర్వసేనాపతియు, మహాదండనాయకుడును ఇరువురు రక్షక భటులతో వచ్చి, రాజకుమారుని రథమునుండి

దింపి లోనికి గొనిపోయిరి. మహాదండనాయకుడు, మహా సేనాపతియు గత్తులు దూసియే యుండిరి.

ఆరాత్రి వారిరువురు యువరాజును ఆయన భవనము ననే బంధించి రాజాజ్ఞను బరిపాలించువారై యప్రమత్తత గావలికాచిరి.

రాజవైద్యుడు వచ్చి యువరాజునకు వైద్యోపచార ములు చేసినాడు. ఆ యుపచారములచే యువరాజునకు మత్తుపీడి పూర్తిగ మెలకువ వచ్చినది. తాను బరుం డిన పల్యంకముపై లేచి, కూర్చుండి, ఆ దాపున గత్తులు దూసి నిలుచుండిన మహాదండనాయకుని మహాసేనాధిపతిని నాశ్చర్యమున దిలకించుచు "ఏ, ఏ, ఏమిజరిగినది...జరిగినది ...జరిగినది! మహాసేనాధిపతీ! వైద్యులవారువచ్చి రెందుకు?" అని చేతులును, పెదవులును వడంక ప్రశ్నించినాడు.

రాజకుమారునికి మత్తు వదలిపోయినను, మధుపాస జనిత నిస్సారము పీడలేదు. మఱల వైద్యుడు నీరసము వదలు టకు దేసలో నొక కుప్పె నరగదీసి అది తమలపాకున కత్తి మహారాజ కుమారునకు సేవింపనిచ్చెను. మందు కం ఠము దిగిన రాజకుమారునకు గొంచెము సత్తువ వచ్చినట్లయి నది. తాను దన యభ్యంతర పానశాలయందు మధువు సేవించిన విషయము స్ఫుటాస్ఫుటముగ గోచరించినది.

రాజకుమారుడు : ఏమి జరిగినది మహాసేనాపతీ?

మహాసేనా : తాము రథము నెక్కి వీథులవెంట స్వారిచేయ నారంభించినారు.

రాజవైద్యుడు: తామే స్వయముగ గుఱ్ఱముల దోలినారు.

రాజకుమారుడు: అది నా కేమియును దెలియదు.

మహాసేనా: గుఱ్ఱము లవశములై పరుగిడసాగెను.

రాజకుమారుడు: అయ్యయ్యో! ఎంత తెలివితక్కువ పని! మహారాజు పరమశివారాధన సేయుచుండ నాబుద్ధి పెడదారినిబట్టి మధువు సేవించితిని. చైత్రోత్సవములదప్ప నెన్నడును నట్టి పనిచేసి యెరుగను. మహాసేనాపతీ! నామూర్ఖత వలన నెవరికైన బ్రమాదము వాటిల్లలేదుగదా?

మహాసేనా: ప్రమాదమే సంభవించినది ప్రభూ!

రాజకు; ఆ! ఏమి టా ప్రమాదము? ఎలాటి దా ప్రమాదము!

మహాదండ: ఒక యావుదూడ తమ రథము క్రింద బడి మరణించినది.

రాజకు: అయ్యయ్యో! ఎంతదోష మెంతదోషము!

రాజవై: ప్రభువులు కొంచెము శాంతింతురు గాక. తాము ధర్మనిర్వహణము సేయు సమయ మాసన్నమైనది.

రాజకు: నేనేమి ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొన్న, ఆ దోషము శాంతించును? నేను పశువుకన్న నీచుడనై పోతిని. క్రూరమృగము లాహారమునకై ఇతర జంతువుల దినును. నేను రాక్షసుడనై నిష్కారణముగ గోవధ చేసినాను.

మహాసేనా: ప్రభూ! ఎన్నడు జరుగనివింత యేమన నాగోవు స్వయముగ వచ్చి ధర్మరజ్జువును లాగినది.

రాజకుమారుడు చటుక్కున మంచమునుండి లేచెను. "నే నెట్టి దండమునకైనను బాత్రుడను. నన్ను మహా రాజు కడకు గొనిపొండు. మహాప్రభువును ధర్మవిచారణ సేయుడని కోరవలసియున్నది.

మహాదండ : ప్రభూ! ధర్మ విచారణ జరిగినది. తమకు......

రాజకు : ఆ! జరిగినదా! శుభము. శిక్షనందుకొను టకుఁ ద్వరపడుచున్నాను.

రాజవై : శాంతింపుడు ప్రభూ! తమకు నిర్ణయింప బడిన శిక్ష యుదయమే నిర్వహింపబడును. సర్వప్రజాసమక్ష మున, తన సుతుని గోల్పోయిన యా గోవే తమకు శిక్ష విధించును.

మహాదం : గో సమక్షమున దాము నేర మొనరిం చుటచే మహారాజు, మహారాజ్ఞులవారి సమక్షమున, నా గోవు తమకు దండన నిర్వహించును.

రాజకు : అయ్యయ్యో! నే జేసిన తప్పునకు నాయన గారును, నమ్మగారును గూడ బాధ నొందవలసి వచ్చినదే! దీనికి నివృత్తిలేదు. ఈ పాపమునకు మరణమే దండనము.

మహాసే : మహాప్రభూ! తమకు...తమకు...ఆ... ఆ దండనమే విధించినారు.

రాజకు : ధన్యోఽస్మి! ధన్యోఽస్మి!

ఆ మఱునా డుదయము నగర బాహ్యస్థలమున నగర వాసులును పరిసర గ్రామవాసులును వేనవేలు చేరిరి. అనే

కులు రాజభటులు విచ్చుగత్తులతో గావలి గాయుచుండిరి. ఇంతలో రాజకుమారుని దోడ్కొని రథముపై మహాసేనాపతియు, మహాదండనాయకుడును, ధర్మాధికారులును వచ్చినారు. ఒకవైపున గోవును, యజమానియు, సాక్ష్యము లిచ్చినవారును గలరు. కింకరులు కొందఱు గోవుడెక్కలకు బదునుగల యంచులున్న యుక్కుడెక్కల దొడుగుచుండిరి. మహారాజు విష్ణుకుండిన మాధవవర్మయు, మహారాణియు రథమెక్కి వచ్చిరి.

మహారాణి వదనమున నెత్తురుచుక్క లేదు. ఆమె కన్నుల నీరు కారిపోవుచుండెను. చక్రవర్తి తన దేవేరిని జేయిపట్టి నడపించుకొనుచు వధ్యస్థలమునకు జేరినాడు. మహారాణిని జూచి ప్రజల కన్నుల శోకాశ్రువులు వరదలు కట్టసాగెను. రాజకుమారుడు కనకదుర్గాంబ గుడి మొగమై చేతులు జోడించి "సర్వమంగళ మాంగళ్యే! శివే! సర్వార్థసాధకే! శరణ్యే! త్ర్యంబకే! దేవి! నారాయణి! నమోస్తుతే"! అని ప్రార్థించుకొన్నాడు.

ఆ గోమాత బెదురుచూపులు చూచుచు దన డెక్కలకు నుక్కుడెక్కల దొడిగించుకొనినది. వేలకొలది జనులక్కడ జేరినను, గాఢనిశ్శబ్దత యా జనసమూహము నావరించినది. రాజకుమారుడు వధ్యస్థలమున బందుకొనినాడు. తలవరులు మహారాజకుమారుని త్రాళ్ళతో గట్టిగ గట్టిపెట్టిరి. మాధవవర్మ విష్ణుకుండిన మహారాజు మోముగైలాసశిఖరమువలె స్వచ్ఛమై, ధర్మకాంతులు ప్రసరించుచుండెను.

ఒక్కసారి మహారాజు చేయి నెత్తగానే కొమ్ము లూది, వీరాంగములు మ్రోగించినారు. భటు లా ధేనువును రాజకుమారుని పైకి దోలినారు.

త్వరితగతి నా యావు రాజకుమారునికడకు నడచి వచ్చినది. ఒక్క క్షణము మోర నెత్తిచూచినది. మఱు క్షణము రాజకుమారుని జూచి తల వాల్చినది. "అంభా" యని యరచుచు నాయావు గదలక అక్కడే నిలచిపోయినది.

ఆ గోవును రాజభటులు ముందుకు నెట్టినారు. అదలించుచు దోలినారు. ఆ గంగిగో విసు మంతయేని గదల లేదు. మఱల "నంబా" యని యరచినది. రాజకుమారు నొడలంతయు ముట్టితో నాఘ్రాణించినది. ఆ గోమాత కన్నుల గిఱ్ఱున నీరు దిరిగినది. కంటినీటితో గోమాతనాలుక చాచి రాకొమరుని చేతులు, మోమును నాక జొచ్చినది. రాజభటులు గోవును మఱల గట్టిగ ద్రోసినారు. ఆవు వెనుకకు దిరిగి కోపపుజూపు చూచి, మెల్లగ దన యజమానుని యొద్దకు బోయినది. ప్రజలందరు హర్షనినాదములు, జయధ్వానములు సేయుచు "మహాప్రభూ! ధర్మ సంస్థాపన మైనది. గోమాత దానిని బాలించినది. ధర్మమేవ జయతు! ధర్మమేవ జయతు!" యని యరచుట సాగించినారు.

గంభీరాననని శ్చలుడై నిలుచున్న మహారాజుకన్నుల నీరు దిరిగినది. కదలక నిశ్చేష్టయై చేతలు మాని నిలుచున్న మహారాణి, "తల్లీ! కనకదుర్గా! నీవేనమ్మా! గోమా

తవు!" అనుచు గుప్పగ గూలిపోయినది. పరిచారిక లామె కడకు బరుగిడివచ్చి మోమున నీరుచల్లి, పరిచర్య లొనరించుచుండిరి. గోవు యజమానియు గొందరు సాక్ష్య మిచ్చినవారును రాజకుమారు నొద్దకు బరుగిడి వచ్చి కట్లు విప్పివేసిరి.

అప్పుడు పరమేశ్వరుడు బంగారు వర్షము గురిపించి నాడని ప్రజలు చెప్పుకొనిరి.

ఆ గోవును మాధవవర్మ విష్ణుకుండినమహారాజు లక్ష ఫణములిచ్చి కొనెను. ఆ గోమాతను తమ కులదైవముగ నెంచికొని వేంగీపురమునకు గొంపోయిరి.

ఆ గోదేవి పదునైదు వర్షములు జీవించి పరమపదించిన వెనుక మాధవవర్మ మహారాజు గోపాదక్షేత్ర గోదావరీతీర మున, దాని కగ్నిసంస్కార మొనర్చి, ధాన్యకటకపు బాల రాతితో నుత్తమ శిల్పిచే గోవిగ్రహము నొకదానిని విన్య సింప జేసినారు.

చక్కని దేవాలయ మొక్కటి గోపాద క్షేత్రమున నిర్మించినారు. అందావిగ్రహమును బ్రతిష్ఠించినారు. రాజ కుటుంబపు స్త్రీ పురుషులందరు ప్రతివర్షమున నా గోమాతకు మహోత్సవములతో పూజలర్పించుచుందురు. ఆగోమాతకు బుట్టిన వత్సములన్నియు నా వంశమువారికి బూజనీయములు.

౭

విష్ణుకుండిన మహారాజకుమారి అంశుమతీబాల ఒక నాటి సాయంకాలము కోటిలింగాల క్షేత్రమునుండి తన

నౌకపై నెక్కి, గోపాదక్షేత్రమునకు వచ్చుచున్నది. రాజనౌక రాజహంస స్వరూపమున విన్యసింపబడినది. పడవవాండ్రు తెరచాపలను విప్పుటచే నానౌక రెక్కలను జాచి మానస సరోవరమునందు విప్పుకొన్న రాజహంసవలె నిర్మల నీలప్రవాహయగు గౌతమీ కూలంకషపై తేలికొనుచు వేగమున గోవూరు వైపునకు వచ్చుచుండెను. సూర్యదేవుడు నిరవద్య (నిడదవోలు) పురమువైపున దిగి పశ్చిమాశాతలమున మాయమై పోయినాడు. కాశ్మీర కుంకుమ వర్ణదీధితులాకాశ మెల్లెడను గ్రమ్ముకొన్నవి.

'నీలవర్ణముగాని, రజనీగర్భాంతరిత కాలవర్ణముగాని, సంధ్యారుణరోచిస్సుగాని, ఏది యీ యాకాశమునకు సహజ వర్ణము! శతసహస్ర శంఖప్రమాణ దూరములుగల యీ నిరవధికాంబరమున నెచటెచట నే వర్ణములు పొదివికొని యుండునో ఎవరు నిర్ణయింపగలరు! ఎంత విచిత్ర మీవర్ణముల మార్పు! మా నగరదైవము చిత్రరథస్వామి నిరాలంబ మార్గానువర్తియై, తాను సృష్టించిన కాలములోనే, సర్వదా యానము చేయుచుండవలయును. సూర్యాస్తమయము, మఱల సూర్యోదయము. నిత్యుడై కదలక యేకప్రదేశస్థుడైన సూర్యుడు కదలుచున్నట్లు గనబడుట ఎంత విచిత్రము!'

'ఉత్తమ బ్రాహ్మణ క్షత్రియవంశము విష్ణుకుండిన వంశము. అయ్యది తనతో సమాప్తమైనది. దూరస్థులైన జ్ఞాతులెవ్వరో యుండిరట. చిన్నచిన్న సామంతులై వారిని వీరిని

గొల్చుచుండిన విష్ణుకుండిన నగరవాసులైన యాజ్ఞాతు లేమాత్రమును బ్రజ్ఞ లేనివారట.' ఈ విధమున నాలోచించుకొనుచున్న అంశుమతిని 'ఏమమ్మా! భర్తృదారికా! ఏమాలోచించుచుంటివి' వని మాధవీలత రాజకుమారిని బ్రశ్నించెను.

'ఏమని చెప్పుదు మాధవీ! ఒకదానికొకటి పోల్చరాని రూపములు! ఒక ఘటిక నొక ఘటిక తరుముకొని వచ్చినట్లు, కాలప్రవాహమువంటి యాలోచన లసంబద్ధములై నా హృదయమును జొచ్చి వచ్చుచున్నవి.'

'ఆలోచనా మధ్యస్థుడె ఎవరో యొక యువకమూర్తి నీకు గోచరించుట లేదా!'

'ఓసి వెఱ్ఱిదానా! ఎవరే ఆ యువకమూర్తి? లోకమూర్తి సూర్యుడే నవ్యుడును వృద్ధుడును! ఈయనంతాకాశమున పూర్వమేది? పశ్చిమమేది?

'నారసింహదేశికుల శుశ్రూష వేదాంతమార్గమున బట్టించుచున్నదా నిన్ను?'

'వెఱ్ఱిదానా! ఈ దేశకాలములందు బుద్ధులగువారికి వేదాంతముకూడనా?'

'ఏమో! నీమాట లెప్పుడును నన్ను ముంచుకొని పోవునేగాని కాలు నిలువద్రొక్కుకొననీయవు.'

'గోదావరిలో మునిగి కొట్టుకొనిపోవుచున్నట్లుండును గాబోలు నేమి?'

రాజకుమారినావను వెంబడించి, పరివారమును రక్షకభటులును ఉన్న పడవ లెన్నియో వచ్చుచుండెను. పరిచారికాజన మున్నపడవ రాజకుమారి నౌకను వెన్నంటి యుండెను. ఆ నావనుండి జవ్వని ఒకతె మృదుమధుర కంఠమెత్తి పాడుచుండెను.

" గోదావరీమాత
కొండ లెన్నో గడచి
ఆ దారు లో రేవు
లావనములను నడచి
ఈ క్షేత్రములమధ్య
ఈ నీరముల రథ్య
సాక్షాత్కరించినది
సర్వమంగళ రీతి
పాడవే గొలుకుకి
ప్రణతు లొసగిన పాట.
గాఢరాగవశ్యలో
కాకలీ స్వరములతో
పాడవే గొలుకుకి
ప్రణతు లొసగినపాట !
ఏ పర్వతోద్భవమొ
ఈ పాపహారి మాత
ఏ జడల విడివడెనో
ఏ సీమ పుణ్యమున

పాడవే గౌతమికి ప్రణతు లొసగే పాట!
ఏ చెలియ గూర్చుకొని
ఏ చెలిమి దలచుకొని
వడినడల చిరునడల
పయనించు కడలికై
పాడవే గౌతమికి ప్రణతు లొసగే పాట!''

ఆ పాట నానందముతో వినుచున్న రాజకుమారి హృదయము హర్షముచే పులకరించినది. ఏవేవో దూరములు, ఏవేవో భావములు, నపారములై యస్పష్టములై, యా బాలికను దేల్చుకొనిపోయినవి. గోదావరిలో స్నానములు, జపములును నాచరించువారికి గోదావరీమాత రహస్యము లుపదేశించునేమో? కొండ పుట్టినైన నది, కొండలను గూడ ఛేదించుకొని, యెన్నిసీమలు, దేశములు గడచి, 'రండు:రం' డని సర్వకాలమును నాహ్వానముచేయు సముద్రునిలో లీనమైపోవుచున్నది. ''భర్తృదారికా ఈ సాయంతనమంతయు మీ రాయాలోచనలే మీకు. కాని నేను బ్రక్కనుంటి ననుమాట మరచిపోవుచున్నారా' యని రాజకుమారిని మాధవి ప్రశ్నించినది. ఆమాటలకు అంశుమతీకుమారి పకపక నవ్వినది.

చీకట్లు క్రమ్ముకొని వచ్చుచున్నవి. గోపూరింకను క్రోశపాద మాత్రము దూరమున్నది. గాలి మందగించుటచే నావికులు తెరచాపలను దింపివేసి తెడ్లనువేయ నారంభించిరి. అనుసరించియున్న సైనికుల నౌకలలో బడవ

పాటలు ప్రారంభమై గోదావరిపై నెగురు జలపక్షుల కల కలారావములతో సమ్మిశ్రితము లగుచుండెను. ఇంతలో నెట నుండి తారసిల్లినవో పది పదునైదు పడవలు, రాజకుమారి పడవల కెదురై చుట్టి క్రమ్ముకొని వచ్చినవి. ఒక్కసారిగా పిడుగులు పడ్డట్లు రణగుణధ్వని ప్రారంభమైనది. 'కొట్టుడు! పొడువు' డను కేకలు, పడవను బడవ తాకిన చప్పుడు, పరిచారికల యాక్రందనములు, గోదావరీగర్భము గగ్గోలై పోయినది.

రాజకుమారిక నావను నాలుగు పడవ లొక్కసారి చుట్టుముట్టినవి. ఎవరో ముష్కరులు పదిమంది యానౌక పై కురికిరి. 'ఏమిది! ఏమిది' యని రాజకుమారి విభ్ర మము చెందుచుండగనే యా దుండగీండ్రు అంశుమతీ కుమారిని, మాధవిని నెత్తుకొని, ప్రక్కనున్న యొక పడవ లోనికి ఢాకినులవంటి యాడువాండ్ర చేతుల కందిచ్చిరి. రాజ కుమారీ మాధవీలతల నోళ్ళకు నా ఢాకినులు గుడ్డలు గ్రుక్కి కాలుసేతులు గట్టివైచి, నౌకాంతర్భాగములోనికి గొం పోయిరి. ఆ పడవ తన్ను మఱి మూడు పడవ లనుసరింప మహావేగముతో ధవళగిరిక్షేత్రము దెసకు బోదొడంగెను.

౨

శ్రీశైలపవిత్రప్రదేశంబులకు దక్షిణముననున్న చళుక రాష్ట్రము నేలు ప్రభువులు చాళుక్యులు. సాతవాహనులకు సామంతులై సాతవాహన మహారాజ్య మంతరించిన వెనుక చళుకరాష్ట్ర ప్రభువు లిక్ష్వాకులకు సామంతులైరి, ఇక్ష్వాకు

లతో వారు సంబంధ బాంధవ్యములు నెఱపుచుండిరి. పల్లవుల తోడను కండరూరు (గుంటూరు) ప్రభువులైన యానందుల తోడను, ధాన్యకటక ప్రభువులైన ధనికులతోడను, విష్ణుకుండిన నగరస్వాములైన విష్ణుకుండినులతోడను, వేంగీ రాష్ట్రాధిపతులైన సాలంకాయనులతోడను, క్రముక రాష్ట్ర ప్రభులైన బృహత్ఫలాయనులతోడను, పూంగీరాష్ట్రాధిపతులైన పూంగీయులతోడను, ఇక్ష్వాకులకు సామంతులై చాళుక్యులు వృద్ధిపొందుచుండిరి.

ఇక్ష్వాకుల రాజ్య మంతరించగనే పల్లవులు విజృంభించిరి. సామంతు లందఱును స్వతంత్రులైరి. చాళుక్యులును తమ స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించుకొని మహారాజ చిహ్నమగు 'భట్టారక' శబ్దమును వహించిరి. వారికిని పల్లవులకును యుద్ధములు సాగినవి. చివఱకు త్రినయన పల్లవమహారాజును చాళుక్యమహారాజు ఓడించెను. కాని యాతడు యుద్ధరంగమున వీరమరణము నందెను. చాళుక్య మహారాజ్ఞి వనవాసి కదంబుల యాడుపడుచు. ఆమె యప్పుడు నిండుచూలాలు. విష్ణుశర్మయను రాజపురోహితు డా మహారాణి సహగమనము సేయ నుద్యమింప దత్ప్రయత్నమును మాన్పించి, రహస్యముగ నామెను గొనిపోయి వాతాపినగరమున దన బంధుగుల యింట దాచెను. ఆమెకు చాళుక్య విష్ణువర్ధను డుద్భవించినాడు.

బాల్యమునుండియు విష్ణువర్ధనుడు వీర విక్రమ విహారుడై, విష్ణుశర్మ గుప్తముగా గొనితెచ్చిన రత్నభూషలను

మూర్చి ధనము సేకరించుకొని, యా కుంతలదేశమున వాతాపినగరము దనకు ముఖ్యనగరముగ నేర్పరచుకొని, సైన్యముల సమకూర్చుకొని, నెమ్మదినెమ్మదిగా రాష్ట్రకూటుల రాజ్యమునుండి జయించిన యా భూభాగమున జాళుక్య రాజ్యము నిర్మించినాడు. చాళుక్య విష్ణువర్ధనుడు పరమ బ్రహ్మణ్యుడై, విష్ణుభక్తుడై, వరాహలాంఛనమును గ్రహించినాడు. తన రాజ్యమును తూర్పు పడమరలకును, దక్షిణోత్తరములకు విస్తరింప జేయసాగెను. వాతాపి నగరమే యాయనకు రాజధాని యాయెను. పల్లవ సామ్రాజ్యములోని భాగము లన్నింటిని నాతని వంశీయులు చాళుక్య రాజ్యములో గలుపుకొనసాగిరి.

చాళుక్యరాజ్య మంతకంతకు విస్తరించి ప్రథమ పులకేశి కాలమున, లాట, సౌరాష్ట్ర, అవంతి, అశ్మిక, అపరాంత, కుంతల, ములకరాష్ట్రములు మొదలైన నన్నిటిని దనలో విలీనము గావించుకొని, మహాసామ్రాజ్య మైనది. రాష్ట్రకూటులు, వైదర్భులు, ఆంధ్రచోళులు, ఆంధ్రభోజులు, పులకేశిచక్రవర్తి పాదముల దమకిరీటముల సమర్పించినారు.

ప్రథమ పులకేశి దివంగతు డైనవెనుక చాళుక్య సామ్రాజ్యమున గొన్ని విపత్తులు సంభవించినను, సామ్రాజ్య బల మిసుమంతయు హీనము కాలేదు.

ప్రథమ పులకేశిమహారాజునకు మనుమడైన ద్వితీయ పులకేశి మహారాజును నాతనితమ్ము లిరువురును బాలకులై యున్నదినములలో, మంగళేశ మహాప్రభువు రాజప్రతినిధియై

రాజ్యమేలినప్పుడు చాళుక్య సామ్రాజ్యమున నెన్నియో కుట్రలు తలలెత్తినవి. మంగళేశుని యనంతరము ద్వితీయ పులకేశి వాతాపినగర సామ్రాజ్యసింహాసన మధిరోహించి, చాళుక్యసామ్రాజ్యరాష్ట్రములన్నియు తిరిగిజయించి, తన రాజ్యముపై దండెత్తివచ్చిన యార్యావర్త చక్రవర్తియైన హర్షసామ్రాట్టును వింధ్యారణ్య ప్రదేశములలో నోడించి, వెనుకకు దరిమివైచెను. తన విజయమునకై బుద్ధభగవాను నర్చించుచు వ్యాఘ్రనదీగుహా సంఘారామములో (అజంతాలో) నొక నూతన గుహను నిర్మించి, సంఘారామ భిక్కులకు దానమిచ్చెను. తా నర్పించిన గుహాలో దన విజయ మును ప్రజ్ఞాపూర్ణులయిన చిత్రకారులచే విన్యసింప జేసెను. ఆ చిత్రమున పారసీక రాయబారులు వచ్చి మహారాజును సందర్శింపుచున్నట్లుగూడ విన్యసింపబడెను.

తూర్పుతీరమున జిన్న చిన్న రాజ్యములు ప్రబలి యంతఃకలహములు మెండైనవి. కళింగనగరాంధ్రగాంగులు వేంగీనగర విష్ణుకుండినులు, కాంచీపుర పల్లవులు, దక్షిణ కోసలులు నొకరిపై నొకరు తలపడని సంవత్సరమే లేదు. ద్వితీయ పులకేశి యీయరాజకము నడచుటకు కళింగముపై దండువిడిసినాడు. పిష్టపురమున కళింగుల సామంతుల నోడించి, యా నగరమును స్వాధీనము చేసికొనెను.

అంతటితో నూరుకొనక పులకేశి గాంగరాజధాని దంతనగరము వఱకు బోయి గాంగులను దాసోహ మ్మని

పించి, వారిచే గప్పములు గొని, బ్రాహ్మణు లనేకులకు భూరిదానములిచ్చి దానశాసనములు వేయించెను.

ఆ వెనుక పులకేశి మహాప్రభువు వేంగీపురము జొచ్చి, విష్ణుకుండిన మాధవవర్మ కొమరుడు మంచన భట్టారకునికడ వేంగీనగరమున కప్పముగొని తన సర్వసేనాపతులలో నుత్తముడగు పృధ్వీథృవ రాజేంద్రవర్మను ప్రతినిధిగా నుంచెను. పులకేశి పృథ్వీవల్లభచక్రవర్తి చోళ, పాండ్య, గంగవాటి గాంగుల, వనవాసికదంబుల నోడించి సామంత సుంకములుగా ధనరాసులు గొనుచు వాతాపిచేరి అశ్వమేధ మొనరించెను. ఆ అశ్వముతో చిన్న తమ్ముడు విష్ణువర్ధన మహారాజు వెడలినాడు.

విష్ణువర్ధనుడు వనవాసినగరమున రాజప్రతినిధియై ప్రజ లన్ని సౌఖ్యము లనుభవించుచు నానందించుచుండ జల్లని పాలనము సల్పి రాజ్యమేలుచుండెను, ఇంతలో తన ప్రియానుజుడు, విషమసిద్ధి, విష్ణువర్ధన ప్రభువును రాజధానీ నగరమునకు రావలయునని చక్రవర్తి యాహ్వానమంపినాడు. విష్ణువర్ధనుడు హుటాహుటి ప్రయాణమై సర్వకాలముల తన్ను అనుసరించియుండు కాలకంపనుని వెంట బెట్టుకొని వాతాపి నగరము వచ్చి చేరినాడు.

౨

"నీవుదక్క మాతృభూమి యైన యాంధ్ర దేశమున శాంతిని నెలకొల్పు వా రింకొకరు లేరు తమ్ముడా!" యని విష్ణువర్ధనుని భుజముపై తన దక్షిణ హస్తమునుంచి పుల

కేశి జల్కినాడు. తమ్ముని చూడగనె. చక్రవర్తికి గన్ను లానందమున జిగురించును. తన పుత్రులకన్న జిన్నతమ్ముని నెక్కువప్రేమతో బెంచుకొన్నాడు చాళుక్య సమ్రాట్టు. అన్నగారి యడుగుజాడలనె పూజించు విష్ణువర్ధనుడు తన కిరువదివేల బలగ ముండిన జాలునని కాలకంపనుని వెంట బెట్టుకొని విజయయాత్రకై వెడలుచుండును.

“విష్ణువర్ధనా! పిష్టపురదుర్గము కొండపై నిర్మింప బడకపోయినను నభేద్యమగుగోట కావున నా నగరముననే నీవు రాజధానీనగరము చేసికొని యాంధ్ర సామ్రాజ్య మొకటి పునర్నిర్మాణము సేయుమని నిన్నాశీర్వదించు చున్నాను.”

“మహాప్రభూ! పరమ మహేశ్వరులైన మీయాజ్ఞయే నాకు శ్రీరామరక్షయు, మంత్రప్రసాదమును.”

“తమ్ముడా? నీవు రూపమున జిన్నవాడ వయినను విక్రమమున, విజ్ఞానమున బెద్దవాడవు. నాయనా! నీ వేల నింతవఱకు వివాహము చేసికొన నిరాకరించినాడవో నా కేమాత్రమును రహస్యము గోచరింపలేదు. రాజన్యులు సురూపవలై యుత్తమగుణాన్వితలైన తమబాలికల నీకర్పింప నాకు బంపు రాయబారములు లెక్కింప నలవిగాదు గదా! నీ వన్నింటికి బెడమొగము బెట్టితివి. నీ యిష్టానిష్టము లన్నియు హృదయమునకు సంబంధించినవి. అందు నేనేమి జోక్యము గలుగ జేసికొనగలను!”

"అన్నయ్యగారూ! అస్పష్టమైనను దమయిచ్చను గ్రహించి, తదనుగుణవర్తినై ధన్యుఁడ నగుట నా పవిత్ర వ్రతము. వివాహము చేసికోనని నాకు ప్రతిజ్ఞ లేదు. హృదయమునందు దాగియున్న యొకానొక కారణముచే నా వివాహ మింతవరకును పొసగుటకు వీలులేకపోయినది. హృదయగతమగు ఆ వ్రత మేనాటికి సఫలమగునో ఆనాఁడు నా పాణిగ్రహణ మహోత్సవము తామే పెద్దలై జరిపింప సంభవింప గలదు. అంతవఱకును నన్ను క్షమింపుడని మాత్రము వేఁడుకొను చున్నాను."

పాదముల కెఱగిన తమ్ముని సార్వభౌముఁడు భుజముల బట్టి లేవనెత్తి గాటముగ గవుగలించుకొనెను.

'సత్వరమున విజయుడవై నాకు వార్త పంపుము విష్ణువర్ధనా!' అని పులకేశి తమ్ముని కన్నులలోనికి దీక్షమైన చూపులు వరపి, మందహాసవదనుఁడై యాశీర్వదించెను.

విష్ణువర్ధనుడు సైన్యముల నడుపుకొనుచు బూర్వ దిశాభిముఖుడై యాత్రసాగించినాడు.

మధ్యదుర్గ గ్రామమువీడి, యాంధ్రమహాదేశము పలు తావులనుండి వేగుల రప్పించుకొనుచు, నచ్చటచ్చట స్కంధావారముల నిర్మింపించి, సైన్యముల నిలుపుచు బ్రయాణమున వేగము తగ్గింపకయు, సైన్యముల నలసట నొందింపకయు నాతడు జైత్రయాత్ర సాగించుచుండెను.

వేంగీరాష్ట్ర పశ్చిమారణ్యములజొచ్చి విష్ణువర్ధనుడు తన సైన్యము నుత్తరదిక్కునకు మరలించినాడు. పిష్టపుర

మును దిరిగి యాక్రమించుకొనిన గాంగులు విష్ణువర్ధనుడు వేంగీనగరముపై పోవుచున్నాడని నమ్మిరి. వారట్లు నమ్మునట్లే యీ యువప్రభువు కాలకంపను నాలోచన పెడచెవిని బెట్టి, వేంగీనగరమునకే తనసైన్యముల నడిపించుకొని పోవుచున్నట్లే నటించినాడు. చాళుక్యసైన్యములు ప్రప్రథమముననే వేంగీనగరమును ముట్టడించినచో శాంతచిత్తుడును దుర్బలుడును నగు విష్ణుకుండిన మహారాజు త్వరలో లోబడునని పిష్టపురమున నుండిన గాంగులును, గాంచీపురమున నుండిన పల్లవులును అనుకొనిరి. వేంగీపురమున విష్ణువర్ధనుడు నిలిచియున్నచో వారందరు ముట్టడింతురేమో యన్నభయము కాలకంపనునికి గలిగినది. ఆభావ మా యువరాజు గ్రహింపక పోలేదు. కాని యాతడు తన రహస్యాలోచనల నేరికిని దెలియనీయడు. కాలకంపనుడును సర్వసైన్యములును గూడ విష్ణువర్ధనుడు వేంగీపురాభిముఖుండయ్యెననియే తలంచిరి. ఇప్పుడు చటుక్కున నా మహారాజు తనసైన్యముల నుత్తరపు దిక్కునకు ద్రిప్పి కీకారణ్యములమధ్య నడిపించుకొని పోవునప్పుడు కాలకంపనునికి విష్ణువర్ధనుని హృదయ మర్థమైనది.

ఉన్నట్లుండి యొకరాత్రి చాళుక్య సైన్యములు పట్టిసమున కెదురుగనున్న తాళ్ళగ్రామము చేరుకొన్నవి. ఆ యుదయమే నిశితబుద్ధిగల చాళుక్యచరులు గొందఱు గోదావరీతీరమున నున్నకొన్నిగ్రామములలో నొకరికి తెలియకుండ మరొకరికడ పడవలను తెప్పలను మాటలాడి యుంచి

నారు. ఆ నడికిరేయి పడవలు దెప్పలును దాళగ్రామము వైపు జేరినవి. అప్పుడే యచటికి విచ్చేసిన చాళుక్య సైన్యములు నిశ్శబ్దముగ నావలియొడ్డున జేరినవి.

ఆవలి రేవు చేరుటేమి చాళుక్యసైన్యములు సువేగమున దమ ప్రయాణములు సాగించినవి. గాంగుల సైన్యములన్నియు పిష్టపురమున లేవు. గోదావరీతీరము పొడవునను నా సైన్యములు కావలికాయుచుండెను. విష్ణువర్ధనుడు వేంగీపురమును బట్టుకొనిన వెనుక గోదావరిని దాటి, కళింగమును జేరకుండ జేయుటయే వారి తలంపు. విష్ణువర్ధనుడు ప్రయాణ మాపక, పోయిపోయి పిష్టపురమును ముట్టడించెను.

౬

పిష్టపుర నగరము చుట్టును మూడు మహాకుడ్య శ్రేణు లున్నవి. ఉత్తుంగములైన నలుబదిరెండు గవను (బురుజు) లున్నవి. నగరము చుట్టును త్రవ్వని అగడ్తయై హేలానది ప్రవహించును. వర్షకాలమునందు దప్ప ఇతర సమయములం దీ నదిలో నీరుండకపోవుటచే బిష్టపుర ప్రాచీన మహారాజులైన మాఠరులును, వారి వెనుక సాలంకాయనులకు, విష్ణుకుండినులకును సామంతులైన రామకాశ్యపులును హేలానదికి (నేటి యేలేరు) ఆనకట్టలు గట్టి, పండ్రెండు నెలలును లోతుగా నీరుండునట్లు చేసిరి. ఈ నది శుపశాఖలు నగరమునందు బ్రవహించుచు నొక్కొ-క శ్రేణికి నగడ్తలుగా నేర్పడినవి. బాహ్య కుడ్యశ్రేణికన్న నెత్తైన మధ్యకుడ్యశ్రేణియు, నంతకన్నను నెత్తైయున్న యంతర్భిత్తికాశ్రేణియు నొకదాని

కొకటి కాపుగాయుచుండును. బాహ్యకుడ్య శ్రేణికి నలు బదిరెండు గవనులు, మధ్యకుడ్య శ్రేణికి ముప్పదియారు గవ నులును, లోని కోటగోడకు బదునారు గవనులు గలవు. ఒక్కొక్క గవ నొక్కొక్క కోటవలె నిర్మింపబడినది. ప్రతి కుడ్యోపరిదేశమున నేనుగులు, రథములుగూడ బోగల మార్గములున్నవి. గవనులలో గోటగోడలపైన బృహత్పా షాణ పాతన యంత్రములు, (పెద్ద రాతిబండలను విసరుయం త్రములు) ప్రచండాగ్ని బాణముల విసరుయంత్రములునున్నవి.

కుబ్జ విష్ణువర్ధన మహారాజు సైన్యములతో బిష్టపుర మును ముట్టడించునప్పటికి గోటగోడలపై లక్షలకొలది ధను ర్ధారులైన వీరులు కిటకిటలాడుచుండిరి. మొదటిగోడపై విలు కాండ్రును, కాగిన నూనె పోయువారును, సూరేకారము గంధకముతో సిద్ధముచేసిన యగ్నిబాణముల నుపయోగించు వారును అప్రమత్తులై యుండిరి. రెండవ గోడపైన శత ఘ్నుల (నూరు వాడిగల కత్తులు పొదిగిన పెద్దదూలము) నుపయోగించు సైనికులు, సేనాధిపతి యాజ్ఞకై వేచి యుండిరి. మూడవదియగు లోనిగోడపైన భయంకరమైన పాషాణ పాతన యంత్రములు, చిన్న చిన్న కొండలంత రాళ్ళనైనను క్రోశము రెండు క్రోశముల దూరము విసరి వైచుటకు నాయత్తముగ నున్నవి.

విష్ణువర్ధనుడు తన రెండులక్షల పదాతులను, పదివేల యాశ్వికులను, రెండువేల రథికులను అయిదువందల యేనుగు లను గోటకు యోజన దూరమున జుట్టును వ్యూహము

లేర్పరచి, యింత దుర్భేద్యమగు కోటను సులభముగ బట్టు మార్గ మాలోచించుచు, నెక్కి గుఱ్ఱమును దిగక, కాల కంపన మహారాజుతోడను, ఆయన కొమరుడగు జయనంది తోడను, పిట్టపిడుగగు బుద్ధవర్మతోడను పిష్టపురదుర్గమునకు చక్రబంధమల్లిన స్కంధావారముచుట్టును తిరుగుచుండెను.

ఎట్టి దుర్గమదుర్గముసైనను విష్ణువర్ధను డవలీలగ బట్టగలుగువాడు. నున్నని ప్రపాతములు గలిగి, యనేక కుడ్య సంరక్షితములై మహోన్నతములైన పర్వతములందలి కోటలనైన నా చాళుక్యుడు సుఖముగ బట్టుకొన గలుగు టచే 'విషమసిద్ధి' యను బిరుదమును సముపార్జించెను. విషమసిద్ధి చాళుక్యు నెరిగిన వారెవ్వరును దిట్టములైనకోటలు తమ కున్నవనియు నా కోటలలో దలదాచుకొని, తమ్ము రక్షించుకొనవచ్చుననియు నిసుమంతయేని ధైర్యమువహించి యుండెడివారు కారు.

పులకేశివల్లభు డేబదివేల యేనుగులను నిరువదివేల శతఘ్నియంత్రములను, నొకలక్ష యగ్నిబాణ యంత్రము లను బ్రయోగించి పిష్టపురదుర్గమును బట్టుకొనఁగలిగెనట. ఆ పులకేశి వాతాపినగరము చేరినప్పటినుండియు దానార్ణవ గాంగ యువరాజు, చాళుక్య సైన్యములు దక్షిణమునకు బోవగనె, పిష్టపురము తిరిగి పట్టుకొనెను. కోటి కర్షక పణ ములు వెచ్చించి మరల నాకోటను బాగుచేయించెను. పృథ్వీ మహారాజునకు "భట్టారక" నామము సమర్పించి, తనకోటి మహారాజని యాతని వేయివిధముల బొగడి, కళింగ

రాజ్యములోని కొన్ని విషయములను (భూభాగములు) గూడ నాతనికిధారాదత్తమొనర్చి పృధ్వీమహారాజు కొమరునకు దన చెల్లెలు జాహ్నవీకుమారినిచ్చి, వివాహముచేసి రామకాశ్య పులకును గాంగులకును గల సంబంధముల నెక్కువచేసెను. తనసైన్యము లనేకముల బృధ్వీమహారాజు సైన్యములతో గలిపి, పిష్టపురదుర్గమును మరియు దుర్గమము చేసెను.

కావున బృధ్వీమహారాజు తన కోటను ముట్టడించిన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని సైన్యమును జూచి, పకపక నవ్వుకొనెను. అంతటి మహాసైన్యములతో వచ్చిన పులకేశి చాళుక్యుడు పదునైదు దినములకుగాని పిష్టపురమును పట్టలేకపోయినాడు. "ఈ మట్టగిడస పొట్టివాడు ఈ యీగ సైన్యముల దెచ్చి, యుక్కుగుండును తినదలచినాడు కాబోలు" నని తనకడ నున్న దానార్ణవసేనాపతి కుంభకర్ణునివంటి కుంభమిత్రునితో నవ్వుచు బలికెను.

పృధ్వీ : కుంభమిత్రా! కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు నూదులను బాణములుగ వేయునటకాదా!

కుంభ : మహాప్రభూ! సూదుల నెల్లు బాణములుగ వేయుదురు!

పృధ్వీ : నీవు ధనువున్నర పొడుగువాడవు. పొడగరుల మైన మేము నీకడ పొట్టివారముగ గన్పింతుము. నీ వుపయోగించు గద ఒక ముప్పాతిక ధనువు పొడవుగలది. నే నుపయోగించు గద నీదానికన్న చిన్నది. నీ జానెడంత మనిషి యెంతగద నుపయోగించును?

కుంభ : అలాగునా అండీ! ప్రేలెడంత గద నుప యోగింపవచ్చును.

పృధ్వీ : కావుననే కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు సూదులను బాణములుగ నుపయోగించునని వింటిని.

కుంభ : ఆ సూదు లెంతదూరము పోవునో మహా ప్రభూ!

పృధ్వీ : మూరెడుదూరము పోవును.

కుంభ : అయినచో ఆ మహారాజు వాని నుపయోగింపనేల?

పృధ్వీ : ఆతడు పిల్లవాడు గావున ఆటకై యవి యుపయోగించునఁట.

కుంభ : అంత చిన్నపిల్లవాడు యుద్ధమున కెట్లు వచ్చెను మహాప్రభూ!

ఈ రీతిగ పృధ్వీమహారాజు కుబ్జ విష్ణువర్ధనుని కుంభ మిత్రునియెదుట హేళనచేసెను.

ఆవగింజంతమాత్రమె మెదడున్న కుంభమిత్రునకు ఆ అవహేళన మర్థము కాలేదు.

౧౦

పృధ్వీమహారాజుకు కుంభమిత్రునకు సంభాషణ కోట లోపలిగోడపై జరుగుచున్నప్పుడే, అశ్వారూఢులై కుబ్జవిష్ణు వర్ధనుడును, ఆయన ననుగమించిన కాలకంపన ప్రభువును, ఆతని కొమరుడు జయనందియు దమసైన్యముల వెనక నొక కోటలో నిలుచుండి యింకొక సంభాషణ నెరపుచుండిరి.

విష్ణువర్ధనుడు : కంపనప్రభూ! బలముచే నీ కోటను పట్టుకొనవలెనన్నచో నన్నగా రుపయోగించిన బలము నంతను ఉపయోగించవలసి యుండును. మనసైన్యముతో నీ కోటను జయింప యత్నించుట, కొండద్రవ్వి నెత్తినెత్తు కొన జూచుటవంటిది.

కాలకంపనుడు : అగును, మహాప్రభూ! దీనికి దగు నుపాయమును దామే పన్నవలయును.

కుబ్జ : ఈ పృథ్వీమహారాజు కాలనేమివంటివాడు. జిత్తులమారి, స్వామిద్రోహియు. ఈతనివలన నటు కళింగ రాజ్యమును, ఇటు విష్ణుకుండినరాజ్యమును రెండును మోస గింపబడినవి.

జయనంది : మహాప్రభూ! ఇంతవరకు నొక పెద్దయుద్ధ మైన చవిచూచియెరుగను. మా చేతులు నిదుర పోవు చున్నవి. మాకు సెలవిండు. మూడు కోటగోడలు గలిగిన యీ త్రిపురమునకు మేము పురహరుల మయ్యెదము.

కుబ్జ : త్వరపడకుమయ్యా! గుమ్మడికాయంత పండు నిచ్చి మ్రింగమందును, అపు డేమి సేతువు?

జయ : అది మెత్తనిపండా, గట్టిపండా మహాప్రభూ?

కుబ్జ : పండు మెత్తని దగుటలోనను, గట్టి దగుట లోనను నేమున్నది?

జయ : మెత్తని దగుచో ముక్కలుచేసి మ్రింగ వచ్చును.

కుబ్జ : గట్టిదయినచో?

జయ : దానిని ముక్కలుగా కోసి, నమలి మ్రింగ వలయును.

కుబ్జ : కావున ముక్కలు చేయుట పంతు ఎట్టిదైనను సహగాన మన్నమాట!

జయ : చిత్తము.

కాల : కావున నీ కోటను బట్టుటకు, గోట సంరక్షకుని ఏకాగ్రతను జెదరగొట్ట వలెనని మహాప్రభువులు...

కుబ్జ : అదియే నా త్రిప్పికొట్టు తంత్రప్రయోగము. కోటబాహిరముననున్న మనపై శత్రువుల దృష్టి కేంద్రీకరింప బడి యున్నది. మన మేమి సన్నాగములు పన్నినను, శత్రువులు దానికి ప్రతిని బన్నుచు నేయుందురు. కావున, కోట లోపల నొక సంక్షోభమునకు వారి దృష్టిని మరల్పగల్గినచో వారి యేకాగ్రత ద్విముఖమగును. రెండు ముఖములున్న దానిని బహుముఖములుగా మార్చుట యతి సులభము.

జయ : లోన మన మెట్లు సంక్షోభమును సృజింప గలము మహారాజా?

కుబ్జ : ఓపిక పట్టుము.

ఆ రాత్రి చాళుక్యసైన్యము లన్నియు నప్రమత్తతతోనే మహారాజు నాజ్ఞ కొఱకు నెదురు చూచుచుండినవి.

నడికిరేయి యగునప్పటికి బదివేల రెండెడ్ల బండ్లను ఎద్దులవిప్పివైచి ఒక్కొక బండి నెనిమిదిమంది వీపులచొప్పున లాగికొనుచు, సార్థయోజనము చుట్టుకొలతగల కోటచుట్టును

మూడు యోజనముల వృత్తముగా నాక్రమించిన చాళుక్య సైన్యములను కుబ్జవిష్ణు వర్ధనుల యాజ్ఞగా జయనంది కొని వచ్చెను. ప్రతిబండిపైనను దిట్టములైన దూలముల నడ్డముగా నిలువుగా గట్టించినాడు జయనంది. చక్రములకు వాని వెడల్పునకు సరిపడు పొడుగుగల సన్నని గట్టి దూలములను గట్టించినాడు. ఇవన్నియు విషమసిద్ధి మహాప్రభువు నాజ్ఞలే! ఒక్కొక బండి క్రిందుగా నలుగురు విలుకాండ్రును, నెనిమిది మంది బండిని వెనుకనుండి త్రోయుటకును నుండుటకు మహాప్రభువు నాజ్ఞ.

ఈ బండ్లవెనుక శిలాపాతనయంత్రములు, నగ్నిబాణ యంత్రములు, శిలాచక్రయుక్తము లైనవి, రథములవలె బోవుటకుగా సిద్ధము చేయబడినవి.

కోటలో నర్ధరాత్రి భేరీ నినదించిన గడియకు పుర మధ్యమునం బెద్ద గగ్గోలు బయలుదేరెను. నిదుర సూరిన ప్రజలందరు నొక్కసారి మేల్కొనిరి. అటనట కొన్ని యిం డ్లంటుకొని పోయినవి. హాహాకారములు మిన్నుముట్టెను. ఇంతలో శత్రువులు కోటలో బ్రవేశించిరను గందరగోళము నగరమంతయుం బ్రాకిపోయినది. కోట గోడలపై నచ్చ టచ్చట 'శత్రువులు ప్రవేశించినారు, శత్రువులు ప్రవేశించి నా'రను కేకలు రణభేరీనాదములు నొక్కుమ్మడిగ నుద్భ వించినవి. ఎక్కడేమి జరుగుచున్నదియు నెరికిని దెలియలేదు.

ఉన్నట్లుండి నగర పూర్వగోపుర మహాకవాటములు తెరచుకొనిపోయినవి. ఆ ద్వారమును శత్రువు లాక్రమించి

నారని అక్కడకు దొందరపాటుగ వచ్చిన పృథ్వీమహారాజు కనుగొని మఱల వేగమున వెనుకకు దానెక్కిన యశ్వమును బరుగెత్తించుచు రాజప్రాసాద గోపురము కడకు జేరెను. ఈ సంక్షోభమునకుం గారణ మేమైయుండునో యని తికమక పడుచు దన పట్టపుఏనుగు నెక్కబోవు పృథ్వీమహారాజు నకు ఉపసేనాధిపతి తూర్పుద్వారము శత్రువుల వశమయ్యె నని మనవి చేసినాడు. కోటగోడలపైన అమర్చిన శతఘ్ని యంత్రాదికముల నుపయోగిచుడని యాజ్ఞ నిడువారైన లేకపోయిరి. శత్రువుల వైపునుండి యంత్రము నుపయో గించు రంగురంగుల బాణసంచులు వచ్చి కోటగోడమీది సైనికులను ముట్టడించువారికి స్పష్టముగ జూపుచున్నవి.

తూర్పుద్వారమునుండి చాళుక్యసైనికులు తండోప తండములుగ కోటలోనికి గట్టుతెగిన ప్రవాహమువలె రా జొచ్చిరి. ఆ సైన్యమును నడుపుకొనుచు చాళుక్యవిష్ణువర్ధ నుండు నారాయణహస్త వినిర్ముక్త చక్రమువలె, తూర్పు గోపురద్వారములను మూటిని దాటి నగరములోనికి వచ్చి పడెను. ఆతనితో సమముగ కేతనముధరించి అంగరక్షక దళాధిపతి బుద్ధవర్మ వచ్చుచుండెను. "కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు!" "కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు!" అను నినాదములు మిన్నుముట్టగనే యాతని వేగము నడ్డగించువారుగూడ నాయుధములు విడిచి, జోహారు లొనర్చిరి.

ఇంతలో నుత్తర గోపురద్వారములు మూడును దెరచుకొని పోయినవి. అవియు చాళుక్యసైనికుల హస్త

గతములైనవి. ఆ ద్వారములనుండి యేనుగుల నడుపు కొనుచు సేనాధిపతి కాలకంపనప్రభువు, లోనికి జొచ్చుకొని వచ్చినాడు.

యుద్ధప్రారంభమున గగ్గోలు బయలుదేరిన ప్రథమ క్షణములందు కోటగోడలమీది సైనికు లేమి చేయుటకును దోచక, ప్రమాన్పడిపోయినను, శత్రువులమీదికి వారందు బాటులోనున్నను, లేకపోయినను నగ్ని బాణములు గండ శిలలు ప్రయోగింపసాగిరి.

చాళుక్యసైన్యములనుండి యెత్తులేని బండ్లు వానియంతటనవే నడుచుచు వచ్చుచున్నట్లు, వానిలో మండుకాగడాల వెలుతురులో గోటగోడలమీది సైనికులకుగన్పడి యీవిచిత్ర మేమని వారు చూచుచుండగనే వానికి నాతిదూరమున శిలలు నగ్ని బాణములు విసరివేయు యంత్రములు వచ్చుచుండెను.

నగరములో గగ్గోలెక్కువైనది. లోపలనుండియే చాళుక్యసైనికులు కోటగోడలపై వచ్చిపడుచుండిరి. చాళుక్య సైనికు లాక్రమించుకొన్న ప్రతి కుడ్యగోపురమునను రంగుల బాణసంచులు వెలుగ నారంభించినవి. ఎత్తులేని బండ్లు మఱియు దగ్గరకు వచ్చినవి. రాళ్ళుగట్టిన నిచ్చెనత్రాళ్ళను యంత్రములద్వారా చాళుక్యసైనికులు కోటగోడలపైకి విసరి వైచిరి. వృద్ధిసోమమహారాజు సైన్యములుగాని, కళింగసైన్యములుగాని, కోటగోడలనుండి, యీ వచ్చు బండ్లపైన నెన్ని యస్త్రప్రయోగములు చేసినను ప్రయోజనములేకపోయినది,

శత్రువులు పూర్తిగ నగరము నాక్రమించిరని నినాదములు బయలు వెడలినవి.

రాచకోటముందు నేనుగు నెక్కిన పృథ్వీమహారాజు చుట్టును చాళుక్యసైన్యములు క్రమ్ముకొన్నవి. తనయుత్తమ ధవళాజానేయము నెక్కి చాళుక్యవిష్ణువర్ధను డెదుట ప్రత్యక్షమైనాడు. వచ్చుటయేమి, యా పిశాచపు బొట్టివా డింద్రుని వజ్రాయుధమువంటి బాణమును ప్రయోగించినాడు. అది చువ్వున వచ్చి, పృథ్వీమహారాజు కుడిభుజమున నాటుకొని పోయినది. ఇవి సూదులని హేళనచేసితినే యని అనుకొనుచు నా అంబారిపైననే ఆరాజు త్రెళ్ళిపడిపోయినాడు. ఆతని సైన్యము లెక్కడివక్కడ చాళుక్య సైన్యములకు లోబడిపోయెను.

౧౧

పిష్టపురము వశమయిన వెనుక చాళుక్యవిష్ణువర్ధనుడు ఆ నగరమంతయు మరల బాగుచేయించుటకును, కృత్రిమాగ్నులచే, ముట్టడిచే నష్టపడిన ప్రజలకు పరిహార మిప్పించుటకును, కాలకంపన ప్రభువునకు అనుమతి నిచ్చెను. తన సైనికులకు బహుమానము లిచ్చి, వారిని తృప్తిపరచెను.

ఒకనాడు విష్ణువర్ధనుడు ఆలోచనామందిరమున సింహాసన మధివసించి యుండెను. అప్పుడు కాలకంపన ప్రభువును జయనందియు సమీపించి "మహాప్రభూ! శత్రువుల చిత్తైకాగ్రతను ఎట్లు భేదించగలిగినారో, నా కిప్పటికీ అర్థముగాలేదు" అని, వినయముగ బ్రశ్నించినాడు.

విష్ణువర్ధనుడు నవ్వుచు జయనందితో, 'ఓయి వెఱ్ఱివాడా! నేను వాతాపినగరమునుండి బయలుదేరినప్పుడు పిష్టపురదుర్గ వ్యవహారము నేమియు నెఱుగక బయలుదేరితి ననుకొంటివా! అన్నగారు ఈ దుర్గమ దుర్గమును బట్టలేదా! అన్నగారి సేనాధిపతుల కీ కోటసంగతి పూర్తిగా దెలియదా! ఈ దుర్గమునందున్న ప్రత్యంగుళ భాగమును, అందలి రహస్యము లన్నింటిని, మున్నె తెలిసికొంటిని. అన్నగారు బహు పరాక్రమముచే దీనిం గెలిచిరి. నేను గంభీర రహస్యోపాయముచే దీని సాధింప దలచితిని. వాతాపినగరమునుండి సైన్యములతో యుద్ధయాత్ర సాగించుటకు మున్నె వేవురు జైన సన్యాసులు, నాలుగువేల భిక్షుకులు, రెండుమూడు వేల పల్లె ప్రజలు వచ్చిరి. ఒక వేయిమంది వర్తకులు, మూడువేల గుఱ్ఱముల గొని ఆశ్విక వణిజులటుల వచ్చిరి. వివిధ వేషములతో బదివేలమంది దిట్టరులైన మన సైనికులాయా వేషములతో నీ నగరమున వచ్చి చేరిరి. ఆటగాండ్రుగా దళవాయులు వచ్చిరి. తోలుబొమ్మల యాటకాండ్రుగా సేనాపతులు చేరిరి. శివదాసులుగా గూఢచారులు వచ్చియుండిరి. కొందరు విరోధుల సైనికులను మన పక్షమునకు ద్రిప్పివేసిరి. మన సైనికులు చాలమంది, పృథ్వీమహారాజు సైన్యములో జేరవచ్చినట్లు వచ్చిరి. అన్నగారితో చేసిన యుద్ధములో బిష్టపుర సైన్యము లెన్నియో మడిసినవి గదా!

కాల: కావున లోపల లొటారము పైకి బటారముగ పిష్టపురము సిద్ధమైనదా మహారాజా?

కుబ్జ: ఈ కోటను జేరవచ్చిన వారును, ఒకరిమంత్రాంగ మింకొకరు ఎరుగకయే యిచ్చటకు వచ్చిరి. కాని, యిట వారు కలుసుకొనునట్లుపాయములు పన్ని పంపినాను.

కాలకంపన ప్రభువును వారి కుమారుడు జయనందియు పొందిన యాశ్చర్య మపారము.

అప్పుడు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు: "కంపనప్రభూ! ఒక పక్షము దినములు మన సైన్యములను విశ్రాంతి తీసుకొననిండు. ఈ రాష్ట్రప్రజలు విష్ణువర్ధన చాళుక్య నుత్తమ పరిపాలన మెట్టిదో చవిచూచెదరుగాక" యని మందహాస వదనుడై పలికెను.

"ఈ లోన శత్రువులు బలమును కూడదీసికొనరా మహాప్రభూ?"

"అటుల నగుటయే ఉత్తమము కాదా కంపనప్రభూ! యుద్ధనీతి ద్వివిధము. విగ్రహమున శత్రురాజుల నందరిని చీలదీసి వేరువేరుగా నొకరొకరిని నాశనము సేయు టొక విధానము. శత్రువులందరను నేకము గానిచ్చి, అప్పుడు వారితో దలపడి శత్రునిశ్శేషము సల్పుట రెండవ విధానము!

"మొదటి విధానము సులభమును ఉత్తమము గాదా మహాప్రభూ!"

"నూతన రాజ్యము స్థాపించునాడు రెండవది మహోత్తమము. అట్లుకానిచో, శత్రునిశ్శేషము జరుగక, మఱల

మఱల గుట్టలు తలయెత్తుచుండును. విడివిడిగా నోడిపోయిన శత్రువులు మనమందరము గలిసినచో, విజయము మనదే యైయుండెడిదని యాలోచించుకొందురు. రాజ్యమున సంక్షోభములు తప్పవు.''

కాలకంపనుడు తన ప్రభువు యుద్ధనీతికి నాశ్చర్యమందెను. ఆ మరునాడు కుమార విష్ణువర్ధనప్రభువు నిండు పేరోలగంబున గొలువుతీర్చియుండ దీనవదనయగు నొక బాలిక సింహాసన వేదికాసోపానపాదపీఠము కడకు పరుగిడి వచ్చి సాష్టాంగముపడి ''దేవా! రక్షించుము! రక్షించుము!'' అని యరచి, మూర్ఛపోయెను.

తమ కష్టముల నివేదించుకొనుటకు రాజదర్శనార్థమెవరు రాదలచుకొన్నను వారికెట్టి యాటంకముండ రాదని విష్ణువర్ధను నాజ్ఞ. కాలకంపనప్రభువు తన యాసనము నుండి దిగ్గునలేచి, యా బాలికకడకు బోయి, మోకరించి ''బాలిక మూర్ఛపోయినది, మహాప్రభూ!'' యని విన్నవించి వెంటనే పన్నీరము కొనిరండని ద్వారపాలకుల కాజ్ఞ యిచ్చెను.

విష్ణువర్ధనుని చిన్నతనము నుండియు బెంచినవారిలో నొకడగు రాజవైద్యు డింతలో నచటకు వచ్చి, యా బాలిక ననాయాసముగ నెత్తుకొని, రాజసభామందిరమునకు వెనుకనున్న యాలోచనా మందిరమునకు గొంపోయి, యచట నొక మంచాసనముపై బరుండబెట్టి నాడి పరీక్షసేయుచుండెను. వైద్యుని వెనుకనే విష్ణువర్ధనుడు కాలకంపన ప్రభు

పును వచ్చిరి. పన్నీరులు గొని పరిచారికలును వచ్చి చేరిరి.

'మహాప్రభూ! బాలిక మూర్ఛపోయినది. అదిగో! యామెకు మెళుకువ వచ్చినది. ఒక కలికమును బెట్టెదను. అంతలో నీమెకు పూర్తిగ మెలకువవచ్చి యథాస్థితి నందు' నని ఆ వైద్యుడు విష్ణువర్ధనునితో విన్నవించుచు కలికము బెట్టెను. 'ఆ! ఆ!' యని యా బాలిక యొక్కసారిగా లేచి కూరుచున్నది.

'ఏమియు భయములేదు. వరుండు మమ్మా! నేను వైద్యుడను. వీరిదుగో మహాప్రభువులు. అదే వారు కాలకం పన ప్రభువులు. తేనెతో రంగరించిన యీమందు సేవించి స్వాస్థ్యమునంది యా వెనుక మహారాజుతో నీవు చెప్పుకొను నది మనవి చేసికొమ్ము' అని యా వైద్యుడు చల్లని మాట లాడుచు ధైర్యము చెప్పెను.

'మూడు దినములనుండి తిండి లేకుండుటచే దల తిరిగి, మూర్ఛవచ్చినది మహాప్రభూ! అందుకు క్షంతవ్యను. రాజ కుమారి! మా రాజకుమారి! మహాప్రభూ!...' ఆమె కంఠము రుద్ధమై మాటలాడ లేకపోయినది. ఆమె కన్నుల జలజల నీరు ప్రవహించినది. విష్ణువర్ధను డా బాలికవైపు చూచుచు, 'మీ రాజకుమారిక?' అని సాంత్వనముగ ప్రశ్నించినాడు.

'మహాప్రభూ! మా మహారాజకుమారి యీ యంతః పుర మందిరములలో నభ్యంతర కారాగారమునందు మూడు

దినములనుండి పస్తుపడియున్నది. ఆ పిశాచులు మమ్ము పెట్టిన బాధలు—' ఆమె కన్నులనుండి మఱల బాష్ప ప్రవాహములు పొరలివచ్చినవి.

విష్ణువర్ధనుడు గంభీరస్వరమున 'కాలకంపన ప్రభూ! మీరు వెంటనేపోయి యీదుష్టసంఘటన మేమో కనుగొని రండు ఆ రాజకుమారికకు సకలోపచారములు చేయింపుడు. రాజవైద్యునివైపు తిరిగి 'వినయదీక్షితులవారూ! మీరును కంపనప్రభువు ననుసరించుడు. ఆరాజకుమారికకు మీవైద్య మవసరముండునేమో యని నాకు దోచుచున్న'దని వచించి నాడు.

'మహారాజా! నా కిప్పుడు సత్తువ వచ్చినది. ఈ పరి చారికల సహాయమున నేను మా రాజకుమారి కడకుబోయిన తరువాత తమతో నన్నియు మనవిజేసికొందు'నని యాబా లిక మంచాసనము పైనుండి లేచినది. విష్ణువర్ధనుడు దయార్ద్రదృక్కుల నామెపై బరపుచు, 'అటులనే పోయి రమ్ము' అని యామె కానతి యిచ్చినాడు. పరిచారికల సహాయ మక్కర లేకయే యా బాలిక లేచి విష్ణువర్ధనునకు నమస్కరించి, యభ్యంతరమందిరములలోనికి వెడలిపోయినది.

విష్ణువర్ధను డొక్కడు అచటనున్న సుఖాసనముపై నధివసించినాడు. ఎవరీ రాజకుమారి! పరిచారికలకన్న నికృష్ట ముగా జూచి, యామెను బంధించిన మహాపాపి యెవడు? ఒక్కొక్కప్పుడు మానవుడు నరపిశాచియే యగును. మను ష్యుని కాంక్ష లనంతములు. మానవధర్మమునకై, పురు

పార్థ సాధనమునకై, తమ జీవితములు సమర్పించు మానవు లేపాటి గలరు! దురాశాపిశాచగ్రస్తుడైన మనుష్యుడు హీనాతిహీనముగ సంచరించును. అని యాలోచించు కొనుచు నా బాలిక స్థితి యెట్లున్నదో తెలిసికొనుటకై తొందర పడుచుండెను.

ఇంతలో రాజవైద్యుడును, కాలకంపన ప్రభువును నచ్చటకు విచ్చేసినారు.

వైద్యుడు: మహారాజా! ఆ బాలిక వేంగీపుర విష్ణు కుండిన మహారాజు నేకపుత్రిక. అంశుమత్యభిధాన. ఆమె జాతకమునందు గొన్ని గ్రహదోషముల బరిహరింప వారి రాజగురు వామెను మాఘస్నానవ్రతశీలను జేసెనట. ఆ రాకుమారి నాలుగు దినముల పూర్వమువఱకు గోపూరు నందు విడిదితీర్చి గౌతమిలో స్నానవ్రతమును సంపూర్ణము సేయుచుండినది. ఆ సాయంకాలము కోటిలింగాల క్షేత్ర మున నున్న సర్వబ్రాహ్మణ్యమునకు వివిధదానము లర్పించి, తిరిగి, తన రాజనౌకపై గోపూరు జేరబోవు సమయమున నామెను, చెలియైన నీ బాలికను ఎత్తుకొని, యిచ్చటకు దెచ్చి, రాజాంతఃపురాంతర కారాగారమున బంధించిరట!

విష్ణు: ఎవరా నరరూప నిశాచరులు? కంపనప్రభూ! మీ రీ విషయమంతయు నామూలాగ్రముగ విచారించి, యా దుర్మార్గు లెవరో కనుంగొనుడు.

కాలకంప: మహాప్రభూ! ఆ బాలికను గొనివచ్చిన నీచులు కాళింగులే! నే నప్పుడే యీ రాణివాస పరిచారకు

లను దీవ్రముగ బ్రశ్నించితిని. గాంగులకు విష్ణుకుండిన రాజ్యము నంతను గబళింపవలెనను దురాశ గలిగినది.

విష్ణు : ఆ దురాశ యీనాటిది కాదుగదా!

కాల : విష్ణుకుండిన మహారాజున కీమె యొక్కతయే సంతానము. ఈ బాలికను వివాహమాడినచో నల్లుడైన కళింగునకు ఆంధ్రసామ్రాజ్య మంతయు దత్తమగును గదా?

విష్ణు : అయినచో రాకుమారి హస్తమును కళింగ నగర మహారా జర్థించి యుండవచ్చునుగదా!

కాల : ఈ రాకుమారి కళింగ యువరాజు చిత్రము చూచి తన కా యువకుడు తగిన వరుడు గాడని నిస్సంశయముగ దెలిపివైచెనట.

రాజవైద్యు : అదే కారణము మహాప్రభూ! తన్ను వరించదని యెప్పుడు నిర్ధారితమయ్యెనో, కళింగ యువరాజప్పుడే యీ బాలికను దస్కరించి కొనిపోయి, బలాత్కరించి వివాహము చేసికొన నిశ్చయించి, యీ దౌర్మార్గ్యమున కొడిగట్టినాడు.

విష్ణు : కాలకంపన ప్రభూ! విష్ణుకుండిన రాజకుమారి స్వస్థత నొందగనే, వారిని సగౌరవముగా గోపూరు కంపివేయుడు. మూడు దినములలో మన సైన్యములు కళింగ నగరాభిముఖములై యజేయ్యములై జైత్రయాత్రను సాగించుగాక!

కాల : చిత్తము మహాప్రభూ!

౧౨

విష్ణువర్ధనుడు ప్రతియుషస్సునను దప్పక లేచి తన యుత్తమాశ్వము నధిరోహించి, కొన్ని గోడుతములు దవ్వు అశ్వయానముచేసి తిరిగివచ్చి, యోగాసనాదు లొనరించి, యా వెనుక స్నానము సలిపి సంధ్యావందన మాచరించు కొనును. ఆపై నాతఁ డుద్యాన వనవిహారము సేయును. పిష్ట పుర మాతని హస్తగతమైన నాల్గవ నాఁడాతడు తన యల వాటు చొప్పున రాజోద్యానమున విహరించుచు, నా వన మధ్యస్థమైన కృత్రిమ సరోవర సోపానమున గూర్చుండి అల వోకగా నేదియో పాడుకొనుచుండెను. విష్ణువర్ధను డెంత వీరవిక్రముడో యాతని కంఠమంత మధురమై బాలకుని కంఠమువలె పంచమ శృతు లీనుచుండును.

ఆరోగ్యము పూర్తిగా గోలుకొన్న అంశుమతీ రాజ కుమారి నిత్యాభ్యస్తమైన యుదయకాల విహారమునకై అప్పు డొంటరిగ నా ప్రదేశమునకే విచ్చేసెను.

ఎవరో యొక బాలుడు, చాళుక్య మహారాజు పరి వారములోని వాడు, వనవిహారమునకై వచ్చి యానందమున బాడుకొనుచున్నాడని యాబాలిక యనుకొన్నది. ఆమె కదలక యచ్చటనే నిలుచుండి యా మనోహర గాంధర్వము నాలకించుచు నానందము ననుభవించుచుండెను.

ఏమి యా బాలుని భక్తిపారవశ్యము! ఎంత సుందర ముగ నున్నాడు! ఈతని జూచినంతనే తన హృదయ మేలనో యార్ద్రితనొందుచున్నదని తలపోయుచు నటనే నిలు

చున్నది. పాట ముగించుచునే విష్ణువర్ధనుడు తన సమీపమున నెవరో నిలుచుండిరని గ్రహింపు యాసక్తి ప్రసరించు చూపులు పరపెను. అప్రతిమాన సౌందర్యవతియగు బాలిక యొక్క త చట నిలుచుండు టాతడు చూచి, తాను కూరుచుండిన మెట్టుపైనుండి లేచి—

'ఎవరు మీరు? ఇచ్చటికి వచ్చినారు?' అని ప్రశ్నించినాడు.

'మీరెవరు? ఇది శుద్ధాంతోద్యానవనము. ఇందు పరపురుషు లెవ్వరు ప్రవేశింపరే' ఆమె యతడు గాలకు డనియే యెంచెను.

'రాణివాసము వా రెవ్వ రిచట లేరుగదా యని ధైర్యమున నిటకు వాహ్యాళికై వచ్చితిని'

'మీ మహారాజు రాణివాస మింకను రాలేదా?'

'మా మహారాజనగా?'

'మీరు చాళుక్య శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజు పరివారములోని వారు కారా?'

'అవును! అవును! అయినను పరివారములోని వాడను కాను'

'అనిన?'

'అవును, పరివారములోని వాడనే కాని, గట్టిగ నాలోచించిన కానుకూడను'

'మీ మాటలు స్వవచనవ్యాఘాత దోషయుక్తములు'

'మరి - మరి - మరి నేను రాజబంధువుడను.'

'అదియా! అందుకనియా! మీరింత గజిబిజిపడినారు?'

'మీ రెవ్వరు? శ్రీ గాంగరాణివాసమువారా? పర స్త్రీతో నిర్బంధముగ మాట్లాడుచుంటిని, క్షంతవ్యుడను.'

'మీరు కాదు, మాటలు ప్రారంభించినది నేను. అయినను నేను గాంగరాణివాసపు బాలికను గాను. నేను-నేను- నేను శ్రీ విష్ణుకుండిన రాజకుమారిక చెలియను. శ్రీ విష్ణుకుండిన మహారాజులకు నేను సమీప బంధువను.'

'కేమింపుడు నే నెంతయో తప్పిద మొనరించితిని.'

'ఇందు దప్పేమి యున్నది? మీరును నేనును రాజ బంధువుల మైనను పరివారజనములోని వారము. మీ నామ ధేయము నాకు దెలియవచ్చునా?'

'నన్ను ప్రియదర్శి అని మీరు పిలువవచ్చును. మీ మహారాజకుమారి క్షేమముగ నున్నారా? సంపూర్ణారో గ్యము నందినారా?'

'వారు సంపూర్ణారోగ్యము నందినారు. మఱల శీతమీస్నాన వ్రతమునకు దొందరగ బోవలయునట. ఈ యైదారు దినములు వారు వ్రతము మానివేయవలసి వచ్చినందుకు ప్రాయశ్చిత్తములు జరుపుకొనవలయునేమో! శ్రీ విష్ణువర్ధన మహారాజ కుమారుల ప్రతాపముచే నరకము వంటి యీ కారాగారమునుండి మాకు విముక్తి ప్రసాదింప బడినది. ఆ మహారాజునకు మా రాకుమారి యెంతయు కృతజ్ఞురాలు.'

'మామహారాజు కళింగనగరముపై జైత్రయాత్రకు బోవుచున్నాడు. మీ రాజకుమారిని సర్వ మర్యాదలతో గోపూరు పురమునకు గొనిపోవ నాజ్ఞ యిచ్చిరి.'

ఇంతలో దూరమునుండి 'మహారాజకుమారీ! మహారాజకుమారీ!' యని మాధవి కేకలు వినవచ్చినవి.

'ప్రభూ! ఇక సెలవు. మహారాజకుమారిని మాధవి కాబోలు పిలుచుచున్నది. నన్ను కిరణవతి యని మీరు పిలువవచ్చును' అని అంశుమతి చిరునవ్వునవ్వుచు 'మీకు నాయీడు ఉండునని అనుకొందును. భగవంతుడు మీమహారాజును సర్వవిధముల రక్షించుగాక!' అనుచు నంశుమతి విసవిస నడిచిపోయినది.

ఓహో! ఏమి యీ బాలిక సౌందర్యము. జగన్మోహిని. విష్ణుకుండిన మహారాజునకు సామంతుడైన ప్రభువెవ్వరికో యీమె తనయయై యుండవచ్చును. ఏమి మధుర కంఠము! ఆమె మాటలు కోకిల పులుగు కువకువలువలె దేనియలు చెమరించినవి. తానింతవరకును స్త్రీల నెవ్వరి నిటుల పలుకరించి యుండలేదు. ఈ బాలికకు వివాహమై యుండ నేరదు. అయినచో రాజకుమారికి సఖిగా నెట్లురాగలుగును?

అందరివలెనే యీ బాలయు దన్ను బాలకు డనుకొనినది. ఆమె యీడెంత కైయుండును! పదునేడు పదునెనిమిది వర్షముల పడుచు ప్రాయము. ఈ బాలిక దన్ను బదునెనిమిది వత్సరముల బాలుడని యెంచినది కాబోలు, అని ఆ యువరాజు మనస్సు కొంచెము ఖిన్నమయ్యెను.

తన వంశమున నేరును బొట్టివారు ఉద్భవించలేదట. తాను బూర్వజన్మమునం దే కుబ్జుని జూచి పరిహసించెనో యీ జన్మమున నిట్లుద్భవించ లేడు. కాని తాను మరుగుజ్జు మాత్రము గాదు. బాలకునివలె గన్పించును. అయినను తన పూర్వకర్మము వలననో, భగవంతుని కృపవల్లనో సంభవించిన ఈ వామనత్వమునకీ పది సంవత్సరములనుండియు తనమనస్సు అప్పుడప్పుడు దుఃఖము నందుచు దన్ను గుజ్జువానిగ నెంచినవారి నెల్లరను ద్వేషించుచు నానాటికి గర్కశత్వము దాల్చినది.

తనలోని క్రోధమునకు దానే భయపడి పోవువాడు. ఆక్రోధము తన్నే దహించివేయు ననుకొన్నాడు. లోకము సహ్య మయిపోయినది. లోకప్రఖ్యాతి నంది, చతుస్సముద్రవేలాంచిత మహాసామ్రాజ్యమును పాలించుచున్న పరమ బ్రహ్మణ్యుడైన తన అన్నగారు తన్నపరిమిత ప్రేమతో హృదయమునకు హత్తుకొని నప్పు డా ప్రేమ కరుణచే జనించిన దనుకొని తా నెంతయో బాధ నందినాడు. తన పెద్దతమ్మునికన్న జిన్నతమ్మునిపై నెక్కుడు ప్రేమగలుగుటకీ మరుగుజ్జుతనమె కారణమని యాతడు పొందిన వేదన వర్ణనాతీతమైపోయినది. అన్నగారు, చిన్నన్నగారు నిరుపురు దనపైజూపు ప్రేమకుగారణము, జాలిగాదని యెన్నియో సారులు నిర్ధారితమైనను ఆ యనుమాన మప్పుడప్పుడు పీడించుచునే యున్నది.

కాని, యీ బాలిక, యీ పరమసుందరి, దివ్యగాత్ర తన కారీతి ప్రత్యక్షమైన మఱుక్షణమునుండి తన జీవితమున నేదియో అమృతశాంతి యలముకొన్నట్లయినది. ఏ సామంతుని కొమరితయో యీ బాలిక !

౧౩

గౌతమీ కార్తీక స్నానవ్రతమును సమాప్తము గావించి విచ్చేసిన రాజకుమారి అంశుమతి వేంగీపురము చేరుకొన్నది. స్నానవ్రత మాహాత్మ్యమో, మరి యే కారణమో అంశుమతి గోవూరునుండి వచ్చిన నాటనుండియు నానందముచే గలకలలాడిపోవు చుండెను. ఆమె యెప్పుడును నేవియో పాటలు పాడుచునేయుండును. తా నేర్చిన నాట్యకళా వైదుష్య మంతయు వెల్లివిరియ తా నాడును, చెలికత్తియల నాడించును. సన్నిహిత బాంధవియగు మాధవిచే నుషాబాల వేషము వేయించి, తా ననిరుద్ధుడై యవరోధజనము నెదుట నుషాపరిణయ నాటకమును ప్రదర్శించినది. ఉష యాంధ్రుల యాడుబడుచు. ఉషకు బడమటి నుండి యనిరుద్ధుడు వేంచేసినాడు! ఆమె తనలో నవ్వుకొన్నది, ఏమి తనకీ యానందము!

ఆ నాటక మెంతయో రక్తిగట్టినది. మహారాణి తన కొమరిత నాట్యకౌశలమున కెంతయో పొంగిపోయినది. సంజ్ఞాదేవి హైహయుల యాడుబడుచు. కోనదేశాధిపతి యగు హైహయ మాధవవర్మ మహారాజు సూర్యోపాసకుడు. బిడ్డలకై సూర్యు నారాధించి, కొమరితయగు సంజ్ఞాదేవిని,

కౌమరు డాదిత్యవర్మను బడసెను. హైహయులు విష్ణుకుండి నులును దగ్గఱి బంధువులు, సంజ్ఞాదేవి విష్ణుకుండిన యువ మహారాజు మంచనభట్టారకునికి ఉద్వాహము గావింపబడి యువరాణి యయినది. నేడు రాణి.

మహారాణి కౌమరిత నంతఃపురమునకు గొనిపోయి తన మాంగళ్యమందిరమున గాశ్మీర దుకూలాంబర రత్న కంబళముపై నధివసించి, యుపధానముల నానుకొని, కౌమరి తను దగ్గఱగ గూర్చుండ బెట్టుకొన్నది.

'తల్లీ! మహారాజు నీ వివాహవిషయమున బెంగగొని యున్నారు. అనువైన సంబంధముల నన్నింటిని వలదంటివి. కళింగ గాంగులు, కాంచీపుర పల్లవులు, వాతాపి చాళుక్యులు బలవంతులై విష్ణుకుండిన వేంగీరాష్ట్రములకు శత్రువులై యీ రాజ్యమును హరింప గంకణము ధరించినారు' అని కౌమరిత వైపు విచారము కుములుకొను తన మోమును తిప్పినది.

'అమ్మగారూ! నాయనగారు ధీరశాంతులు. వారికి యుద్ధమన విముఖత్వము. వారు స్వధర్మప్రియులు. తాము చిత్రరథస్వామి భక్తులయ్యు, జైనులను, బౌద్ధులను, శైవులను, బూర్వమీమాంసకులను సమానప్రేమతో నాదరించుచున్నారు. వివిధ ధర్మావలంబములైన సంస్థలకెల్లను నెన్ని గ్రామములు ధనరాసులు దానము లీయలేదు!'

'అవును తల్లీ! వారు నీకొరకై తమ రాజ్యమునే దానమిచ్చుటకు సంసిద్ధులుగా నున్నారు గదా!'

'నేను బాలకుడనై పుట్టకపోవుట నాయనగారికి మఱియు నానందము సమకూర్చినది కాబోలు. ఆ యీ సంభాషణలలో వారా భావమును వెల్లడించుచునే యున్నారు. కాని, నేను మాత్ర మెన్నియో సూరులు పురుషుడను కాక పోతిననియు, విష్ణుకుండిన మహాసామ్రాజ్యమును సుస్థిర మొనర్పజాలక పోతిననియు దుఃఖించితిని. ఏమి రాజ్యములు, ఏమి రాజులు! కాకులవలె గ్రద్దలవలె సైన్యములు సమకూర్చుకొని యనిత్యమును గర్హ్యమును నగు కీర్తికై యొకరి తల నొకరు నఱుకుకొనుచు, నొకరి రాజ్య మొకరు హరించుచున్నారు.'

'అవును కన్నతల్లీ! నీవు బాలకుడవై పుట్టవలెనని వాంఛించిన ట్లీ నాటి నీ వేషమే నిదర్శనము. ఎంత చక్కగ నభినయించితివి. నాకు నీవు బాలకుడ వయియే జనించితి వేమో యని యొక నిమేషమాత్ర మనిపించినది. నీవన్నట్లు రాజ్యము లెప్పుడును పాపాకరములు. అహింసావ్రతమే ముక్తికి నిజమైన మార్గము ఇతరులకు హానిచేయుటకన్న దన్నుదాను హింసించుకొని జినదేవలోకము నార్జించుట పరమధర్మ మన్నారు...'

'ఏమి టీ మాటలు జననీ! నేనీ వారము దినముల నుండియు నే కారణముననో ఆనందము నందుచు బొంగిపోవుచున్నాను. నాకీ పొడియారిన వేదాంతపు మాట లెందుకు? నా వివాహము విషయమై మాట్లాడుటకు దీసికొని వచ్చి

నాడు. నే నొక పరమపురుషునికై యెన్ని యుగముల నుండియో యెదురుజూచుచున్నట్లుగ దోచెడిది. నేడు నా కా మహాభాగుడు పిష్టపురమున దర్శనమిచ్చినాడు. వాతాపి చాళుక్య సామంతులలో నొకప్రభువు కుమారుడు డాతడు. పిష్టపుర రాణివాసపు టుద్యానమున నా వీరుని దర్శనమును హఠాత్తుగ బొందగలిగితిని.'

'ఏమిటి? కన్నతల్లీ! ఎవరిని దర్శించితి నంటివి?'

'నా చేయిని గ్రహించి, న న్నీ లోకయాత్రలో దివ్యపథములకు గొనిపోగలిగిన నా నాయకుని సందర్శించితిని.'

'అదేమి తల్లీ! ఒక సామాన్య సామంతుని నీవు వలచినావా! ప్రేమించినావా!'

'అవును అమ్మగారూ! అవును. అది ప్రేమయో, వలపో నాకు దెలియదు. ఆతనికి నే నా పవిత్రక్షణమున నే నా హృదయమును, నా సర్వస్వము నర్పించుకొంటిని. ఆతన సామాన్యుడగు సామంతుడైనను, చక్రవర్తియైనను నా కాతని స్థితితో నవసరము లేదు. ఆతడు చాళుక్య యువరాజైన విష్ణువర్ధన మహారాజుతో గలసి కళింగ గాంగ మహారాజులపై దాడి వెడలినాడు. నా హృదయ మాతని కర్పించితి నమ్మా.'

ఆ బాలిక మహారాణి కంఠమును బిగియార గౌగి లించి యామె హృదయమున దన మోము గాఢముగ నదిమి కొనుచు 'అమ్మా నా కే మహారాజును, చక్రవర్తియు వలదు. నా కేడుగడయైన యా త్రియదర్శి నిర్వక్ర పరా

క్రములని నా హృదయమున వెంటనే స్ఫురించినది' అని డగ్గుత్తిక పడ్డ మాటలతో నా బాలిక తన హృదయ రహస్యమును వెల్లడించెను.

మహారాణి నిరుత్తరయై యేమియు మాటాడనేరక తన కూతును హృదయమునకు గాఢముగ హత్తుకొన్నది. మఱునాడు నారసింహ భట్టుపండితులవారిని విష్ణుకుండిన మహారాజు తమయాలోచనా మందిరమునకు రప్పించుకొనిరి.

'గురుదేవా! ఈ నాటి కమ్మాయి హృదయము మూర్తీభవించినది. చాళుక్య యువమహారాజు ననుచరుడైన యొక సామంత యువకు నమ్మాయి వరించినదట. నా యాశలు భగ్నములైన' వని దీనదృష్టుల జూచుచు మహారాజుపలికెను.

నారసింహభట్ట పండితు లాశ్చర్యము వెలిబుచ్చుచు 'ఇదేమి మహాప్రభూ! ఈ సంఘటన యెట్లు ఘటిల్లినది?'

'అమ్మాయిని దుర్మార్గు లెత్తుకొనిపోవుట గోప్యాయు నందున్న తా మెఱుగుదురుగదా! వారు గాంగులై యుండవలెను. కళింగగాంగ యువరాజుపై నాకు బూర్తిగ ననుమాన మున్నది. పిష్టపురమునుండి గాంగుల దరిమి, యానగరమును చాళుక్య విష్ణువర్ధనమహారాజు స్వాధీన మొనర్చుకొన్నప్పుడు, అమ్మాయిని చెర విడిపించిన కొలది దినములకే నామె చాళుక్య సామంతుడైన యువకు నొకని జూచినదట. ఆ ముహూర్తముననే యాతడే తనకు గాబోవు భర్త యని

నిర్ణయించుకొన్నదట. తాము దక్క యితరు లెవ్వరును మాకు సరియగు నాలోచన సెప్పువారు లేరు.'

'మహాప్రభూ! మీరు నన్ను ప్రశ్నించిన యీ సమయమే మిక్కిలి యుత్తమము. రాజకుమారికి ఆ యువకుడే భర్త యగును. ఆతడే భావి యాంధ్ర సామ్రాట్టు.

'చాళుక్య విష్ణువర్ధన యువమహారాజు కళింగాధిపులను బూర్ణముగ నోడించి వారినుండి ప్రాభృతము గైకొని యతివేగమున వేంగిరాష్ట్రముపై నెత్తి వచ్చుచున్నాడట.'

'మహాప్రభూ! నేను మంత్రాంగముగ నాలోచించి నను జ్యోతిష పరముగ విచారించినను దమ రాజ్యములో యుద్ధము పొసగనేరదు. పులకేశిమహారాజు వచ్చినప్పుడును దామువారితో యుద్ధము సేయరైరి. మీ మహా ప్రభువు పదచ్యుతుని జేయలేదు. సరిగదా, మీ రాజ్యమును సుస్థిరము సేయుటయే తన తలంపనియు మీ సహాయార్థము మాత్రమే తాను తన సేనాపతియగు పృథ్వీరాజేంద్రవర్మ నిచ్చట నుంచితి ననియు దెలిపిరిగదా! ఆ భావమునకు నేడేమియు భంగము జరుగదు.'

'ఏ దెట్లు జరుగునో చిత్రరథస్వామి యిచ్ఛ.'

౧౪

వేంగీనగర మూరు గోడుతముల పొడవును, నాలుగు గోడుతముల వెడల్పును గలిగిన మహానగరము. ఈ నగరమును నిర్మించినవారు సాలంకాయన ప్రభువులు. సాలం

కాయనులు శాతవాహనులలో నొక శాఖవారు. సాత వాహన శ్రీముఖ చక్రవర్తి, రాజబంధువగు కాన్వసాలం కాయనుని ఆంధ్ర కళింగరాజ్యపు టెల్లల కాపాడ, రాజప్రతి నిధిగా నియమించి, గోదావరీతీరమున నొక దుర్గము నిర్మించు కొని, గోదావరీతీరము సంరక్షింప నాజ్ఞాపించెను.

గృధ్రవాడ విషయములో నాలుగు యోజనములు పొడవు మూడు యోజనములు వెడల్పు కలిగిన మహాసర స్సొకటి సొంపారియున్నది. ఆ సరస్సులో ననేక చిన్నచిన్న నదులు సంగమించుచున్నవి. వేయి జల శకుంత సంతానజాతు లా కొలనులో నివసించుచు నిత్యకలకలారావ సంగీత మాల పించుచుండును. షోడశపత్రములు, ద్వాత్రింశత్ పత్రములు, శతపత్రములు నగు కమలములును, రంగురంగుల కలువ పూవులును ఆ సరస్సునకు అలంకారములై పరిమళములు వెదజల్లుచుండును.

ఆ కొలని పడమటి తీరమున పద్మానది సంగమించిన తీరభూమిని రెండుయోజనముల పొడవును, నొక యోజనము వెడల్పును గల నగరమును శాన్వసాలంకాయనుడు నిర్మించి నాడు.

సాలంకాయనుల కులదైవము చిత్రరథస్వామి. సాత వాహన సామ్రాజ్య మంతరించిన వెనుక యిక్ష్వాకులతో బాటు సాలంకాయనులు రాజచిహ్నమైన 'భట్టారక' శబ్ద మును వహించిరి.

విష్ణుకుండిన మంచనభట్టారక మహారాజు కొమరిత అంశుమతి శత్రువుల బారినుండి తప్పించుకొని క్షేమముగ వేంగీపురము చేరినందులకు చిత్రరథస్వామిని స్వయముగ నర్చింప సకల సామంత సేనాధిప రాజోద్యోగి సహితముగ పాదచారియై దేవాలయమునకు బయలుదేరెను. సింహలాంఛిత విష్ణుకుండిన పతాక మెగురుచుండ, నా ధ్వజమును మోయుచు పట్టపుటేనుగు ముందునడువ, వంది మాగధులు, నా వెనుక వేత్రహస్తులు 'జయజయ' ధ్వానములు సలుపుచు బారులుతీర్చి నడుచుచుండిరి.

వారివెనుక గంగా గోదావరీ కృష్ణాజలములు గల స్వర్ణకుంభముల వహించిన ధవళవృషభముల నడిపించుచు, వేదమంత్రములు పఠించుచు బ్రాహ్మణులు నడుచుచుండిరి. వారి ననుసరించి, ముఖపతులు, దళపతులు, సేనాపతులు నడచుచుండిరి. సకల రత్నాలంకారయుక్తమైన సామ్రాజ్య శ్వేతఛత్రము పట్టి ఛత్రధారులు నడచుచుండ నా ఛత్రము క్రింద మహారాజు, రాజగురువు కైదండగొని, మదగజమువలె గంభీరయానమున నడచుచుండెను. మహారాజు వెనుక సామంతులును, రాజబంధువులును ననుగమించుచుండిరి. పూజాద్రవ్యములు గ్రహించి బ్రాహ్మణపుణ్యస్త్రీలు వెనుక వచ్చుచుండిరి. ఎద్దులబండ్లు శతపత్రములు మోసికొనుచు వచ్చుచున్నవి.

మహారాణియు రాజకుమారి అంశుమతియు శిబికలపై బరిచారికాజనములు గొలిచిరా జిత్రరథస్వామి కొలువునకు

వెడలుచుండిరి. దేవాలయ ప్రాంగణము, ప్రదక్షిణపథము కల్యాణమండపము, ముఖమండపము, గర్భాలయమును మనోహరాలంకారములతో ధగధగ వెలిగిపోవుచుండెను. నాగస్వర కాహళ, ముఖవీణ భేరీ ఝాంకారాది మంగళవాద్యములు, దశదిశల నింపివేయుచున్నవి. ఒకవైపున నాట్యాంగనలు నాట్యకళావైదుష్యమును ప్రదర్శించుచుండిరి.

మూలవిరాట్టైన చిత్రరథస్వామి నవగ్రహ, అష్ట దిక్పాలకాది పరివార దేవతలతో ఛాయాసంజ్ఞాసమేతుడై యీ దేవాలయమున వేంచేసియుండెను. క్షేత్రపాలకుడైన కొలని భట్టారకేశ్వరుని యుపదేవాలయ మామహాక్షేత్రమునందున్నది. ఒకచో గొందరు బ్రాహ్మణు లాదిత్య మంత్రమును జపించుచుండిరి.

దేవాలయమంతయు నొక మహారథమువలె నిర్మింపబడినది. ముఖమండపము ముందు నేనుగులంత పెద్దవియైన యేడు రాతిగుఱ్ఱములు గంభీర శిల్పాకృతిగలవి, ఆకాశమున నెగిరి పోవుచున్నట్లు విన్యసింప బడినవి. వాని దోలబోవుచున్నట్లు గరుడాకృతిని నమూరుడు ముఖమండప పురోభాగస్థమగు నొక చిరువేదికపై అధివసించి యున్నాడు.

చిత్రరథస్వామికి వైభవముగ బూజలు జరిగిపోయినవి. ఆ దినమున మహారాజు రాజబంధుల కందరకు విందు చేసినాడు. బ్రాహ్మణులకు షోడశోపచారములును షోడశ మహాదానములు సలిపినాడు. ఆ మహానగరమునందుండు జినాలయ సంఘారామాదులలో, బౌద్ధ సంఘారామ చైత్యా

లలో బుద్ధదేవ జినదేవార్చనలు, భిక్షుక భక్తజన సమారాధనలు, సంఘారామములకు దానములు విష్ణుకుండిన మహారాజర్పించినాడు.

౧౨

ఆ సాయంకాలము చాళుక్య విష్ణువర్ధనుడు తన సైన్యములతో గోదావరిని దాటి, గోపాదక్షేత్రమున దండు విడిసి యున్నాడనియు కోనరాష్ట్రమునుండి హైహయు లాయువరాజును సందర్శించి, సామంతప్రాభృతములను సమర్పించినారనియు, మంచనభట్టారక మహారాజునకు వార్త వచ్చినది. ఆ విష్ణుకుండినమహారాజు చాళుక్య యువరాజు రాకకు దమ యానందము వెలిబుచ్చుచు, నగరమంతయు బ్రజ లలంకరింప వలెనని యాజ్ఞ దయచేసినాడు. చిత్రరథస్వామి మహోత్సవముల కొఱకు బట్టణ మిదివరకే సుందరతరముగా నలంకరించుకొన్నారు నగర ప్రజలు.

ఆ మరునాటి యుదయముననే వేంగీమహాపురమునకుత్తర గోపురముకడకు విష్ణువర్ధనుడు తన సైన్యముల నడిపించుకొని వచ్చెను. నగర బాహిరోద్యానముల సైన్యములకన్నింటికి శిబిరము లేర్పరుప బడినవి. యువమహారాజు నంగరక్షక బలముమాత్రము విష్ణువర్ధనునితో నగరము బ్రవేశించినది.

గోపురద్వారముకడనే విష్ణుకుండిన రాజ్య మహామంత్రి ఆదిత్యకీర్తియు, రాజగురువగు నారసింహభట్టులవారును, సర్వసేనాధిపతియగు విజయేంద్రగోపుడును రాజోద్యోగులతో సామంతులతో నెదుర్కొని జయములు బలికినారు. బ్రాహ్మ,

ణులు విష్ణువర్ధనునకు బూర్ణకుంభ మిచ్చినారు. లాసికలు చాళుక్యునకు నారతు లెత్తినారు. చాళుక్య యువమహా రాజునకు మహాక్రీడామందిరమును విడిదిగ నేర్పాటుచేసినారు. ఆ సాయంకాలము కోటలో, రాజసభామందిరములో విష్ణు వర్ధన యువమహారాజునకు మంచనభట్టారకమహారాజు స్వాగతమిచ్చి తన యర్ధసింహాసనమున గూర్చుండబెట్టు కొనినాడు.

'చాళుక్య యువమహారాజా! తమ యన్నగారు చాళుక్య చక్రవర్తి పృథ్వీవల్లభ పులకేశి మహారాజాధి రాజులును, తమ చిన్నన్నగారు ఘూర్జర మహారాజు జయ సింహ మహాప్రభువును క్షేమముగ నున్నారని తలంతును.'

'అన్నగార లిరువురును క్షేమము మహాప్రభూ! కళింగాంగులు నాతో యుద్ధ మొనరింపకయే సామంత ప్రాభృత మర్పించుట నాకు వింతగనే కన్పించినది. అయి నను జాగ్రత్తకొఱకు బిష్టపురమున నొక మహాసైన్యముతో నాకు బితృసమానుడగు కాలకంపన ప్రభువును నిల్పియే వచ్చినాను.'

'అవును మహాప్రభూ! కాళింగు లెప్పుడును దురాశ కలవారు. మా రాజ్యమునకును, వారి రాజ్యమునకును తీవ్రమైన పోరాట మెన్నండును లేదు. గోదావరీనది సరి హద్దుగ నేర్పరచుకొనుచు, నెన్నియోపర్యాయములు వేంగీ రాజ్యమునకును, గళింగరాజ్యమునకును సంధి జరుగుచుండె డిది. ఆ సంధిని భగ్నపరచినవా రెప్పుడును గాళింగులే, యువ

మహారాజా! మీరు మా వేంగీనగరమును దమ యావాస నగరముగ జేసికొనుడు. ఇచ్చటనుండియే తా మటు ఈశాన్యమున గళింగగాంగులను, దక్షిణమున పల్లవులను అడచి యుంచవచ్చును.'

'కృతజ్ఞుడను మహాప్రభూ! విష్ణుకుండిన సామంతులే కొందరు తిరుగుబాటులు చేయుచున్నారు. గృధ్రివాడ రాష్ట్రాధిపతి పల్లవ వంశీయుడు. తాను కాంచీపుర పల్లవ మహారాజునకును, నిటు తమకును గప్పము కట్టక, తాను భట్టారక శబ్దము వహించి, స్వాతంత్ర్యము బ్రకటించుకొన్నాడని వేగువచ్చినది. అట్టివారందరు తిరిగి తమకు గప్పము గట్టగలరు.'

ఈ విధముగ కుశల ప్రశ్నము లనేకములు జరిగినవి. ఆ వెనుక విష్ణువర్ధనునకు మహారాజు సగౌరవముగ వీడ్కోలిచ్చెను. ఆ రాత్రి విష్ణువర్ధనుడు తన విడిదియందొంటరిగ గూర్చుండి వివిధాలోచనములకు లోనయ్యెను. తాను విష్ణుకుండిన మహారాజుకడ గప్పము గైకొనుటయా, మానుటయా? తాను పిష్టపురమునా లేక విష్ణుకుండిన నగరమునా స్థిరనివాసము చేసికొనుట? పల్లవులకు బుద్ధి గరపుటకు దాను కాంచీపురమువఱకు బోవలయునా, లేదా? అప్పటి కైదు సంవత్సరములకు పూర్వము పల్లవులు, చోళులు, పాండ్యులు నందరును 'దాసోహ' మ్మని కప్పములు గట్టుకొన్నారు తన అన్నగారికి.

అన్నగారు 'తమ్ముడా! ఎప్పుడో యొకనాడు ఆంధ్ర మహాసామ్రాజ్య భాగమైన చళుక రాష్ట్రముండి వచ్చిన వారమే మనము. ఆంధ్రరాజులు పౌరుషవంతులు. వాతాపి నగరమునుండి ఆంధ్రరాజ్యములను లోబరుచుకొని యుండుట యెంతటి వీరుడైన వానికిని దుస్సాధ్య మగుచున్నది. పెద్దతమ్ముడు జయసింహ ప్రభువు ఘూర్జరమున సుస్థిరమగు రాజ్యమును నెలకొల్పియున్నాడు. నీవు తూర్పుతీరమున మూడవ చళుక్య రాజ్యమును స్థాపింపుమయ్యా! నీకు శ్రేయమగును' అనుచు దన్నాశీర్వదించినారు. తా నట్టి రాజ్యమును నిర్మింపగలుగునా!

తనకు సరియైన సైన్య మున్నచో, నెదిరి యెట్టి దిట్టయైనను యుద్ధమున దా నసమాన విజయ మొందగలడని యాతని కెప్పుడును ధైర్యమే. తా నింతదనుక నన్నగారికి ప్రతినిధిగ మాత్రమున్నాడు. రాజప్రతినిధిగనుండి పాలించుట వేరు, స్వతంత్ర రాజ్యమును స్థాపించి పరిపాలించుట వేరు.

ఇంతలో నాతనికి బిష్టపుర రాజోద్యానమున గనబడిన బాలిక స్మృతికి వచ్చెను. ఆతడు పొట్టివాడై యెప్పుడును బాలకుడుగ గన్పించుటచే దన బంధుగులు తనయందు గనబరుచు బాలభావమువలన నాతని హృదయమున నాలోచన లెప్పుడును సుడిగుండములు తిరుగుచుండును. ఈ భావ సంఘాతముల వలననే యొకరిద్దరనిన తప్ప మనుష్యులన్న నాతనికి బరమ జుగుప్స. ఇంక స్త్రీలన్న నాతనికి మరియు నేవము.

సాధారణ రాజకుమారులు పరిచర్య లన్నియు దాసీ

జనముల వలననే పొందుగాను. విలాసవతులును, నందకత్తె లును నగు బరిచారికలా రాజకుమారుల కనుసన్నల మెలగు చుందురు. కాని విష్ణువర్ధనుడు శైశవముసందే తన్నుబెంచు దాదులను నిరసించువాడు. ఆడువా రాతని కంట బడగూ డదు. అట్లని యాతడు స్త్రీ విద్వేషియుగాడు.

ఇట్టి చిత్తవృత్తి గలిగిన విష్ణువర్ధను డెటుల పిష్ఠపుర మున నాబాలికను బలుకరింపగలిగినాడో యాతనికే ఆశ్చర్య మొదవినది. కళింగ జైత్రయాత్రా దినములలో, నప్పు డప్పు డా బాలిక యాతని మనఃపథమున బ్రత్యక్షమగుచుం డెడిది. ఆ భావము నాతడు వెంటనే సాలెగూటి దారము లను దులిపివేసినట్లు దులిపివేసికొనువాడు. నేడు వేంగీపుర మునకు వచ్చుటచే గాబోలు తన యంతర్వృత్తియం దట్లు చొచ్చుకొని యా బాలికనుగూర్చిన తలపులువచ్చుచున్నవి. ఆ బాలిక యిప్పు డేమి సేయుచుండును? రాజకుమారితో మంతనము సలుపుచుండును. గాబోలు. మహారాజులకు మాత్రమే అనన్య సౌందర్యవతులగు బాలిక లుద్భవింతురను కొన నక్కర లేదు. తక్కువలోతుగల సముద్రభాగములందే అనన్యమైన ముత్తెములు దొరకును.

ఏమిటికో యీ యాలోచనలు తనకు! తనకును నా బాలికకును నేమి సంబంధము? తూర్పుతీర రాజ్యములలో బలవత్తరము పల్లవ సామ్రాజ్యము. అది యెప్పటి కప్పు డుప్పొంగుచు నుప్పెనవలె పైకెగయుచు, ప్రాంతీయరాజ్య ములపై విరుచుకొని పడుచుండును. పల్లవుల వలన నెన్ని

రాజ్యము లస్తమించి పోలేదు! త్రినయనపల్లవుడుగదా తన ముత్తాత తాతగారైన విజయాదిత్యునితో యుద్ధములుచేసి యనేక పర్యాయములోడి తుద కాతని జంపివేసెను. ఏమైనను బల్లవులు దండార్హులు. వారిని గాంచీపుర రాజ్యములోనే బంధించి వేయవలసి యున్నది. ఆతడొక నిట్టూరుపు విడిచినాడు.

౧౬

చాళుక్యవిష్ణువర్ధనుడు రాజోద్యానమున వివిధాలోచనల పాలయిన సమయముననె, అంశుమతీకుమారి తన యంతఃపురసౌధోపరిభాగమునందు రత్నకంబళముపై నధివసించి దిండ్లనానుకొని, యా ఫాల్గుణ శుద్ధ దశమీచంద్రు నవలోకించుచు, వెన్నెలలు చెట్లకొమ్మలపై ఆకులపై నృత్యము చేయుట గనుగొనుచు నాలోచనాధీన యైనది.

తండ్రిగారికి విష్ణువర్ధన మహారాజును జూడగనే మన స్సార్ద్రత జెందినదట! ఈమహావిక్రముడు తన కల్లుడైనచో విష్ణుకుండిన చాళుక్య వంశ సంజాతులైన మహాపురుషు లుద్భవించి లోకోత్తరమైన మహాంధ్ర సామ్రాజ్యము నిర్మింతురని యాశించుచుండిరట!

అందుకు దల్లిగారు 'ఒకనాడు యావదాంధ్ర సామ్రాజ్యము జగద్వైభవముగ నేలిన విష్ణుకుండిన వంశమునకు జివరికొమ్మగ నుద్భవించిన అంశుమతి యొక సాధారణ సామంతబాలుని పరిణయమాడుట తమ రాజవంశమునకు దీరని కళంక'మని పలికిరట.

ఈ సంభాషణ మంతయు దన యాంతరంగికురా లగు చేటిక యొాఱ్ఱ తనకు నివేదించినది. ప్రత్యూషము నుండియు దా నానందముచే నుప్పొంగిపోయినది. ఏదియో శుభము తనకు సన్నిహిత మగుచున్నదని దినమంతయు దన కంత ర్యాణి బోధించినట్లయినది. చిత్రరథస్వామి పూజలో దివ్యతేజస్స్వరూపుడైన యా దేవుడు జాజ్వల్యమాన కాంతులు ప్రసరించుచు దనకు బ్రత్యక్షమైనట్లైనది. ఇంతలో జలిపిడుగువలె దన తల్లిదండ్రుల సంభాషణ తెలియవచ్చినది. ధర్మహృదయ యగు స్త్రీకి దనకు గాని పురుషునియందు మనస్సు లగ్న మగుటెట్లు!

'రాజకుమారీ! ఒక్కరు నేమి సేయుచున్నారమ్మా! పరిచారిక లెవ్వరు నుండరాదని యాజ్ఞ పెట్టితిరట' యనుచు చెలి మాధవీలత యచటకు వచ్చినది.

'మాధవీ! వచ్చితివా! పరిచారికల పొడిమాటలు నాకు విసువు గలిగించుచున్నవి. ఆకాశమును, జంద్రుడును మన కందిచ్చు భావములు నిశ్శబ్దములయ్యు మధురములు గదా!'

విష్ణువర్ధనమహారాజు మన మహాసభకు వచ్చినప్పటి వైభవమును జూచుటకు మీరు రాకపోతిరి!'

'అవును మాధవీ! విష్ణువర్ధనమహారాజుతో గలిసి యా బాలకుడు వచ్చునో రాడో! నా హృదయమంతయు నీకు సంపూర్ణముగ దెలిపికొనియుంటిని, నా హృదయమిను

మంతయేని దెలియని తలిదండ్రులు నన్ను విష్ణువర్ధన మహా రాజున కీయ సంకల్పించినారట!'

'ఔనమ్మా ఔను. మనము గోపూరునుండివచ్చినది మొద లీ విషయమును గురించి యంతఃపురమునందు భాషించుచున్నారట. రాజుల రహస్యములన్నియు బరి చారికలకు దెలియకుండు టెట్లు! మహారాజున కిది గాటమగు గోర్కిగా బరిణమించినది. మహారాణియు దలయూపిరట. నారసింహభట్టులవారు, మహారాజుగారి యాలోచన లెస్స యనిరట. విష్ణువర్ధనమహారాజు మన నగరమునకు విచ్చేయు టయు నందుకు శుభశకునమట! కాని, వీరందరికి నొక పరమరహస్యము తెలియదు.'

'ఏమిటది?'

'అది నాకనుమాన మాత్రముసుమా రాజ కుమారీ! నే నది తమకు విన్నవించుట మంచిది కాదేమో యని సందేహించుచున్నాను.'

'మాధవీ! నీవును నేనును జిన్నతనము నుండియు నొక్కచో బెరిగినవారము. ఒక గురువునొద్ద విద్య నేర్చిన వారమును. ఒకచో బండుకొంటి మొకచోట నిదుర గూరి తిమి. నీకును నాకును రహస్యము లెక్కడున్నవి!'

'అవునమ్మా అవును. కాని, యెంత స్నేహము సల్పినవారమైనను తమతమ ప్రణయవిషయముల నొకే మార్గమున నెట్లు సంచరించగలము! నాకు దెలిసిన విష యము నే ననుమానించుచున్న విషయమును నీ హృద

యమున నినుపముల్లువలె గ్రుచ్చుకొను నేమోయని భయము నందుచున్నాను.'

'ఆ రహస్య మెప్పుడైన నాకు గంటకమగునుగదా! ఈపూట దాని బారినుండి నీవు తప్పింతువు. రేపది వేఱొక మార్గమున నాకు ఎదురగును. నా ప్రాణ మిత్రమ వగు నీ నోటనుండి యీ మాటవిని యీ బాధ నీసమక్షమున ననుభవించుటకు నాకు సుకరమగును.'

'ప్రాణసఖి! ఈ రహస్యము నీకు బాధ గలిగించునది కాదు. దీని నంటివచ్చు పరిణామములు నీకు బాధాకరములు గావచ్చును. అదే నా యాలోచన. విష్ణువర్ధన మహారాజు చాలబొట్టివాడు. తాను చాళుక్యచక్రవర్తికి దమ్ముడగుటచే నేరాజకన్యయైన దన్ను వివాహమాడుటకుసమ్మతించునేగాని, ఇసుమంతయు దన్ను బ్రేమించబోదని భయము వారిని పీడించుచున్నదట. అందుకని ఆ మహారాజింతవరకును వివాహము చేసికొనుటకు నిరాకరించెనట. ఈ విషయము మన పరిచారికలలో గనకాంగి యనునది గ్రహించి నాకు జెప్పినది.'

'ఈ విషయము దానికెట్లు తెలియవచ్చినది?'

పిష్టపురము విష్ణువర్ధనుని హస్తగతమైన రెండవ దినమున మన పరిచారిక లందరును గోపూరునుండి పిష్టపురమునకు వచ్చిరిగదా!

'అవును.'

'ఆ వచ్చినవారిలో గనకాంగియు నున్నది. విష్ణువర్ధను నంగరక్షక దళపతులలో నొకడామెకీ రహస్యము తెల్పినాడట.'

'ఇది నిజమైనచో నాకు బాధ యెట్లగును?'

'నిజమైనచో నీకు బాధగలుగదు. ఇది వట్టియూహాజనితమైనచో నీ మనస్సంకటమునకు బరిమితి యుండదు.'

'విష్ణువర్ధన మహారాజంత పొట్టివాడా!'

'అవును! అందుకనియే వారికి కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడని పేరు వచ్చినదట.'

'అందుకనియే కాబోలు-'

'ఏమి టందుకనియే కాబోలు? నాతో జెప్పగూడదు కాబోలు'

'నీకు జెప్పక దాచగలనా! పిష్టపురమును చాళుక్యు లాక్రమించిన నాలుగు దినములకు గదా నాకు బూర్తిగా బలము కలిగినది! ఒక దినమున నే నంతఃపురోద్యానమున విహరించుచుంటిని. అప్పుడొక యిరువది యిరువదొక సంవత్సరముల యీడుగల యువకు నొకని దర్శించితిని. ఆయన నామము 'ప్రియదర్శి' యట.

'ఇదంతయు నాకు దెల్పితివి కాదటమ్మా!'

'ఆతనియందు నా మనస్సు లగ్నమైనదని చెప్పితిని. ఆ మహాభాగుడును దన యీడుకు దగిన పొడుగరి కాడు. అదియే నేను తెల్పునది.'

'నీ యుద్దేశము విష్ణువర్ధన మహారాజు తాను బొట్టి వాఁడగుటచే తన పరివారమునగూడ బొట్టివారినే చేర్చుకొనుచున్నాఁడని......!'

'పొట్టిపొడుగులకును ప్రేమకును సంబంధమేమి చెలీ!'

'ఇంతకును నెవరో యా సామంతరాజకుమారుఁడు!'

ఆకసమున జిరుమబ్బులు పొడసూపినవి. అవియు వెన్నెలలో దడియుచు దెల్లందనమును దాల్చినవి. ఇంతలో 'భర్తృదారికకు భోజనమునకు వేళయైనది. వడ్డనకు నాజ్ఞ వేఁడుచున్నాను' అని పరిచారిక యొకర్తు మనవిచేసికొన్నది. 'వచ్చుచున్నాము. వడ్డనకు సన్నాహములు చేయవచ్చు'నని పరిచారికకు సెలవిచ్చి యంశుమతి లేచినది. మాధవీలతయు లేచినది.

౧౭

విష్ణువర్ధనుఁడు మహావేగముతో సైన్యములను నడిపించుకొనుచు రెండుదినములలో కృష్ణాతీరమునకు వచ్చి విజయవాటికను ప్రవేశించెను. ఆ నగరమున వేంచేసి యున్న మల్లేశ్వరస్వామిని గనకదుర్గాంబను అర్చించి, బౌద్ధ సంఘారామములకు నివేదన లర్పించి, యా సాయంకాలము ననే కృష్ణదాఁటెను.

కాలకంపనప్రభుకుమారుని పట్టవర్ధన జయనందిని దనకు బ్రతినిధిగ గొలది సైన్యములతో విజయవాటిక యందుంచి విష్ణువర్ధనుఁడు ఇంకను మహావేగమున కర్మకరాష్ట్ర భాగములైన వెలనాటిని, గొండపడమటి రాజ్యమును,

గొండతూర్పు రాజ్యమును, పోక రాష్ట్రమును, జయించు కొనుచు, దక్షిణమునకు సాగినాడు. విష్ణువర్ధను నెదురులేని యావేగమున సామంతు లొకరి వెనుక నొక రాతనికి పాదాక్రాంతులగుటయు బల్లవ మహారాజగు రాజేంద్రవర్మ కెప్పటి కప్పుడు వేగు వచ్చుచునే యున్నది. మహేంద్ర వర్మ రెండవ పులకేశి నెదిరించి యోడిపోయినాడు. పులకేశి పృథ్వీవల్లభునకు దాను గప్పము గట్టినాడు. ఆతడు మహా విక్రముడు. ఇప్పుడు మహేంద్రవర్మ కుమారుడు యువమహా రాజు నరసింహవర్మ యనేక దిగ్విజయములు గాంచుచు దక్షిణమున జోళులను, పడమట గాంగువాడి రాష్ట్రమున దక్షిణ గాంగులును, వనవాసి కదంబులను, వాతాపిచాళుక్యులను, ఉత్తరమున విష్ణుకుండినులను దమదమ రాజ్యపు టెల్లలలో నిలువరించి, దండ్రిమహేంద్రవర్మ మహారాజు కాంచీపురమున సుఖ సంవిధానమున రాజ్యముసేయు ననువు చేసినాడు.

యువమహారాజు చాళుక్య విష్ణువర్ధనుండు కృష్ణదాటి పల్లవ సామ్రాజ్యమును బ్రవేశించి నిరవరోధ వేగమున వరదలు పొంగిన గంగవలె బ్రవహించి వచ్చుచున్నాడు. ఆ రాష్ట్రములకు నంగరక్షకదళాధిపతి బుద్ధవర్మను సామంత పట్టాభిషిక్తుని చేసినా డతడు. వనవాసి కదంబులును, కందనోలు చాళుక్య రాజప్రతినిధి పులకేశి పృథ్వీవల్లభ మహారాజు మూడవ కుమారుడు జాదిత్యవర్మయును గలసి పల్లవరాజ్యముపై నెత్తిరాగా, యువరాజు నరసింహవర్మ వారి నెదిరించుటకు వెడలియుండెను. ఆ సమయముననే పిట్టపిడుగు

వతె నీ గుజ్జురాజు పల్లవరాజ్యమును సగముభాగ మాక్ర మించుకొని విక్రమసింహపురము వరకును వచ్చినాడు. పల్లవ మహారాజు మహేంద్రవర్మ వృద్ధుడు. ఆ మహారాజు సేనా పతులలో వ్యూహరచనాసమర్థుడై, విష్ణువర్ధను నెదుర్కొను పోడిమి గల వీరు డెవ్వడును లేడు.

మహేంద్రవర్మ గత్యంతరములేక విష్ణువర్ధనుడు కాంచీ పురముపై విరుచుకొని పడనున్నాడని, కుమారుడైన నర సింహవర్మకు వేగు పంపినాడు. నరసింహవర్మ అడకత్తెరలో పోకయై గజిబిజి పడిపోయెను. ఈ వైపు కదంబులను, ఆదిత్యవర్మను జయింపకుండ విష్ణువర్ధన చాళుక్య నెదిరించు టకు బోయినచో వీరును వారును గూడ గాంచీపురముపై నొక్కసారిగ విరుచుకొని పడుట సంభవించును. తానును తన సైన్యములును హతులై నాశన మందవలసి వచ్చును. కావున దనకు గర్తవ్యము? కదంబులను, జాళుక్యులను నోడించుటయే. ఆ వెనుక విష్ణువర్ధనుని పని పట్టించవచ్చును.

ఆ యాలోచననే నరసింహవర్మ తండ్రికి వేగు బంపి నాడు. విష్ణువర్ధనుడు పుట్టెడు బుద్ధుల పొట్టివాడనియు, జండ విక్రముడనియు నాతని ధాటిని నీ సమయమున నెవ్వరు నాపలేరనియు గావున విష్ణువర్ధనుని సగౌరవముగ దండ్రిగా రాహ్వానించి కొంచెము పెద్దమొత్తమును సమరాజోప గ్రాహ్యముగ నర్పించుడనియు, నుత్తముడైన యతిథి వచ్చినప్పుడు సేయదగు వినోదములన్నియు జేయింపుడనియు గుమారుడు నరసింహవర్మ తండ్రికి రహస్యసందేశ మంపెను,

కావున విష్ణువర్ధనుడు విక్రమసింహపురమునకు వచ్చు నప్పటికి నగరపాలకులు, రాజప్రతినిధియైన సేనాపతియు, విష్ణువర్ధను నెదుర్కొని, సర్వోపచారముల నతని కర్పించుచు గోటను ప్రవేశ పెట్టిరి. మూడుదినములైన వెనుక పల్లవ ప్రధానియు రాజపురోహితుడును, పల్లవమహారాజు ప్రేమతో విష్ణువర్ధను నాహ్వానించుచున్నట్లున్న లేఖను గొనివచ్చిరి.

విష్ణువర్ధనున కేదియో అనుమాన ముదయించెను. చాళుక్యులకు నిత్య విరోధియైన పల్లవేంద్రు డొక్కడు తన్నిట్లు సగౌరవముగ నాహ్వానించుటలో నంతరార్థమేదియో యుండవలెనని యాత డనుకొనెను. ఇంతలో నాతని మనసున మెరుపు మెరిసినట్లు పల్లవరాజు తన కంపిన యాహ్వానమున కర్థము గోచరించినది. తన యన్న పులకేశి చక్రవర్తి మూడవకుమారుడు పదునారేండ్లవాడయినను వీరవిక్రముడు. ఆ బాలకునోడించి, తొల్లి పరాభవము దీర్చుకొనవలెనని పల్లవయువరాజు నరసింహావర్మ కందనోలుపై (కర్నూలు) దండువెడలినాడు. ఆదిత్యవర్మ మేనమామలైన కదంబులను సహాయమడిగి సైన్యముల రప్పించుకొన్నాడు.

చాళుక్యులను స్నేహితులుగ మహేంద్రవర్మ పరిగణించినచో, యువరాజగు నరసింహావర్మను కుమారుడగు నాదిత్యవర్మపై బంపుటేల! దీనికి బ్రతి తాను కాంచీపురముపై దండెత్తుటమాని, పడమటకు జైత్రయాత్ర మరలించి త్వరత్వరగ బ్రయాణము సాగించుచు బది దినములలో, గందనోలు ముట్టడించి, యుద్ధము సాగించుచున్న

నరసింహవర్మపై బడుటయే! అనుకొనుట యేమి ఆత డట్లొనరించినాడు.

నరసింహవర్మ చేయునది లేక పరాజితుడ నైతినని ఖడ్గమర్పించినాడు. విష్ణువర్ధను డన్నకుమారు నాదిత్య వర్మను గలిసి, యాతని గాఢముగ గౌగిలించుకొని, నరసింహ వర్మ ఖడ్గము నాతనికి బహూకరించెను.

విష్ణువర్ధనుడు తన ద్వితీయోప సేనాధిపతి ఇంద్రదత్తుని సైన్యాధిపతిగ జేసి, విక్రమసింహపురమున (నేటి నెల్లూరు) గాపుంచినాడు. మూడువంతుల సైన్యమును విక్రమపురము ననే యుండ నేర్పాటుచేసినాడు. ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, భూషణములు విష్ణువర్ధనున కర్పించి, నరసింహవర్మ కాంచీ పురమునకు దరలిపోయినాడు. విష్ణువర్ధను డాతని వెనుకనే చళుకరాష్ట్రమున నధిపతియొద్ద కప్పముగొని, పదునైదు దినములలో విక్రమసింహపురము తిరిగివచ్చెను.

పల్లవులతో దనకు విరోధము లేదనియు, పోకరాష్ట్ర మునకు దక్షిణమున పల్లవులు నిరాటంకముగ బరిపాలించ వచ్చుననియు దనయన్నగారు చాళుక్యచక్రవర్తి తన్నాంధ్ర చాళుక్య రాజ్యమును స్థాపింప నాశీర్వదించి పంపినాడనియు, దక్షిణకళింగము, వేంగీరాష్ట్రము పోకరాష్ట్రము నీమూడు రాష్ట్రములను గలిపి వేంగీపురము రాజధానిగ దన రాజ్య మును స్థాపింప బోవుచుంటిననియు, విష్ణువర్ధనుడు పల్లవులకు సందేశ మంపినాడు.

౧౮

ఉత్తర కళింగరాజధానియైన కళింగనగరమున కళింగ యువరాజగు దానార్ణవు డంశుమతీరాజకుమారిని పిష్టపుర మున నాబాలికకు దెలియకుండగనే తానుజూచిన విషయము నొక్కడు దన యభ్యంతరమందిరమున గూరుచుండి యాలో చించుకొనుచుండెను. ఆమె జగదేకసుందరి. ఆమె సర్వ కళాభిజ్ఞ. శారదరాకాపూర్ణిమనుగూడ నలుపుసేయగల కాంతిగలది. ఆమెను వివాహమాడ తాను గాఢముగ సంక ల్పించుకొని యుండెను. తాను విన్నది, తాను జూచిన దానిలో సహస్రాంశమైన లేదని పిష్టపురమున రాణివాస మందు బంధింపబడిన యాబాలికను జూచినప్పుడే యను కొన్నాడు. విష్ణువర్ధనుడు వచ్చి పిష్టపురము ముట్టడించు గడ బిడలో నాతడా దుర్గమునుండి తప్పించుకొని కళింగమునకు పారిపోయినాడు.

విష్ణుకుండిన మంచనభట్టారకునకు గొమరులు లేరు. ఆ ప్రభువునకు దరువాత సింహాసన మెక్కగల సన్నిహిత జ్ఞాతులును నెవ్వరులేరు. ఒక్కగానొక్క కొమరిత మాత్ర మున్నది. ఆమెను వివాహమాడినవారి కారాజ్యము హస్త గతమగును. కావుననేకదా పల్లవయువరాజు నరసింహ వర్మయు నాబాలికను నర్ధాంగిని జేసికొన వాంఛించు చున్నాడు. ఆమెయుగుజ్జ విష్ణువర్ధన చాళుక్యుడుగూడ నిట్టి కాంక్షతోడనే తూర్పుదేశమునకు వచ్చియుండవచ్చును. లేనిచో, నంత పటాటోపముగ పిష్టపురమును బట్టినట్లు

నంశుమతిని విడిపించునట్లును నాటకమాడు టెందులకు! విష్ణువర్ధనుడు వేంగీపురముపై దాడి వెడలుచున్నాడని తా నను కొనుటవలన గదా తాను బ్రమత్తుడై యుండినాడు! అందు వలననే కళింగసైన్యములును బ్రమత్తములై యుండినవి.

చోళులను బాండ్యులను ననేక యుద్ధముల నోడించిన పల్లవయువరాజు నరసింహవర్మయు నోడిపోయినాడని, వేగు వచ్చినదిగదా! అందువలన పొట్టిచాళుక్యునకు గర్వము మెండైనది. ఉత్తరదేశ చక్రవర్తి శిలాదిత్యహర్షవర్ధను నోడించగల మేటి పులకేశి పృథ్వీవల్లభు నెదుట తనతండ్రి నిలువలేనిమాట నిజము కావచ్చును. కాని ఈకుబ్జుడు గూడ బ్రతాపము నెరపుటయేనా? అంశుమతీబాల వాని నెట్లు వరించును! రాయబారములు నిష్ఫలములైన మీదనె తానిట్లు బలవంతముగ నామె నెత్తుకొనివచ్చుట కేర్పాటు చేయవలసివచ్చినది. తానా బాలను వివాహమాడినచో గళింగగాంగసామ్రాజ్యము కృష్ణాతోయముల నొరసి కొనగలుగును. విష్ణుకుండినరాజ్యము కళింగమున గలసి మహాంధ్ర సామ్రాజ్యమగును.

తాను కళింగసైన్యము గట్టిపరుపవలమును. ఇంకను బెక్కుసైన్యముల బెంచవలసియున్నది. గాంగుల ప్రతాప మెట్టిదో, చాళుక్య డిప్పటికైన జవి చూచునుగాక!

ఈరీతిగ దానార్ణవుని హృదయమున నంశుమతీ కుమారి విశ్వరూపమెత్తినది. మున్ను శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణి దెచ్చినట్లాతడు అంశుమతీబాలను గొనిరా నిశ్చయించెను.

భారతీయస్త్రీ దాను వివాహమాడిన భర్తను ప్రేమించి తీరును. బలవంతముగనైనను నంశుమతీకుమారిని వివాహ మాడగల్గినచో దన యదృష్టము మిన్నుముట్టును.

ఒకనాడు దానార్ణవుడు తన యాంతరంగిక మిత్రుడగు కుంభమిత్రుని బిలచి, 'మిత్రమా నీవు అంశుమతీ రాకుమారిని పిష్టపురమును జేర్చునపుడామె దగ్గరి బందుగురాలును, నందమున నామెకు మాత్రమే తీసిపోవు మాధవీలతికాకుమారిని జూచియుంటివి గదా! ఆమెనుగూర్చి నీ వేమాలోచించుచుంటి' వని ప్రశ్న జేసెను.

'నేను ఏమాలోచించు చుంటిని! ప్రభువులయాజ్ఞ నెరవేర్చుటయే నా యాలోచన.'

'అవును. నీవు ప్రభుభక్తిపరాయణుడవు, అయినను నాబాలికను జూచితివిగదా యని యడుగుచున్నాను.

'చూచితిని ప్రభూ! మీరు అంశుమతీ రాకుమారిని ప్రేమించి మీ దేవేరిని జేసికొన దలంచినారు గదా! అయినచో మాధవీకుమారి ప్రసక్తి యేమున్నది?'

'నీవు మాధవుడవు గావలయునయ్యా!'

'నేను గుంభమిత్రుడను మాధవుడుగా నెట్లు కాగలను ప్రభూ?'

'ఓయి కుంభకర్ణబలుడా!'

'ఔను నేను కుంభకర్ణుడనే, నలువురి గుంభకర్ణుల నాభుజముల మోచికొని సముద్రమున బారవైచిరాగలను.'

'అది కాదయ్యా మిత్రమా! మాధవు డన్న వసంతు డని. ఆతని భార్య మాధవి.'

'అటులనా మహాప్రభూ! అర్థమైనది. నేను మాధవిని వివాహమాడెదను గాక!'

'మేము నీకై యుద్దేశించిన యా బాలికను నీవు గొనిరావలయును. ఆమె యొక్కరిత వచ్చుట గౌరవ భంగము. కావున నీ వంశుమతిని గూడ గొనిరావలయును. ఇందు నీ కేమియు నడ్డురాగూడదు. అట్లు వచ్చిన వారిని హతమార్పుము. ఆ పొట్టిచాళుక్యుని పని నే బట్టించెదను. ఆ కుబ్జుడు వేంగీనగరము వీడి వచ్చునట్లు నే జేసెదను. నీవు తాడిచెట్టునైన విరచి మొగము కడుగుకొను పరాక్రమ వంతుడవు...' దిట్టలగు వారిని పదిమంది బంటుల గొని పొమ్ము. ఎటుల దరలించి తెత్తువో ఆ యిరువురి బాలలను! ఇది నా యాజ్ఞ.

'ప్రభూ! మీరు సముద్రమున .నురుకుమన్న నురికెదను. ఆ సముద్రమును ద్రాగివేయమన్నను అట్ల చేసెదను. సాధారణ దళపతి కొమరుని నన్ను మీరు చేరదీసి ప్రియ మిత్రునిగ జేసికొన్నారు. మీపై నింతవఱకును సీగనైన వ్రాలనిచ్చితినా?'

'కావున నీవు మూడు ఆరైనను, ఆరు మూడైనను నా బాలిక లిరువురను గొని తేవలసినదే.'

'ఇదిగోపోవుచున్నాను మహాప్రభూ!'

౧౯

వేంగీపురము నానుకొనియున్న కొల్లేటికి దిగువభాగమునకు ‘జలసీమ’ యనిపేరు. ఆ సరస్సు అతి పురాతనము. భూమితోడనే పుట్టిన దందురు. జలసీమలో నిత్యమును బంగారు పంటలు పండుచుండును. ఈ సీమనంతను బరిపాలించు సామంతుడు బృహత్పాలాయనుండైన పృథ్వీశవర్మ. పృథ్వీశవర్మ కిరువురు కొమరులును నొకకొమరితయు గలరు. ఆ కొమరితయే మాధవీలతాకుమారి.

వేంగీరాజ్యము నిప్పుడు పాలించుచున్న మంచనభట్టారక మహారాజు కన్న పృథ్వీశవర్మ యయిదారేడులు పెద్ద. చాళుక్య విష్ణువర్ధనుడు వేంగీనగరము వచ్చునప్పటికి కృష్ణాసముద్ర సంగమతీర సీమలోని సామంతు డొకడు దిరుగుబాటుచేయుటచే పృథ్వీశవర్మ వాని నణచుటకు బోయెను. మాధవీలతాకుమారి కలతీర్థ (కలిదిండి) పట్టణమునకు దన తండ్రి వచ్చినాడని తెలిసి తనకుటుంబముతో గొన్ని దినములు గడుపనెంచి కలతీర్థ నగరమునకు బయనమయ్యెను. స్నేహితురాలగు నంశుమతీకుమారిని గాగిలించుకొని ఆమెచే వల్లె యనిపించుకొని పరివారముతో బడవల నెక్కి కొల్లేటిపై బ్రయాణము సాగించెను. ఆ సరస్సునం దనేక ద్వీపములున్నవి. అందగ్నికులజులైన పల్లెవారునివసించుచు జేపలపట్టి వేంగీనగరమున అమ్ముచుందురు. ఆ సరస్సున యానము సల్పుబడవల నన్నిటిని వారే నడపుదురు. ఈ

యగ్నికులజు లంకటుకు గడు గూర్చువాడు పృథ్వీశవర్మ మండలేశుడు.

మాధవీలతా కుమారి యట్లు ప్రయాణముచేసి "జలకంఠేశ్వరుడు" వెలసిన ద్వీపమును జేరెను. ఆ దేవుని దేవేరి జలదుర్గ. ఆ దేవి దేవాలయ మాప్రక్కనే యున్నది. మాధవీలత యచటికి వచ్చునప్పటికి జెల్లెలికెదురై యామె యన్న త్రినయనేశ్వరుడు భార్యాపుత్రాదులతో నటకు జేరెను. మాధవీలత వదినగారికిని అన్నగారికిని పాదములకు నమస్కరించినది. వదినగా రా బాలికను దన హృదయమున కద్దుకొన్నది. మేనల్లుండ్ర నిరువురను మేనగోడలిని నామె యెత్తుకొని ముద్దాడుచుండ బెద్దమేనగోడలు జలదుర్గాంబిక "అత్తయ్యగారూ! వేంగీపురములో బిన్నిగారు, అమ్మమ్మగారు, తాతయ్యగారును క్షేమమా?" యని పలకరించెను.

మాధవీలత పక్కున నవ్వుచు, "ఎంత జాణవమ్మా! ఈ యొప్పిదము మెవరు నేర్పిరమ్మా నీకు!" అనుసంత, నా యెనిమిదేడుల బాలికయు నత్తగారిని జూచి చిరునవ్వు నవ్వుచు "నేను మీకోడలనుగానా?" అని యెదురు ప్రశ్న వేసెను. అందఱును బకపక నవ్విరి.

దేవాలయమునబూజలైన వెనుక యందఱునుగలసి కలతీర్థపట్టణమునకు బోయి చేరిరి. ఆ పట్టణము చుట్టును తోటలే. పండ్లతోటలు, కాయగూరల తోటలు, పూవుల తోటలును.

మాధవీలత యిరువుర బరిచారికల వెంట దీసికొని నగరము చుట్టునున్న తోటల దిరుగుట కెంతయు ముచ్చట పడును. ఒకనాడా తోటలో నా ఫాల్గుణమాసపు మలయ మారుత మనుభవించుచు సాయంకాలమందు చెలులతో మాధవీలత యొకమామిడిచెట్టు క్రింద గూర్చుండి యుండెను. ఏలనో యామెకు జటుక్కున మనోనేత్రముల కొక విగ్రహము ప్రత్యక్షమయ్యెను. పిష్టపురమునందు దన చెలి మూడు దినము లుపవాసము లొనరించి యొడలు తెలియక పడిపోయినప్పుడు తాను వేగిరపాటుతో భయముతో సిగ్గంతయు విడచి విష్ణువర్ధన ప్రభువుకడకు బరుగిడిపోయినది.

తాను భర్తృదారిక స్థితిని భయము నిండిన మాటలతో నా మహారాజునకు జెప్పునపు డాతని పీఠముదాపున నిలబడి సమున్నతాంగుడై, గంభీర తేజస్వియై, తన దిక్కు దయార్ద్రదృష్టిని బరపి, తన్ను కలీనయగు బాలిక యని గ్రహించి చూపులు క్రిందికి వాల్చివేసిన యొక పురుషమూర్తి యీనాడు తన మనోగగనమున దళుక్కుమని మెఱసినాడు. ఆ సంభ్రమస్థితిలో నాత డెవడో తనకు దెలియకపోయినను యీ పురుషపుంగవు విగ్రహము మాత్రము మనస్సున స్పష్టముగ జిత్రింపబడినది. ఆతనిగూర్చి యాలోచించుటకే యీ బాలిక సిగ్గుపడినది. అట్లాలోచించుట తన చెలి గ్రహించునేమో యని ఆమె చకిత యగుచుండెడిది తన రాజకుమారికి బరిచర్యలు సేకూర్చుటలో నిమగ్నయైన యీ బాలిక

హృదయమునుండి యా పురుషవిగ్రహము గుప్తమైపోయి నది. నేడా పూరుషుడు మఱల దోతెంచుటకు గారణమేమి!

ఆమె కన్ను లర్ధనిమీలితము లైనవి; మెల్లగ బూర్ణ నిమీలితము లైనవి. మరల గన్నులు పూర్తిగ దెరచినంత నాబాలిక యెదుట, లోనిమూర్తియే ప్రత్యక్షమగుట చూచి, పగటికల యనుకొనుచు గలలు దిరుగు కన్నులతోడనే యామూర్తి నామె తిలకించుచుండెను. తన వెనుక కొలది యలికిడి యగుట గ్రహించి, వెనుకకు దరిగి, పరిచారిక లిరు వుర నిలబడియుండుట నామె కనుగొన్నది. మఱల మోము త్రిప్పి యెదుటజూడ నామూర్తి తన్ను దీక్షముగ జూచుచు నిలిచియుండుట గననయ్యెను. ఆమె యాశ్చర్య మందుచు చటుక్కున నిలుచుండెను.

అప్పు డా యువకుడు చిరునవ్వు నవ్వుచు "రాజ కుమారీ! క్షంతవ్యుడను. ఇది శుద్ధాంతజనముల తోటయని అనుకొనలేదు. నన్ను "జయనంది" యందురు. ఈ పట్టణపు దోటలు బహుసుందరములును, ఫలపుష్పపూర్ణము లును, కనుగొన నా కెంతయో ముచ్చటపుట్టి యొంటిగా నీ తోటలోనికి వచ్చితిని. నేను సెలవుతీసికొనెద" నని యా యువకుడు మనవి చేసినాడు.

"చేయరాని పనిజేసి క్షమార్పణ వేడుట పశ్చిమదేశ ముల వారి యాచారము కాబోలు" నని మాధవీలత కొంచెము చురుకుగనే పై కన్నది.

ఆ యువకుడు కలత నొందని మోముతో జిరునవ్వు

నవ్వుచు, "మేము చేయరానిపనుల జేసెడివారమని యేకవి గ్రంథము వ్రాసినాడు? అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

"క్షమించదగిన వా రెవరో తెలిసికొనక క్షమించు టెట్లు?" అని మాధవీలత తలవంచుకొనియే పలికినది.

"మా జనకులు పట్టవర్ధన కాలకంపన ప్రభువులు. శ్రీ విష్ణువర్ధన మహారాజాధిరాజులకు సర్వసేనాధిపతులు. నే నా మహాప్రభువు ఉపసేనాధిపతులలో నొకడను."

"ఓహో! ఎంత చరిత్రయున్నది! తోటల దిరుగుటను గూర్చి యావల నాలోచింతము: చాళుక్య సేనాపతులకు దమ ప్రభువును యుద్ధమున వదలి తోటలు, పేటలు, బాటలును జూచుట యలవాటుకాబోలు!"

"అంతియకాదు ఆ తోటలో నీటుకత్తెలగు రాకొమరితల దర్శించుటయు నలవాటు."

"మాటలలో గోటలును గోడలును దాటు పోటు మానుసులుగూడ నుందురని నేటి కెరిగితిని."

ఆబాల చటుక్కున దిరిగి చిరునవ్వున పరిచారికలతో నా సందెచీకటులలో విసవిస నడచి మాయమైపోయినది.

౨౦

శ్రీ చాళుక్య విష్ణువర్ధనుడు తన ద్వితీయోపసేనాపతియైన ఇంద్రదత్తునికి విక్రమసింహపురమున సామంత పట్టాభిషేక మొనర్చి యప్రమత్తుడవై పల్లవుల గనిపెట్టి యుండుమని యానతిచ్చి, తన సైన్యమున నెక్కువభాగము నాతని పాలనమున నుంచి యుత్తరాభిముఖుడయ్యెను.

గిరిపశ్చిమరాష్ట్రి (కొండవీడు రాష్ట్రము) సామంతు డైన బుద్ధవర్మ, విష్ణువర్ధను భగవంతునిగ నెంచి పూజించును. ఆతడు నాదెండ్లను తన రాజధానిగ జేసికొనెను. తన మహాప్రభు వుత్తరాభిముఖుడై వచ్చుచున్నాడని తెలియ గనే యెదురుగ బోయి, కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని సర్వసార్వభౌమ లాంఛనములతో దన రాజధానీ నగరమున కాహ్వానించెను.

"మహాప్రభూ! తాము రెండవ త్రివిక్రములు, తమ యానతి చొప్పున నీ రాష్ట్రిముల, నీ సీమల శత్రుకంటక శూన్యముచేసి, మేఘములు లేని రాత్రివలె నొనర్చితిని. షోడశకళాపూర్ణచంద్రులై పాండవవంశ కులతిలకులగు తా మీ విశాలాంధ్ర మహారాజ్యమునకు సామ్రాజ్యపట్టాభిషేక మొనరించుకొనవలసి యున్న"దని మనవిచేసినాడు.

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని మోము కాంతివంతమై వెలిగి పోయినది.

"బుద్ధవర్మప్రభూ! విక్రమసింహపురమున నింద్రదత్త ప్రభుడు నివే మాటల ననినాడు. అన్నగారీ యా రాజ్యములు దిగ్విజయము కొఱకు జయించినారు. వారి యానతి ననుసరించి మే మిచ్చట సామ్రాజ్యము స్థాపించెదమనుమాట నిశ్చయము."

"మహాప్రభూ! అనుగ్రహింపబడితిని."

"మన విజయము లన్నిటికిని సకలాంధ్రసామ్రాజ్యమును బరిపాలించు శ్రీశైల మల్లికార్జునదేవ వరప్రసాదమే కదా మూలకారణము!"

"చిత్తము మహాప్రభూ!"

"భ్రమరాంబికా ద్వితీయ మల్లికార్జున దేవునకు మనము సర్వపూజలు నొనరింపవలెను. కాని, యీపరమశివునకు మల్లికార్జున నామ మెట్లు వచ్చినదో!"

"అది యిచ్చట చరిత్రప్రసిద్ధము మహాప్రభూ! మహాకోసల ప్రభువులైన సోమవంశీయులు తమ అన్నయ్యగారు పృథ్వీవల్లభసార్వభౌములకు గప్పము గట్టిరిగదా!"

"అవును"

"ఆ కప్పము గట్టినది సోమవంశ చంద్రగుప్తుని కొమరుడైన హర్షగుప్త మహారాజు. చంద్రగుప్త మహారాజు కొమరిత చంద్రావతి. ఆదేవి పుట్టిననాటనుండియు మహాశివుని భక్తురాలై, యోగినీవేషము ధరించి, సర్వకాలములయందు శివపంచాక్షరి జపించుకొనుచు లౌకికప్రపంచము మఱచి యుండెడిదట."

"అంత యనన్యభక్తియుండవలెను. అప్పుడే జన్మము తరించును."

"ఆ చంద్రావతికి సర్వకాలములయందును శ్రీశైల దేవుడైన యజ్ఞనేశ్వరస్వామి ప్రత్యక్ష మగుచుండెడివాడట. చంద్రగుప్త మహారాజు ఆంధ్రసార్వభౌముడైన శ్రీ విక్రమాశ్రయ గోవిందవర్మ విష్ణుకుండిన మహారాజునకు దన కొమరిత నిత్యము యజ్ఞనేశ్వరు నర్చించుటకనుమతిని వేడుచు రాయబార మంపెనట."

'అవును! పవిత్ర శ్రీశైలక్షేత్రము వారి రాజ్యము ననే కదా యుండినది ?'

'చంద్రావతి తగుపరివారముతో శ్రీశైలక్షేత్రము చేరినదట. ఆమె చంద్రావతి, సోమవంశజ, చంద్రగుప్తుని తనయ. ఆమె వెన్నెలయే రూపొందిన మల్లికా కుసుమము లను మాలలుగ రచించి జంద్రచూడుని జటామకుటముపై నలంకరింప సంకల్పించినదట.'

'ఓహో! ఏమి విచిత్ర చంద్రికాభావము!'

'మహాప్రభూ! శ్రీశైలగిరిపై మల్లికా నికుంజములు పెంచినారు పరిచారికలు. బొడ్డుమల్లెలు, జంటమల్లెలు, సదా మల్లెలు, గుత్తులు గుత్తులై రాసులురాసులై యా కొండను రజతాద్రి తుల్యముగ జేసినవట.

'ఇది యంతయు మహాపవిత్రమైన గాథయే.'

'చంద్రావతీ దేవి భక్తికి బరమశివుడు కరుణించి యామెకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి, ''చంద్రావతీ కుమారీ! విష్ణుకుండిన మహారాజు గోవిందవర్మకు నా యంశ మున మాధవవర్మ జనించినాడు. అతని నీ వుద్వాహమయ్యె దవు గాక! ఇది మొదలు వట్టి యజ్ఞనేశ్వరుడుగా గాక మల్లి కార్జునుడుగా బ్రసిద్ధిగాంతు''నని యనుగ్రహించి యంత ర్ధాన మయ్యెనట. విష్ణుకుండిన మంచన భట్టారకుని తల్లియే యా చంద్రావతీదేవి.'

'ధన్యుడను. ఈ గాథయే సర్వపాప హరణము,

షునము శ్రీ మల్లికార్జునదేవు దర్శనము నెంతేని తొందరగ జేసికోవలెను.'

శ్రీశైల పుణ్యక్షేత్రము శిఖరము దర్శించినంత నే యెట్టి పాపాత్ములైనను బుణ్యమూర్తులై తేజోవిలసితు లగుదురట. ఎంత దివ్యక్షేత్ర మిది! అని చాళుక్యుడు మనస్సున నా శ్రీశైల పుణ్యపర్వతమునకే జోహారు లర్పించుకొన్నాడు.

చాళుక్యులు మొదటనుండియు శివభక్తి పూరితులు. వారు పరమమాహేశ్వరులే యగుదురుగాక. ఆ దీక్ష ఆతని బులకితుని జేసినది.

"హే!
నాగభూష! నందివాహ!
నిన్ను దెలియ, నిన్ను గొలువ
నన్నుబోటి వారలేడ
నాగశయన మిత్ర! దేవ!
వేగరావ! నన్ను బ్రోవ!
నాగభూష! నందివాహన!"

అని యా ప్రభువు మధురదీప్త కంఠమెత్తి పాడుకొనినాడు.

కుబ్జ విష్ణువర్ధనమహారాజు శ్రీశైల మల్లికార్జునదేవుని దర్శించి వైభవోపేతముగ బూజ లొనరించినాడు. ఆ సమయమున మండలేశ్వరుడు బుద్ధవర్మ తన మహాప్రభువు క్షేమమునకై మహాదానము లెన్నిటినో చేసినాడు.

౨౧

జయనంది తాను మాధవీలతాకుమారిని వరించి నట్లును, ఆమె తల్లిదండ్రులు నా రాజకుమారియు తమ సంబంధమున కత్యంతహర్షితులై యామోదించిరనియు దండ్రికి రహస్యలేఖలు పంపినాడు. అరువదియైదు వర్షముల వృద్ధుడైన కాలకంపన ప్రభువు తన కీసంబంధ మత్యంతము నభీష్టమనియు, నైనను మహారాజు విష్ణువర్ధను నామోద మత్యవసర మనియు దాను మహారాజు ననుమతిని వేడుచు నుత్తరము పంపుచుంటిననియు, గొమరునికి వార్త పంపినాడు.

పట్టవర్ధనరాజ పురోహితుడు లేఖలుగొని వేంగీపురమునకు వచ్చినాడు. ఆతడు వచ్చిన మూడు దినములకు గుబ్జ విష్ణువర్ధన మహారాజు ససైన్యముగ వేంగీపురమును జేరినాడు.

తనప్రాణహితుడగు జయనంది బృహత్పాలాయన రాజకన్యకను వివాహమాడుట తనకు నత్యానందమును సమకూర్చు విషయమని, విష్ణువర్ధనుడు జయనందిని తన సమ్ముఖమునకు రావించుకొని యాతని నాశీర్వదించెను.

జయ : మహాప్రభూ! తాము బృహత్పాలాయన రాజకన్యకను జూచియున్నారు.

విష్ణు : అవును, పిష్టపురమున నామెను జూచితిని గదా! ఆమె పేరు, మాధవీలతాకుమారి కాదా?

జయ : చిత్తము.

విష్ణు : మిత్రమా! నీ వెంతయో అదృష్టశాలివి.

ఆ బాలిక గుణరూపసమన్విత, ఆమెను విష్ణుకుండిన రాకు మారి యనిన నెంతభక్తి!

జయ : ప్రభూ! చాళుక్య కులదీపకులు తమరు...

విష్ణు : అయినచో...

జయ : చాళుక్యవంశము, చంద్రవంశము.

విష్ణు : మంచిది!

జయ : ఆ చంద్రవంశమున బూర్ణచంద్రులు మీరు.

విష్ణు : నాచుట్టును చంద్రికలు లేవుకదా!

జయ : మహాప్రభూ! ఆ చంద్రికాదేవికై లోకమెల్ల నెదురు చూచుచున్నది.

విష్ణు : నేను అమావాస్య చంద్రుడను.

జయ : పాపము శమించుగాక! మహాప్రభూ! తాము రాకాచంద్రులగుట కొక అంశువుమాత్రము లోపైనది.

విష్ణు : ఆ యంశువును శివుని జటాజూటమునుండి కొనివత్తువా.

జయ : మీశిష్యులము కైలాసమునకైనబోగలము.

జయనంది విష్ణువర్ధనునికడ సెలవుగైకొని వెడలి పోయెను. విష్ణువర్ధను డా సంభాషణమునే తలచుకొనుచు దన జన్మము రాకాపూర్ణిమగ నెట్లు మారునని యను కొన్నాడు. చంద్రావతీదేవి గాథ యెంత పవిత్రమైనది. విజయవాటిక నింద్రకీలమున దపమాచరించిన యర్జునునకు బ్రత్యక్షమైన పరమేశ్వరుడు 'అర్జునేశ్వరు'డైనాడు. చంద్రా

వతీదేవి మల్లీపుష్పముల బూజించిన యా శ్రీశైలేశ్వరుడు మల్లికార్జునుడైనాడు. భగవంతు డెంత భక్తవత్సలుడు!

ఆలోచనాధీనుడై విష్ణువర్ధనుడు తన భవనోద్యాన వాటిక బ్రవేశించినాడు. ఒంటిగా నుద్యానవనమున సంచరించుచు నా సాయంకాలము విరియబూచిన మల్లెపొదలను జూచి యొక్క నిట్టూర్పు విడిచినాడు. చంద్రకిరణములు భూమిని బ్రాలి, మల్లికాకుసుమములైనవట! కవులెంత మతిలేనివారో యని యనుకొనినాడు. ఒక బొత్తుమల్లె నతడు కోసి, కన్నులరమూతలువడ నాఘ్రూణించుచుండెను.

తన వెనుక నెవరో వచ్చినట్లు పదముల చప్పుడు కాగా నాతడు చటుక్కున వెనుదిరిగెను. పిష్టపురమున దాను జూచిన బాలిక యెదుట నిలిచియున్నది.

"మీరా!"

"నీవా!"

"చాళుక్యమహారాజు వచ్చెను, గాన మీరు తప్పక దర్శన మీయగలరనియే నే నిచ్చటకు వచ్చితిని."

"అదెట్లు సంభవము?"

"తమకు దోటలన్న నిష్టమని గ్రహించితిని."

"అవును, నా కిష్టమె! రాజసేవకులకు మాకు వన విహార మొనర్చుటకు దీరిక యెక్కడిది!

"ప్రభూ! పూవులు పూయని ప్రదేశము లోకమున నుండునా!"

"ఆ! మరుభూములు. నా బ్రతుకే మరుభూమి."

"అట్లనకుడు ప్రభూ! అంతర్విచారణోన్ముఖులైన వారి కొకొక్కకపు డిట్టి విషాదభావములు గ్రమ్ముకొను చుండును".

"రాజకుమారీ! మీ మహారాజకుమారి సేవను వదలి నీ వెట్లు రాగలిగితివి?

'ప్రభూ! మహారాజకుమారి నా కత్యంతాప్తురాలు మా హృదయములు నాత్మలు నొక్కటే.'

"దుఃఖభూయిష్టమైన యీ లోకములో నిట్టియుత్తమ స్నేహములే యానందము నిచ్చునవి. మనుష్యుడు స్నేహ మును వాంఛించును. అందుకై పరితపించును."

"తమ తల్లిదండ్రు లెవరు?"

"నాకు తల్లిదండ్రులు లేరు. అన్నగార లిరువు రున్నారు. వారు వారి పనులలో నిమగ్నులై యుందురు. నేను 'దేశద్మ్మకాకి'నై యిట్లు తిరుగుచుందును."

"అదేమి ప్రభూ! విష్ణువర్ధన మహారాజులు ప్రేమార్ణవులని చెప్పుకొందురే!"

"అది నాకేమి లాభము! వారు నాకింత యాశ్రయ మిచ్చిరి. వారితో వచ్చుటవలన, నా యీవేదన తీరునట్లు దేశము తిరుగుట కనువైనది."

సర్వసౌందర్యములును రూపొందిన యీ బాలిక మోము చంద్రకాంతులు ప్రసరించి, యామె నొక దివ్య భామిని యనిపించినవి. ఆమె పెదవుల వ్రీడాభరిత మంద హాసములు విరిసినవి. ఆమె దోసెడు మల్లికాకుసుమములు

కోసికొని విష్ణువర్ధనుని కడకు వచ్చి 'ప్రభూ! తామెుక్క మల్లికాకుసుమమే కోసికొన్నారు. ఈపూమొత్తము లన్నింటిని గ్రహింపుడు. అప్పుడే మీకీ పూవుల రహస్యము హృద్గతము కాగలద' ని తలవాల్చి పలికినది.

విష్ణువర్ధను డామెను చేయెత్తి వారించి 'రాజకుమారీ నీవు విష్ణుకుండిన రాజకుమారి చెలియలవు. నే నెవ్వరైనది నీకు బూర్ణముగ దెలియదు. నేను పొట్టివాడను. నాకిప్పు డిరువదెనిమిదేండ్లున్నవి. అయినను నాగుజ్జుదనము వలన నొక బాలకునివలె గన్పట్టుదును. నీవు నన్ను బాలకుగా దలచి నిస్సందేహముగ నాతో మాటలాడుచుంటివేమో' యని యాతడు సవిచారముగ బల్కినాడు.

౨౨

విష్ణువర్ధనుని మాటల కంశుమతీకుమారి యిసుమంతయు గలత నందలేదు. ఆమె సునిశ్చల మనస్కయై అటులనే నిలుచుండెను. మోమున చిరునగ వింతేని జెదిరిపోలేదు.

'ప్రభూ! నేను కులీనను. ప్రేమకు బొట్టి పొడుగు లాలంబనములు గావు. నిర్మల హృదయమే యాలంబనము. తొలిసారి మిమ్ము పిష్టపురమున జూచినప్పుడే నా హృదయ కుసుమమునకు మీరే తావియని దివ్యభావము స్ఫురించినది.'

విష్ణువర్ధనుని ఆశ్చర్యమునకు మేర లేదు. 'రాజకుమారీ! నీవు విష్ణుకుండినుల చుట్టమువు. మీరు బ్రాహ్మణక్షత్రియులు గదా! ఇక నే నెట్టి కులమువాడనో! హీనవంశజుడు గూడ

సామంతులు కావచ్చును గదా! అదియును గాక! నేనొక సామంతుడను, సైనికుడను.'

'ప్రభూ! సామంతత్వముగాని మహారాజాధికారము గాని అంతఃకరణవృత్తికి నుద్దీపనమెట్లగును! నిజమును గోచరింప జేయునది అంతస్సాక్ష్యము. నాకా పిష్టపురముననే సత్యము దర్శనమిచ్చినది. నే నచ్చటనుండి నా తలిదండ్రుల కడకు వచ్చిన తోడనే వారికి ప్రభువులగురించి నివేదించితిని. వారి యనుమతి పొందితిని. మా కులగురువు నారసింహభట్టువారును నందుకనుమతించి నన్నాశీర్వదించినారు.'

'ఎవరు రాకుమారీ! నీ తల్లిదండ్రులు? నేను దిగ్భ్రమ నందుచున్నాను'.

'ప్రభూ! నేను మంచనభట్టారక మహారాజు తనయను, నన్నంశుమతి యందురు.'

'ఏమీ! మీరు మహారాజ తనయ అంశుమతీ కుమారికలా!'

ఆత డొక్కనిమేష మక్కడుండలేక, వేగమున మోము వెనకకు త్రిప్పి చూడకయే వెడలిపోయినాడు. అంశుమతీ కుమారి తెల్లబోయి, రిచ్చవడి యచటనే నిలుచుండిపోయెను.

అప్పుడు మాధవీలత పకపక నవ్వుచు నామె కడకు వచ్చి 'దొంగా! ఎంతపని చేసితివమ్మా? నా కిసుమంతయేని జెప్పక నీహృదయ-చోరుని గలియుటకు దొంగవలె నిచటకు వచ్చితివా?'

"నేను దొంగనగు టెట్లు మాధవీ? మన పరిచారిక లతో నిచ్చటకు బోవుచుంటినని చెప్పియే వచ్చితిని."

"నీతో జెప్పి వచ్చుటకు నీవు కనబడవైతివి. వారి గలసికొనగలనని నమ్మకమున్నది. కలిసి కొంటిని.

"ఆయన యెవ్వడో తెలియునా నీకు?"

"ఎవ్వరైన నేమి! ఉత్తమ చరిత్రుడు"

ఆ బాలిక లిరువురు నంతఃపురములోనికి వెడలిపోయిరి.

'ఇదియిది' యని తెలియరాని యాలోచన లెన్నియో యుద్భవించి యా ప్రభువును గలతవెట్టుచుండెను. తానెవ్వరో ఆ బాలిక యెరుగునా! విష్ణుకుండిన రాజకుమారి జగదేకసుందరి యని విని, తన యన్నగారు వివాహము చేసికొమ్మని తన్నెన్నిసారులో కోరినారు. కాని తన రాజ్యమున దన్ను ప్రేమింపవచ్చు నాడది యుండునా! ప్రేమలేని వివాహమును తానెట్లొప్పుకొనగలడు! కాని యీ బాలమాటలలో నసత్యము గోచరించదు. తన కెట్లీ సందిగ్ధావస్థ తీరును.

స్వచ్ఛజీవనయగు విజనప్రదేశపుష్పము నొకదానిని సేకరించగలిగితినని కొంత యానందపులకితుడనైన మాట నిజము. కాని యీ పుష్పము రాజోద్యానమున ఉద్భవించి నదేకదా!

* * *

ఆరాత్రి మాధవీలత మంచనభట్టారక మహారాజు కడకు బోయి, మహారాజును దర్శించి వారితో నంశుమతీ కుమారి కుబ్జవిష్ణువర్ధనునే ప్రేమించుచున్నదనియు నాతఁడొక

సామాన్య సామంతు డనుకొనియే ఆయనను ప్రేమించిన దనియు, నా ప్రేమకు విష్ణువర్ధన చాళుక్యుడును సుముఖుడై యున్నట్లు భావించవచ్చుననియు, నాతడును నంశుమతి యొక సామంతుని కొమరితయని తెలిసియు ననుకూలుడుగ నుండెననియు నాసాయంతనమే తాను విష్ణుకుండిన మహారాజు పుత్రికనని యంశుమతి విష్ణువర్ధనునికి దెలిపెననియు జెప్పెను.

మహారాజు నానందమునకు మేర లేకపోయెను. వెంటనే యా మహారాజు తన దేవేరి మందిరమునకు బోయి "దేవీ! నే నింత కాలమును వృథాభయములకు లోనై గురువుగారిని జాతకము లడుగుచుంటిని. అమ్మాయి ప్రేమించినది విష్ణువర్ధన మహారాజునే' అని తెలిపెను.

"మహాప్రభూ! విష్ణువర్ధనమహారా జిందుకు సుముఖుడేనా!"

"సుముఖుడైనట్లు సౌభాగ్యవతి మాధవీలత చెప్పుచున్నది."

మహారాణి యంతఃపురపు బరిచారికలకు సంతోషమున బహుమతు లర్పించినది. మంచెన భట్టారకమహాప్రభువు ఉదయమున సకలాలయములయందును నర్చనలు జరిపింపుమని తన యాంతరంగికుడగు గంచుకికి నానతి యిచ్చెను. ఆ రాత్రి యెవరికిని నిదుర పట్టలేదు.

మరునాడు సాయంకాలము బంగారు నీరెండలు తోటలలో దోబూచులాడుచు బరుగులిడుచున్నవి. ఆకసమున

బసిమిరంగు కుంకుమరాగ మలముకొనుచున్నది. సాయంకాలము సకలవర్ణములకు నిలయము. సంధ్యా నటేశ్వరుని తాండవక్రీడా దివ్యముహూర్తము! సంధ్యాకాలముల దివ్య లోకమునకు మర్త్యలోకమునకు రాచబాటలు నిష్పన్న మగునట.

విష్ణువర్ధను డా దిన మెట్లు గడపెనో! ఏ రాజ కార్యము, లెట్లు నిర్వహించెనో! ఏ సామంతుల కే యాజ్ఞా పత్రములు పంపెనో! కాని, సాయంకాలము వలదనుకొనినను ఆతడు నిన్నటి తోటలోనికే పోయినాడు. ఆ మల్లికా నికుంజములనే తారసిల్లినాడు. మల్లియలలో మహాత్మ్య మేమైన ఉన్నదా! యనుకొనుచు నాతడు నవ్వుకొనినాడు. అంశుమతీదేవి శీతాంశుమతియా! చండాంశుజ్వాలయా!

ఆ పొదల దాటి, క్రీడాశైలము దాటి, కృత్రిమ సరోవరము దాటి, కేళాకూళులుదాటి గుబురులుగ బెరిగిన గున్న మామిడి తోటలోనికి బోవ విష్ణువర్ధనుడు సంకల్పించునప్పటికి నామామిడితోటలోనుండి అంశుమతీ రాకుమారియు మాధవీలతయు నాయన కెదురైనారు. ఆ బాలిక లిరువురు విష్ణువర్ధనునికి నమస్కరించినారు. ఆ ప్రభువు తడబడుచు బ్రతినమస్కార మిచ్చినాడు. ఇంతలో నా తోటలోనుండి కుంభకర్ణునివలె భయంకరుడైన యొక మానిసియు నార్గురు రాక్షసులను బోలు ముష్కరులును పరుగున వచ్చి వీరి ముప్వురను జుట్టుముట్టిరి.

—౨౩

విష్ణువర్ధనుడు సింహమువలె మారిపోయినాడు. ఆతడు నిరాయుధుడు. మొలనున్న రతనాల పిడిగల ఛురిక తప్ప వేరాయుధము ప్రభువుకడ లేదు. బాలిక లిరువురు నాయన ప్రక్కకురికిరి. విష్ణువర్ధనుడు కన్నుల నగ్నివర్షము కురిపించుచు "ఎవరు మీరు ? ఈ రాజాంతఃపురోద్యానమున కేల వచ్చిరి ?" అని తరిగిన లోహపుధారవంటి వాక్కుల బ్రశ్నించినాడు. అవి యెంత మెల్లగ నున్నవో అంత భయంకరములు.

"నీవా! కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడవా! మా మహారాజు దానార్ణవు విరోధివా! అవునురా! నే నీ మాధవీలతను పెండ్లియాడెదను. ఆమెను భగవంతుడు నాకోసము సృష్టించెనని మా ప్రభువానతి యిచ్చినాడు." అని యెనిమిదడుగుల పొడవున కొండవలె నున్న దానార్ణవునిబంటు కుంభమిత్రుడు పలికినాడు.

"ఓరీ! గాడ మహిషమా" విష్ణువర్ధనుని మాటలు పిడుగులవలె జ్వలించినవి.

ఈ కుంభమిత్రు డపరఘటోత్కచుడు అని మా ప్రభువు పలికెనే! ఈమాటకు నిన్ను నా యెడమచేతితో బుడుగును నలిపినట్లు నలిపెదను."

వారింకను చుట్టుముట్టిరి. కుంభమిత్రుడు చెట్టువలె నున్న తన గద నెత్తి విష్ణువర్ధనునిపై కురికెను.

"మీరు వారు పట్టుకొనినను గడబిడ పడకుడు" అని

తల త్రిప్పకుండగనే విష్ణువర్ధను డా బాలికలకుచెప్పి మొలనున్న ఛురికను దీసి, ఆ భయంకర నిశాచరునితో బోరు సలుప నిలచినాడు.

ఆ కిరాతులలో నలుగురు చటుక్కునవచ్చి విష్ణువర్ధనుని వెనుకనున్న యా బాలికల చేతులను బట్టుకొనినారు.

విష్ణువర్ధనుని గుంభమిత్రుడు గదతో ముక్కలుచేయుటకు దాని నెత్తిన క్షణముననే 'ఛీ! రాక్షసుడా! నా ప్రభువు పైనే గదనెత్తుట' అని అంశుమతీకుమారి యాఁడుపులియై యొక్క విదల్పున తన్నదిమిపట్టిన చేతులు విదల్చుకొని, విష్ణువర్ధనుని ముందున కురికి, యా ప్రభువును వెనుకకు నెట్టివేసినది. కుంభమిత్రుడు కన్ను లింతలు చేసికొని, 'ఆఁ! నిన్ను బూవులలో బెట్టి కొనిరమ్మని నాప్రభువు సెలవిచ్చినాడు. ఒక్క క్షణమున్నచో నీవు తుత్తునియలై పోయి యుందువు' అని యరచి యెత్తినగద నట్లనే యుంచినాడు. ఆ క్షణికమాత్ర సమయములో విష్ణువర్ధనుడు ఛంగున కుంభమిత్రుని కంఠముకడ కురికి, తన ఛురికను నాతని భుజమున బిడివరకును దింపివేసినాడు.

'అమ్మో' యని, చేతిగద జారిపోవ, నడమచేతితో గుంభమిత్రుడు కుబ్జవిష్ణుని బట్టుకొనపోయినాడు. విష్ణువర్ధనుడచటలేడు. కుంభమిత్రుని నడుమున గట్టిన మహాఖడ్గము విష్ణువర్ధనుడు చఱ్ఱునలాగివేసి, యెంత వేగమున ముందున కురి

కేనో, యంత వేగమున వెనుక కురికినాడు. ఆ ఖడ్గము విష్ణువర్ధను నంతయున్నది. ఆ మహావీరుడు రెండుచేతుల నాఖడ్గమును మెఱుపు వేగమున బ్రయోగించుచు, దిరిగి యంశుమతిని బట్టుకొని యెత్తుకొని పరుగిడిపోవు ముష్కరుల వెన్నాడెను.

అంత నొక్కక్షణము ముందుగనే మాధవీలతకు నోట గుడ్డలు గ్రుక్కి నలుగురు ముష్కరు లెత్తుకొని పారిపోవుచుండిరి. విష్ణువర్ధనుని వేగము నిరుపమానము. అంశుమతిని బట్టిన యొకని తల డుల్లిపడిపోయెను. తక్కిన యిరువు రామెను క్రిందజారవిడచి, పలాయనమంత్రము పఠింప నుద్యుక్తులైరి కాని యొకని చేయి తెగిపడినది. రెండవవాడు రెండు తుండెములై పడిపోయినాడు.

ఆ ఖడ్గమును భుజమునధరించి మరుక్షణమున చిందువలె నాప్రభువు తోటద్వారమును దాటి ప్రక్కతోటలో బరుగిడిపోవు ముష్కరులను సమీపించినాడు. అచ్చట విష్ణువర్ధను నిరువదిమంది విరోధులు ముట్టడించిరి.

పడిపోయిన యంశుమతి చివ్వునలేచి విష్ణువర్ధనమహారాజు విడిది చేసిన భవనము దిశకు బరుగెత్తెను. ఆమె కేకలు విని, జయనందియు గొంద రంగరక్షకులును దోటలోనికి బరుగిడి వచ్చిరి. 'మహాప్రభూ!-దొంగలు-రక్తము ఎత్తికొనిపోయిరి' అని చెప్పుచునే అంశుమతి మూర్ఛపోయినది.

జయనంది అంగరక్షకు నొకని జూచి రాకుమారి కుపచారము సేయ బరిచారికల బిలువు మని చెప్పి శంఖ మూదు

మని దళవాయి నొక్కని కాజ్ఞ యిడెను. అత డప్పుడే శంఖము తీయుచున్నాడు.

"భోం, భోం, భోం" అని శంఖధ్వానము దెసలు నిండినది. అచ్చట కావలియున్న అంగరక్షక సైనికులు జయనందికడ కురికిరి. జయనంది వేగముగ మామిడితోట వైపునకు బరుగిడ నారంభించెను. అతని వెనుక అంగరక్షక సైనికు లర్థచంద్ర వ్యూహముగ బరుగిడ నారంభించిరి.

శంఖధ్వానము లొకటి కొకటి యుప్పొంగించుకొని నట్లు ఆతోటల నావరించి, మహీకుడ్యమున కావలను "భోం భోం" అని నినదింప సాగినవి. ఎచ్చోటు జూచినను నంగరక్షక సైన్యములు నిండిపోయినవి.

౨౪

మాధవీలతాకుమారి నెత్తుకొనిపోవు ముష్కరులు తాము నిర్దేశించుకొన్న స్థలముకడకు పరుగిడి పోవుచుండిరి. వా రా బాలిక కదలకుండ రజ్జువులచే గట్టివేసిరి. నోట గుడ్డను గ్రుక్కిరి.

సరిగ వా రచ్చట చేరబోవునప్పటికి చాళుక్యాంగ రక్షక దళములు వారిని చుట్టుముట్టినవి. వారు తమ ఆయుధముల బారవేసి, తలలు వాల్చి నిలిచిపోయిరి. మాధవీలతాకుమారి కట్ల నొక్క వృద్ధసేనాపతి విప్పి, నోటి గుడ్డ లాగి వేసినాడు.

విష్ణువర్ధన ప్రభువు బల మెట్టిదియో కాని కుంభమిత్రుని మహాఖడ్గమును తూలికవలె త్రిప్పుచు, ఏటుకొక ముష్కరుని తీతకొక రాక్షసుని ఆ వీరాధివీరుడు హతమార్చుచుండెను.

కుంభమిత్రు డెడమచేత, కుడిభుజమున దిగిన విష్ణువర్ధనుని ఛురికను లాగివేసి, రక్తము చిమ్మన ప్రవహింపుచు దన్ను తడిపివేయుచున్నను లెక్కజేయక రోజుకొనుచు, నెడమచేత గదను ధరించి, విష్ణువర్ధనునికడకు ఒరువిడి వచ్చెను.

విష్ణువర్ధనుని జుట్టిముట్టినవారు నలుగురైదుగురు హతమారినారు. ఆప్రభువునకు రెండుచోట్ల గాయములు తగిలినవి.

కుంభమిత్రు డా ప్రభువుని వెనుకనుండి పొడిపొడిచేయ గదనెత్తినాడు. ఆ గండరగండ డక్కడ లేనేలేడు. తన కున్న బలమంతయు నుపయోగించి ఒక్క యురుకున ఒక మామిడిచెట్టు మొగ కావీరు డురికినాడు. ఆ చెట్టునకు వీ పాన్చి రొజుచు ఖడ్గమునెత్తి తనకడకు వచ్చు ప్రతివానిని తెగటార్ప సిద్ధముగ నుండెను. కుంభమిత్రుడు తన గదను గిరగిర నెడమచేతితోడనే త్రిప్పుచు, పాముచూపులు విష్ణువర్ధనునిపై బరపుచు, నొక్కొక్క అడుగున నా ప్రభువుకు దరియుచుండెను.

ఆ సమయమున సింహగర్జన నొనరించుచు జయనంది పరుగున వచ్చినాడు. "ఎవడురా నా రాజును ఎదుర్కొన్నది" అని జయనంది అరచి వజ్రపాతమువలె కుంభమిత్రుని దాకినాడు.

విష్ణువర్ధనుని అంగరక్షకులు రామబాణ వినిర్ముక్త మృత్యుశరములవలె వచ్చి ఆ ముష్కరులపై దలపడినారు.

కుంభమిత్రుని తల ఎగిరి భూమిపై పడినది.

జయనంది, నిశ్చలుడై చెట్టుమొదల నిల్చియున్న చాళుక్యుని కడ మోకరిల్లి కన్నుల నీరుతిరుగ "మహా ప్రభూ! తమ కెంతటి యాపత్తు తెచ్చినాను నా ప్రమత్తతయే దీనికి గారణ" మనుచు దన యుత్తమాంగ మా ప్రభువు పాదముల కాన్చినాడు.

విష్ణువర్ధనుడు చిరునవ్వున జయనంది నెత్తి, తన హృదయమున కదుముకొన్నాడు.

అతని హృదయమున యంశుమతి దివ్యదేవియై సాక్షాత్కరించినది.

ఇంతలో ఒక వైపునుండి మాధవీలతాకుమారియు, మరియొక వైపునుండి అంశుమతీకుమారియు నచ్చటకు బరుగిడి వచ్చిరి.

* * *

పులకేశి మహాప్రభువు కడకు నారసింహభట్టులవారు సకల పరివారసమేతులై విష్ణుకుండిన మంచన భట్టారకు నేక పుత్రిక నంశుమతీదేవిని చక్రవర్తి ప్రియానుజులైన శ్రీసత్యాశ్రయ విషమసిద్ధి విష్ణువర్ధన మహారాజున కుద్వాహమొనరింప ననుమతివేడుటకు వచ్చినారు. తనకత్యంత ప్రియతమమగు నా యానందవార్తను విని, పులకేశి పృథ్వీవల్లభుడు సింహాసనమునుండి దిగివచ్చి నారసింహభట్టు పాదములకు నమస్క

రించి, ఆయన హస్తము గ్రహించి, తన యర్థసింహాసనమున గూర్చుండబెట్టుకొనెను.

నార : మహారాజాధిరాజా! సకలభూమండలాఖండలా! మా మహారాజు తమ కూతునిచ్చి విష్ణువర్ధనమహారాజులకు వివాహముచేసినవెనుక తృతీయాశ్రమస్వీకారము చేయుదురట. విష్ణుకుండిన సింహాసనమున కంశుమతీదేవియేకదా అధికారిణి. ఆమెకు గాఢోపభర్తయైన విష్ణువర్ధన మహారాజు వేంగీ సింహాసనాసీన స్వాత్ముడగును. తమ జామాతకు మా మహాప్రభువు మూర్ధాభిషేక మొనర్చి తాము శ్రీశైలమునకు దపస్సుచేయ బోవునట. తమయాజ్ఞకు నేను నిరీక్షించుచున్నాను.

పులకేశి మహారాజు 'మహాతపస్వీ! ఈశుభవార్తకై యిన్ని సంవత్సరములనుండియు నెదురుచూచుచుంటిమి. వివాహ పట్టాభిషేకములకు మాప్రతినిధులుగ మాపుత్రులందరును, మామహారాణియు విచ్చేయుదురుగాక! మాయనుంగు దమ్ముని మనస్సు వశీకరింపగల బాలిక యీరేడులోకముల లేదను కొంటిమి. అంశుమతీమహారాజకుమారి అమృతాంశుమతియే!'

వేంగీరాష్ట్రమున మహోత్సవములు యుగయుగములు కవులు కావ్యములు రచింప దగునంత వైభవముగ జరుగుచున్నవి.

శ్రీ సత్యాశ్రయ చాళుక్యకులాభరణ పరమమాహే శ్వర పరమభట్టారక, లాట, మాళవ, సురాష్ట్ర, కుంతలాది సకలభువన రాజన్యకిరీటాంచిత రత్నకాంతి నీరాజిత పాదసరోరుహ, పరమబ్రహ్మణ్య, సర్వసిద్ధి పులకేశి పృథ్వీవల్లభ చక్రవర్తి యనుగు తమ్ముడు, శ్రీ సత్యాశ్రయ పరబ్రహ్మణ్య పరమ మాహేశ్వర అపరత్రివిక్రమ, చాళుక్యకులాభరణ, విషమసిద్ధి కుబ్జవిష్ణువర్ధన మహారాజునకును, జనాశ్రయ, పరమబ్రహ్మణ్య పరమభట్టారక, పరమభాగవత, శ్రీవిష్ణుకుండిన మంచనభట్టారక, మహారాజాధిరాజు నేకతనయ యంశుమతీ దేవికిని, విష్ణునకు లక్ష్మికిని జరిగినంత మహావైభవముగ వివాహము జరిగెను.

ఆ శుభముహూర్తముననే శ్రీపట్టవర్ధనకులతిలక, కాలకంపన మహాసామంత ప్రభువు కొమరుడు జయనంది ప్రభువునకును, కలతీర్థ మహాసామంత, బృహత్పాలాయన పృథ్వీశవర్మ ప్రభువు కొమరిత మాధవీలతా దేవికిని వేంగీపురముననే వైభవమున వివాహము జరిగెను.

ఆంధ్రమహాభూమి నింకొక్క శుభముహూర్తమున పాళికేతన మెగురుచు దనకాంతుల నింపినది. యజ్ఞవరాహ దేవుడే ఆ మహారాజ్యమును సంరక్షింప లాంఛన రూపమున వెలసినాడు. చాళుక్యుల వెల్లగొడుగు గాంధ్రభూమి నంతయు గప్పినది. పంచమహాశబ్దము లవతరించినవి. గంగా యమునా కలశములు వెలసినవి. ప్రతిఢక్కా ధ్వానములు మారుమ్రోగినవి. మకరతోరణయుక్తమై చాళుక్యపతాక,

కాంతసింహాసనముల వెలిగిపోవుచుండ, నాసింహాసన స్వర్ణ సోపానపంక్తి నెక్కుచు, కనకదండయుక్తుడై, కాలకంపన మహారాజు కుడివైపున నిలువ, జయనంది బుద్ధవర్మలు వింజామరలు వీవ, పృథ్వీశవర్మ దవళచ్ఛత్రము ధరింప, నుత్తమ త్రయీపాఠులు, గంగాయమునా పవిత్రజలములు నిండిన సకలరత్నఖచితస్వర్ణకలశములు ధరించి, యీవలావల నిలువ ఉత్తమ చాళుక్య కుబ్జవిష్ణువర్ధన మహారాజు పరమభట్టారకుడై ఆంధ్రచాళుక్యసామ్రాజ్యమునకు బట్టాభిషిక్తుడయ్యెను.

	మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక
పుస్తకం సంఖ్య	TPG A102 B164
పుస్తకం పేరు	[illegible]
తారీఖు	25-10-24
ముందు అట్ట	Yes
వెనుక అట్ట	Yes
మొత్తం పేజీలు	125
పెద్ద సైజు పేజీలు	No
ఖాళీ పేజీలు	Ci, Bi
లేని పేజీలు	No
తయారు చేసినది	Triveni
పేజీలు విడదీసినది	Triveni
స్కాన్ చేసినది	[illegible]
పరీక్ష చేసినది	KASIMBI
పేజీలు సరిచూసినది	
బైండింగు చేసినది	
ప్యాకింగు చేసినది	
స్కాన్ చెయ్యనివి	
తప్పులు	No
పరిస్థితి	good